

Архів Шерлока Холмса

Артур Конан Дойл

Архів Шерлока Холмса

Цикл оповідань

Вельможний клієнт

— Тепер це нікому не зашкодить, — відповів містер Шерлок Холмс, коли я вдесьте за багато років попросив у нього дозволу оприлюднити цю історію. Отож мені нарешті дозволено написати про те, що певним чином стало вершиною кар'єри мого друга.

Обидва ми — і Холмс, і я — полюбляли турецькі лазні. Я помічав, що там, серед диму та приємної млості парильні, він стає менш відлюдкуватим і лагіднішим, ніж десь інде. На горішньому поверсі лазні на Нортумберленд-авеню є затишний куточок, де поруч стоять дві кушетки. На них ми й лежали третього вересня 1902 року — в день, з якого починається моя розповідь. Я спитав Холмса, чи має він зараз щось цікаве; замість відповіді той висунув свою довгу, тонку, нервову руку з-під простирадла, в яке був закутаний, і дістав з кишені пальта, що висіло поруч, конверт.

— Або це писав якийсь заклопотаний бундючний дурень, або це справа життя й смерті, — мовив він, подаючи мені лист. — Сам я знаю не більше, ніж сказано в цьому посланні.

Лист було надіслано з клубу "Карлтон" учорашнього вечора. Ось що я в ньому прочитав:

"Сер Джеймс Деймрі засвідчує містеру Шерлоку Холмсу свою пошану і відвідає його завтра о пів на п'яту дня. Сер Джеймс просить переказати, що справа, стосовно якої він хотів би порадитися з містером Холмсом, вкрай дражлива і водночас має велику вагу. Через те він певен, що містер Холмс докладе всіх зусиль, аби ця зустріч відбулась, і підтвердить свою згоду, зателефонувавши до клубу "Карлтон".

— Зрозуміло, що я підтвердив свою згоду, Ватсоне, — мовив Холмс, коли я повернув йому лист. — Ви знаєте що-небудь про цього Деймрі?

— Хіба те, що його ім'я відоме в світських колах.

— То я можу розповісти вам трохи більше. Він набув слави майстра залагоджувати дражливі справи — такі, що не повинні потрапляти до газет. Ви, певно, пам'ятаєте його перемовини з сером Джорджем Льюїсом щодо Гаммерфордового заповіту. Це світська людина, з природною схильністю до дипломатії, тож я можу сподіватися, що справа ця не піде хибним шляхом і він справді потребує нашої допомоги.

— Нашої?

— Якщо ви зробите таку ласку, Ватсоне.

— Вважатиму це для себе за честь.

— Тоді час вам відомий — о пів на п'яту. А зараз викиньмо цю справу з голови.

Я мешкав тоді у власних кімнатах на Квін-Енн-стрит, проте з'явився на Бейкер-стрит задовго до призначеного часу. Рівно о пів на п'яту оголосили про прихід

полковника сера Джеймса Деймрі. Навряд чи мені треба його описувати: багато хто пам'ятає цього високого лагідного й чесного чоловіка, його широке, старанно поголене обличчя й голос — приємний і соковитий. Його сірі ірландські очі випромінювали щирість, а на жвавих усміхнених устах виражав добрий гумор. Блискучий циліндр, чорний сурдут, кожна дрібниця в одязі — від перлової шпильки в чорній едвобній краватці до блідо-бузкових гетрів над начищеними черевиками, — все свідчило про ту велику вишуканість, якою він славився. Цей упевнений у собі джентльмен заповнив своєю постаттю чи не всю нашу невеличку кімнату.

— Звичайно, я сподівався застати тут доктора Ватсона, — зауважив він, манірно вклонившись. — Його допомога може стати нам у великій пригоді, бо цього разу, містере Холмсе, ми маємо справу з людиною, для якої насильство — звична річ. Її не зупинить ніщо в світі. Я міг би навіть сказати, що небезпечнішої людини немає в усій Європі.

— Я вже мав кількох супротивників, до яких можна застосувати це втішне означення, — усміхнувся Холмс. — Ви не курите? Тоді дозвольте мені запалити люльку. Якщо цей ваш тип небезпечніший від небіжчика професора Моріарті чи досі живого полковника Себастьяна Морена, він справді вартий того, щоб з ним познайомитись. Чи можу я спитати, як його звуть?

— Ви чули коли-небудь про барона Ґрюнера?

— Тобто про австрійського вбивцю?

Полковник Деймрі сплеснув руками в білих рукавичках:

— Вам завжди все відомо, містере Холмсе! Чудово! То ви вже оцінили його як убивцю?

— Це мій фах — стежити за всіма злочинами на континенті. Хто може сумніватися, що ця людина винна, прочитавши про те, що сталося в Празі? Його врятували незначна судова зачіпка та підозріла смерть одного свідка! А щодо отого "нешасного випадку" на Шплюгенському перевалі, то я певен, що він убив там свою дружину, — певен настільки, немовби бачив це своїми очима. Про те, що він приїхав до Англії, я знаю так само. Я передчував, що рано чи пізно він підкине мені якусь роботу. Ну, що ж такого накоїв барон Ґрюнер? Гадаю, що йдеться не про ту давню трагедію, яка знову спливла на поверхню?

— Ні, це набагато серйозніше. Помститися за злочин — це, звичайно, важливо, але запобігти йому ще важливіше. Це жахлива річ, містере Холмсе, — бачити, як на твоїх очах готують страшне лиходійство, добре розуміючи, до чого воно призведе, й не мати при цьому аніякої змоги його відвернути. Чи може людина опинитись у важчому становищі?

— Мабуть, що ні.

— То ви зі співчуттям поставитеся до клієнта, в чиїх інтересах я дію.

— Я й не думав, що ви лише посередник. Хто ж тоді головна дійова особа?

— Містере Холмсе, я прошу вас не наполягати на відповіді. Для мене вкрай важливе те, що я матиму змогу запевнити цю особу, що її шляхетне ім'я нізащо не буде

згадане в цій справі. Мого клієнта спонукали до цього високі лицарські почуття, але він воліє залишатися невідомим. Само собою зрозуміло, що ви дістанете цілком пристойну платню і повну свободу дій. Хіба в такому разі ім'я клієнта має значення?

— Пробачте, — мовив Холмс, — але я звик мати в одній справі лише одну таємницю; коли їх дві, це надто заплутує справу. Побояюсь, полковнику, що я змушений буду відмовитись від будь-яких дій.

Наш відвідувач дуже збентежився. Широке жваве його обличчя затьмарили прикрість і розчарування.

— Навряд чи ви уявляєте, містере Холмсе, до чого призведе ваша відмова, — сказав він. — Ви ставите мене перед вкрай серйозним вибором, бо я певен, що ви з гідністю візьметесь за цю справу, коли ознайомлю вас із фактами. Але водночас я дав обіцянку, яка не дозволяє мені відкритися до кінця. Дозвольте мені врешті-решт розповісти хоча б те, що можна.

— Звичайно, якщо я при цьому не братиму на себе ніяких зобов'язань.

— Авжеж. Отож почнемо з того, що ви, безперечно, чули про генерала де Мервіля.

— Де Мервіля, що уславився під Хайбером?[15] Так, я чув про нього.

— Він має доньку — Вайолет де Мервіль, молоду, гарну, розумну, багату, — чудову жінку з будь-якого погляду. Цю його доньку, милу безневинну дівчину, ми й хочемо визволити з лабет хижака.

— То барон Грюнер має над нею якусь владу?

— Найсильнішу владу, яку тільки можна мати над жінкою, — владу кохання. Цей чоловік, як ви, мабуть, чули, дуже гарний із себе, заворожує своєю поведінкою, ніжним голосом і тим духом романтичної таємничості, що так приваблює жінок. Він каже, що перед ним не встоїть жодна жінка, і користується з того з великою вигодою для себе.

— Але як цей чоловік міг зустрітись з жінкою такого стану, як міс Вайолет де Мервіль?

— То було під час прогулянки на яхті Середземним морем. Добірне товариство саме оплатило цю мандрівку. Ті, хто її влаштовував, надто пізно довідалися про справжню баронову вдачу. Цей негідник увесь час крутився коло дівчини і врешті досяг такого успіху, що зовсім заволодів її серцем. Сказати, що вона кохає, — це нічого не сказати. Вона божеволіє, марить ним. Він для неї — все. Вона не хоче чути проти нього жодного слова. Що ми тільки не робили, аби вилікувати це її божевілля, — все марно. Одне слово, за місяць вона має намір одружитися з ним. Дівчина повнолітня, має залізну волю, тож важко сказати, як її можна від цього втримати.

— А вона знає про його австрійську пригоду?

— Цей хитрий ловелас розповів їй про всі ті ганебні скандали зі свого минулого, проте в своїй розповіді завжди виставляв себе невинним мучеником. Вона цілком свідомо сприйняла його версії й нічого іншого чути не хоче.

— О Боже! Однак ви мимоволі виказали ім'я свого клієнта. Це, безперечно, генерал де Мервіль?

Наш відвідувач засовався на стільці.

— Я міг би ошукати вас, сказавши так, містере Холмсе, але це неправда. де Мервіль — людина надломлена. Цей випадок зовсім пригнітив колишнього дужого вояка. Він утратив самовладання, яке ніколи не зраджувало його на полі битви, й перетворився на немічного, кволого старця, що анітрохи не здатен чинити опір натиску такого блискучого, сповненого сил негідника, як цей австрієць. Мій клієнт — давній друг генерала, один із тих, хто знав його довгі роки й по-батьківському піклувався про дівчину ще з тих літ, коли вона надягала дитячі сукенки. Він не може дивитись на цю трагедію, не зробивши жодної спроби зупинити її. До Скотленд-Ярду звернутися не можна — ця справа надто делікатна. Тож мій клієнт запропонував піти до вас, але в жодному разі, як я вже казав, він не повинен бути причетний до цієї справи. Поза всяким сумнівом, містере Холмсе, ви, з вашими видатними здібностями, легко дізнаєтесь, хто він такий, коли простежите за мною. Але я прошу вас, як чесну людину, утриматись від цього, щоб не порушити його таємниці.

Холмс вередливо посміхнувся.

— Гадаю, що можу вам це твердо пообіцяти, — мовив він. — Можу також додати, що ця справа зацікавила мене і я ладен за неї взятися. Як мені шукати вас надалі?

— Шукайте мене в клубі "Карлтон". У разі негайної потреби телефонуйте за моїм приватним номером: XX-31.

Холмс, записавши номер, усміхнено сидів, поклавши на коліна розгорнутий записник.

— Назвіть, будь ласка, теперішню баронову адресу.

— Вернон-Лодж, біля Кінгстона. Це велика садиба. Барон надбав чималі гроші на якихось темних оборудках і розбагатів. Це, звичайно, робить із нього ще небезпечнішого супротивника.

— Він зараз удома?

— Так.

— Ви можете додати якісь відомості про нього, крім того, що вже розповіли мені?

— У нього вишукані смаки. Він любить породистих коней. Раніше грав у поло в Гарлінгемі, але після тієї пригоди в Празі, коли здійснювся галас, мусив це облишити. Колекціонує книжки й картини. Людина досить тонкої натури. До того ж, відомий поціновувач китайської порцеляни й написав про неї книжку.

— Різнобічний талант, — зауважив Холмс. — Таке було в усіх великих злочинців. Мій давній "приятель" Чарлі Пейс був чудовим скрипалем, Вейнрайт — непоганим художником. Можу навести багато інших прикладів... Отож, полковнику, передайте своєму клієнтові, що я зосереджу увагу на бароні Грюнері. Більше нічого не можу сказати. Я маю деякі власні джерела відомостей і наважуся запевнити вас, що ми зможемо більш-менш з'ясувати цю справу.

Коли наш відвідувач пішов, Холмс довго сидів у глибокій задумі; здавалося навіть, що він забув про мене. Аж нарешті мій друг оговтався і немовби спустився на землю.

— Ну, Ватсоне, що ви про все це думаєте? — спитав він.

— Гадаю, що вам слід віч-на-віч переговорити з тією леді.

— Любий мій Ватсоне, якщо її не зворушують слова бідолашного німецького батька, то що зможу я, стороння людина? І все-таки дещо у вашій пропозиції є, коли все інше виявиться намарним. Але мені здається, що починати нам треба з іншого боку. Сподіваюся, що Шинвел Джонсон зможе нам допомогти.

Я досі не мав нагоди згадати в цих спогадах Шинвела Джонсона, бо нечасто описував ті справи, до яких мій друг брався наприкінці своєї кар'єри. На початку століття Джонсон став нашим неоціненним помічником. Мушу, однак, із сумом сказати, що спочатку він уславився як найнебезпечніший лиходій і відсидів два терміни в Паркгерсті. Згодом, проте, він розкався і близько зійшовся із Холмсом, ставши його агентом у великому кримінальному світі Лондона; відомості, які він збирав, часто мали вагу життя або смерті. Якби Джонсон був поліційним "нишпоркою", його швидко викрили б. Але оскільки він брався до справ, які ніколи не потрапляли до суду, його товариші ніколи не відали про справжній зміст його занять. Слава людини, що двічі побувала на каторзі, відчиняла перед ним двері всіх нічних клубів, нічліжок та гральних домів у місті, а спостережливість і кмітливість робили його чи не найкращим агентом. До нього Шерлок Холмс і мав намір звернутися.

Я не міг простежити за всім, що застосував мій друг, бо був заклопотаний своєю практикою, але цього ж вечора, як ми й домовились, зустрівся з ним у Сімпсона; сидючи за маленьким столиком біля вікна й поглядаючи на Стренд, де вирувало життя, Холмс розповів мені дещо з того, що сталося цього дня.

— Джонсон вибрався на полювання, — мовив він. — Може, йому пощастить дещо розкопати в найпотаємніших куточках злочинного світу, бо якщо ми пильнуємо баронові таємниці, то їх слід шукати там, серед чорного коріння всіх злочинів.

— Але коли ця леді не хоче прислухатись до відомих фактів, то невже нові відкриття відвернуть її увагу від задуманого?

— Хто знає, Ватсоне? Жіночі серце та розум — незбагненні речі для чоловіків. Вони можуть сприйняти й пояснити вбивство, але дрібний грішок примушує їх страждати. Як зауважив у розмові зі мною барон Грюнер...

— Зауважив у розмові з вами?!

— Так, про всяк випадок я не оголошував вам своїх намірів. Що ж, Ватсоне, я люблю брати свого супротивника за барки, зустрічатися з ним віч-на-віч, визначати, з якого тіста він зіплений. Я дав Джонсонові вказівки, найняв кеб, поїхав до Кінгстона й застав барона в доброму гуморі.

— Він упізнав вас?

— Тут не було нічого складного, бо я просто послав йому візитну картку. Це чудовий супротивник, холодний мов крига, з шовковим, заворожливим голосом, як у ваших лікарів-консультантів, і отруйний, мов кобра. Це справжнісінький джентльмен злочинного світу, що ненароком пропонує вам чашечку чаю після обіду, а ви відчуваєте за цим смертельну лють. Ні, я радий, що звернув увагу на барона Адельберта Грюнера.

— То ви кажете, він був привітним з вами?

— Наче кіт, що побачив мишу й замурчав, зачувши здобич. Лагідність таких людей

згубніша за якнайбрутальнішу жорстокість. Уже саме його привітання було промовисте. "Я так і думав, містере Холмсе, що рано чи пізно побачу вас, — сказав він. — Вас, безперечно, найняв генерал де Мервіль, щоб зашкодити моєму шлюбу з його дочкою Вайолет. Так чи ні?"

Я промовчав.

"Любий друже, — мовив він, — ви лише заплямуєте цим свою гучну славу. В цій справі вам успіху не здобути. Робота невдячна й до того ж небезпечна. Дозвольте дати вам добру пораду: негайно облиште її".

"Дивна річ, — відповів я, — саме таку пораду я хотів дати вам. Я шаную ваш розум, бароне, й моє шанування не змінилося після того, як я трохи познайомився з вами. Поговорімо, як чоловік із чоловіком. Ніхто не ворушитиме вашого минулого й не завдаватиме вам прикрощів. З усім цим покінчено, й пливить собі тихою водою. Але якщо ви наполягатимете на шлюбі, то наживете собі багато могутніх ворогів. Вони не облишать вас доти, доки англійська земля не горітиме у вас під ногами. Чи варта справа заходу? Набагато мудріше було б розлучитися з леді. Коли вона довідається про деякі подробиці з вашого минулого, навряд чи вам буде приємно".

Цей барон носить короткі підфарбовані вусики, що стирчать у нього, наче в комахи. Вони ледь пересмикувались, коли він мене слухав. Нарешті його прорвало тихим ввічливим сміхом.

"Пробачте мені ці веселощі, містере Холмсе, — мовив він, — але це справді смішно — спостерігати, як ви сідаєте грати, не маючи жодної карти. Не думаю, що хто-небудь міг би зробити це краще за вас, але все-таки це видовище надто жалюгідне. У вас немає жодного козира, містере Холмсе, ані найменшого".

"Ви так гадаєте?"

"Я знаю це. Дозвольте мені пояснити вам усе, бо мої карти такі сильні, що я наважусь відкрити їх. Я мав щастя домогтися пристрасного кохання цієї леді. Вона покохала мене, незважаючи на те, що я розповів їй про всі перипетії з мого життя. До того ж я попередив її, що до неї приходитимуть підступні недоброзичливці, — ви, сподіваюся, впізнали себе? — і знову розповідатимуть їй про всі оті речі. Я попередив її, як із ними слід поводитись. Ви чули про гіпнотичне навіювання, містере Холмсе? Що ж, маєте змогу побачити, як воно діє, бо людина сильної вдачі вміє користуватися гіпнозом, до того ж без усіляких там вимахувань руками чи інших витівок. Леді готова до ваших відвідин і, безперечно, прийме вас, бо вона покірна батьковій волі в усьому, крім однієї дрібниці".

Отак, Ватсоне. Розмовляти, здавалося, більше не було про що, тож я рушив до виходу з усією своєю холодною байдужістю, на яку лише здатен. Але тільки-но я вхопився за клямку, як він зупинив мене.

"До речі, містере Холмсе, — спитав він, — ви знали Ле Брюна, французького агента?"

"Так", — відповів я.

"То ви знаєте, що з ним сталося?"

"Я чув, що його біля Монмартра побили якісь хулігани й він став калікою на все життя".

"Саме так, містере Холмсе. За дивним збігом, він рівно за тиждень до того почав цікавитись моїми справами. Не варто цього робити, містере Холмсе: це не приносить щастя. Дехто вже переконався в тому. Тож моє останнє слово: йдіть собі своєю дорогою, а мені залиште мою. Бувайте!"

Отаке-то, Ватсоне. Тепер ви знаєте вже все.

— Цей чолов'яга, як на мене, небезпечний.

— Надто небезпечний. На якогось хвалька я навіть не звернув би уваги, але барон — із тих людей, які кажуть далеко не все, що мають на думці.

— То невже вам неодмінно треба втручатися? Що з того, що він одружиться з дівчиною?

— Це надто важливо, якщо згадати, що він, безперечно, вбив свою першу дружину. Та ще й клієнт! Гаразд, гаразд, не будемо сперечатись. Допивайте краще каву та їдьмо зі мною: наш веселий Шинвел давно вже чекає на нас.

Ми справді застали його в себе: то був високий, кремезний, червонощокий, хворобливий чоловік із парюю жвавих чорних очей, що виказували його надзвичайно хитрий розум. Здавалося, що він почувається королем у власному королівстві; поруч із ним на канапі сиділа одна його вихованка — худорлява, запальна молода жінка з блідим настороженим обличчям — ще гарним, але вже зів'ялим від гіркоти й гріха: тяжкі роки залишили на ньому свій помітний слід.

— Це міс Кіті Вінтер, — мовив Шинвел Джонсон, зробивши помах грубою рукою в її бік. — Якщо вже вона чогось не знає... Проте нехай говорить сама. Я вийшов на неї, містере Холмсе, через годину після того, як одержав ваш лист.

— Мене легко знайти, — сказала молода жінка. — Шукайте в Лондонському Пеклі. Та сама адреса, що в Кабанчика-Шинвела. Ми з Кабанчиком — давні друзі. Але хай йому грець! Тут є один чоловік, що сидів би зараз у страшнішому пеклі, ніж ми, якби в світі була правда! Це той, за яким ви полюєте, містере Холмсе.

Холмс усміхнувся.

— Здається, ви бажаєте нам успіху, міс Вінтер.

— Якщо вам потрібна допомога, щоб запроторити його куди слід, то я вся ваша, від хвоста до голови, — мовила наша гостя. На її блідому рішучому обличчі, у вогненних очах спалахнула така лють, яку я рідко бачив у жінок і жодного разу — в чоловіків.

— Вам нема чого лізти в моє минуле, містере Холмсе. Воно тут ні до чого. Це Адельберт Грюнер перетворив мене на те, чим я стала. Якби я могла скинути його! — Вона розлючено хапала руками повітря. — О, якби я могла скинути його в те провалля, куди він сам скинув стільки людей!

— Ви знаєте, про що йдеться?

— Кабанчик-Шинвел розповідав мені. Грюнер упадає за черговою бідолашною дурепою: цього разу йому забаглося женитись. Ви хочете цьому зашкодити. Напевно, ви добре знаєте цього люципера, щоб будь-яку порядну дівчину відвернути од нього.

— Вона закохана до нестями. Чула про нього все, але марно.

— А про вбивство чула?

— Так.

— Боже мій, ото нерви!

— Вона вважає, що все це наклепи.

— Хіба ви не можете покласти перед її нерозумні очі докази?

— Так, а ви допоможете нам?

— А хіба я сама не доказ? Варто мені з'явитись до неї та розповісти, як він мене спокушав...

— А ви погодилися б?

— Чи погодилася б? Авжеж, погодилася б!

— Що ж, спробувати варто. Але він уже розповів їй про більшість своїх гріхів і його пробачили. Як на мене, вона не схоче більше повертатися до цього питання.

— Щоб я так жила, коли він усе розповів їй, — мовила міс Вінтер. — Крім того гучного вбивства, я чула ще про одне чи два. Бува, розповідає про когось отим своїм шовковим голосом, а потім витріщиться на мене й каже: "За місяць він помер". І то були не пустопорожні слова. Проте я мало на це зважала, бо кохала його. Мені було байдуже, що він там виробляє, — точнісінько, як цій бідолашній дурепі! Лише одна річ приголомшила мене. Атож, хай йому грець! Якби не цей його отруйний, брехливий язик, що може все пояснити і всіх заспокоїти, я пішла б від нього того самого вечора. Він має альбом — велику книгу з замочком, у брунатній палітурці з золотим гербом. Напевно, був тоді п'яненський, інакше нізащо не показав би його мені.

— Що ж то за альбом?

— Ото я й кажу вам, містере Холмсе: той чоловік колекціонує жінок, як дехто колекціонує метеликів, і вихваляється своїми втіхами. В тому альбомі є все. Фотографії, імена, прикмети — все, що завгодно. То звіряча, нелюдська книга, бо жодна людина — хай навіть яка жорстока — не склала б такої книги. Але все-таки то альбом Адельберта Грюнера. "Душі, які я згубив", — от що він міг би написати на палітурці, якби схотів. Та не буде вам користі з того альбому, а коли буде, то ви його й не дістанете.

— Де ж він?

— Звідкіля я знаю, де він тепер? Я покинула Адельберта понад рік тому. Я знала, де він зберігав його тоді. Проте це бувалий, манірний котяра, до того ж у багатьох речах. Отож альбом, мабуть, і досі лежить у потаємному закутку його старого бюро в кабінеті. Ви знаєте його дім?

— Я був у нього в кабінеті, — мовив Холмс.

— Он як? То ви не гаяли часу, якщо взялися до роботи сьогодні вранці. Тепер мій дорогенький Адельберт, напевно, зустріне гідного супротивника. В його кабінеті китайський посуд, — там стоїть велика гірка між вікнами, — а позаду письмового стола дверцята до маленької комірчини. Там він зберігає папери і всілякі дрібниці.

— І не боїться грабіжників?

— Адельберт не з боягузів. Найзапекліший ворог не скаже про нього таке. Він уміє

себе боронити. Вночі будинок стережуть. Та й яка користь грабіжникові лізти туди — хіба щоб поцупити той чудернацький посуд?

— Марна справа, — мовив Шинвел Джонсон незаперечним тоном знавця. — Жоден перекупник не візьме краму, якого не можна зіпхнути чи перепродати.

— Отож, — відповів Холмс. — Гаразд, міс Вінтер. Може, ви завітаєте до мене завтра о п'ятій вечора? А я тим часом поміркую, чи можна скористатись вашою пропозицією і влаштувати особисту зустріч із тією леді. Дуже вдячний вам за вашу допомогу. Нема потреби казати, що мої клієнти не скупитимуться...

— Не треба, містере Холмсе! — вигукнула молода жінка. — Мені не треба грошей. Киньте того чоловіка в багно, дайте мені втоптати туди його кляту пику, — ото і все. Така моя ціна. Я буду у вас завтра чи якогось іншого дня, поки ви його пильнуєте. Кабанчик завжди скаже вам, де мене шукати.

Я побачив Холмса аж наступного вечора, за обідом у нашому ресторанчику на Стренді. Він лише знизав плечима, коли я спитав, чи вдалася йому зустріч. Лише згодом він розповів про свою пригоду, яку я перекажу тут дещо на свій лад. Його чітке, сухе повідомлення слід трохи пом'якшити й передати простішими словами.

— Щодо зустрічі не було жодних труднощів, — розпочав Холмс, — бо дівчина просто-таки скорилася батькові, немов винагороджуючи його за свою вперту неслухняність стосовно шлюбу. Генерал зателефонував мені, що все готово, полум'яна міс Вінтер з'явилася в призначений час, і о пів на шосту ми вийшли з кеба біля будинку 104 на площі Берклі, де мешкає старий вояк, — ви знаєте ці бридкі сірі лондонські замки, поряд із якими церква виглядає розцяцькованою будівлею. Лакей провів нас до великої вітальні з жовтими шторами, де на нас чекала леді — удавано-соромлива, бліда, мовчазна, непохитна й далека, мов сніговик на схилі гори.

Не знаю до ладу, як вам її описати, Ватсоне. Може, ви ще побачитеся з нею в цій справі і зможете застосувати своє письменницьке обдарування. Це гарна дівчина, але краса її — якась неземна, потойбічна, мов у фанатика, що ширяє думкою в небесах. Я бачив такі обличчя на картинах середньовічних майстрів. Як ця тварюка могла вхопити своїми огидними лабетами таке небесне створіння, я не уявляю. Ви, напевно, помітили, як линуть одна до одної протилежності — духовне до тваринного, печерна людина до ангела... Але ви ніколи не бачили прикладу, гіршого за цей.

Вона, звичайно, знала, чого ми прийшли, — цей негідник не марнував часу, отруюючи її розум, підбурюючи супроти нас. Поява міс Вінтер, гадаю, дещо спантеличила її, але вона порухом руки запросила нас сісти у зручні крісла, мов превелебна настоятелька, що приймає двох прокажених жебраків. Якщо ви схильні до високих думок, Ватсоне, то беріть приклад з міс Вайолет де Мервіль.

"Що ж, сер, — мовила вона холодним, мов подих крижаного вітру, голосом, — мені знайоме ваше ім'я. Ви хочете, як я розумію, звести наклеп на мого нареченого, барона Грюнера. Лише на прохання свого батька я погодилася прийняти вас, але хочу одразу попередити: будь-які ваші слова не матимуть на мене ані найменшого впливу".

Мені стало шкода її, Ватсоне. На якусь мить я уявив собі, що це моя рідна дочка.

Нечасто я сяяв своїм красномовством. Я живу розумом, а не серцем. Але цього разу я просто благав її, говорив з таким запалом, на який лише здатен. Я описав їй увесь жах становища жінки, що пізнає справжню вдачу чоловіка лише після одруження, — жінки, що змушена зносити пестощі скривавлених рук і розпусних уст. Я перелічив їй усе — ганьбу, жах, страждання, безвихідь. Одначе мого запалу не вистачило навіть на те, щоб хоч трохи зрум'яніли її бліді, мов слонова кість, щоки, щоб спалахнули почуттям її байдужі очі. Я згадав, як цей негідник розповідав про гіпнотичне навіювання. Справді, можна було повірити, що вона живе якоюсь божевільною мрією. Але водночас леді відповідала мені цілком до ладу.

"Я терпляче вислухала вас, містере Холмсе, — відказала вона. — Я передчувала, який вплив справить на мене ваша мова. Мені відомо, що Адельберт, — тобто мій наречений, — прожив бурхливе життя й накликав на себе даремні наклепи. Не ви перші з'явилися до мене з цими наклепами. Може, у вас і добрі наміри, хоч я добре знаю, що ви — найманий агент, готовий діяти як на боці барона, так і проти нього. Хай там що буде, але я хочу, щоб ви зрозуміли одне — я кохаю його, а він кохає мене, і думка цілого світу важить для мене не більше, ніж цвірінькання пташок за вікном. А якщо ця шляхетна натура збочила на якусь мить з дороги, то, може, саме мені призначено звести її дух на належну висоту. Мені не зовсім зрозуміло, — вона обернулася до моєї товаришки, — що це за молода леді?"

Я вже зібрався відповісти, аж раптом ця дівчина увірвалася в розмову як вихор. Якщо можуть зіткнутись вогонь і крига, то хіба що в особі цих двох жінок.

"Я скажу вам, хто я така! — вигукнула вона, підхопившись з крісла й гнівно скрививши уста. — Я — остання його коханка. Я — одна з тих, кого він звів, зганьбив та викинув на смітник, як незабаром викине й вас. Але тим смітником, де лежатимете ви, буде радше могила; може, це навіть і краще. Кажу вам, нерозумна ви жінко: побравшись з цим чоловіком, ви одружитесь з власною смертю. Може, вам розіб'ють серце, а може, скрутять в'язи, але він будь-що згубить вас. Не з любові до вас я все це розповідаю. Мені начхати, помрете ви чи ні. Але я ненавиджу його, бажаю йому тільки лиха, хочу помститися за те, що він зробив зі мною! Все це правда, і вам нема чого так поглядати на мене, люба моя леді, бо ви можете впасти ще нижче за мене, поки дійдете до кінця!"

"Я воліла б не сперечатись про це, — холодно мовила міс де Мервіль. — Скажу відразу, що мені відомі три випадки в житті мого нареченого, коли він попадав у полон до підступних жінок; але я певна, що він щиро розкався в усіх своїх гріхах".

"Три випадки! — скрикнула моя товаришка. — Дурепо! Несосвітенна дурепо!"

"Містере Холмсе, прошу вас закінчити нашу розмову, — почув я крижаний голос леді. — Я скорилася батьковому бажанню й зустрілася з вами, але ніхто не примусить мене вислуховувати образи від цієї особи".

Міс Вінтер з прокльоном кинулася вперед і вчепилася б, напевно, цій божевільній жінці в волосся, якби я не схопив її за руку. Я потяг її до дверей і зумів, на щастя, посадити в кеб, тим самим уникнувши прилюдної сварки, бо вона була сама не своя з

люті. Я й сам відчував якусь холодну лють, Ватсоне, бо в спокійній, самовдоволеній байдужості жінки, яку ми прагнули врятувати, було щось незбагненно дратівливе. Отже, тепер ви знаєте, як ідуть справи, і зрозуміло, що нам доведеться придумати новий хід, оскільки цей гамбіт не вдався. Я триматиму зв'язок із вами, Ватсоне, бо більше ніж певен, що ваша гра ще попереду, хоча наступний хід, можливо, зроблять вони, а не ми.

Так і сталося. Вони зробили свій удар — чи радше він, бо я ніколи не повірю, що леді теж була до того причетна. Гадаю, що я міг би показати вам навіть кам'яну плиту на бруківці, де стояв, коли мої очі зупинилися на афіші й мою душу охопив жах. То було між Гранд-готелем і вокзалом Черинг-Крос, де одноногий газетяр продає вечірні часописи. Афішу було надруковано через два дні після нашої останньої бесіди. На її жовтому тлі чорнів напис:

ЗАМАХ НА ЖИТТЯ ШЕРЛОКА ХОЛМСА

Кілька хвилин я стояв, приголомшений. Неясно пригадую, як я потім схопив газету, як забідкався газетяр, не діставши від мене грошей, і як я нарешті став у дверях аптеки й заходився гортати газету, шукаючи фатальний допис. Ось що там було надруковано:

"Ми з сумом дізналися, що містер Шерлок Холмс, відомий приватний детектив, цього ранку став жертвою кривавого нападу, і його життя тепер висить на волосинці. Ми не можемо повідомити всі подробиці пригоди, але вона, напевно, сталася близько дванадцятої години на Риджент-стрит, перед кав'ярнею "Королівська". Напад вчинили двоє чоловіків, озброєних палицями; вони завдали містеру Холмсу кілька ударів по голові й спині, причинивши поранення, які лікарі вважають вельми тяжкими. Потерпілого доставили до Черинг-Кроської лікарні, але потім, на його прохання, відвезли додому на Бейкер-стрит. Негідники, що напали на нього, були ошатно одягнені; вони втекли від перехожих, що зібралися довкола, й чорним ходом кав'ярні "Королівська" вибігли на Гласхавс-стрит. Немає сумніву, що вони належать до злочинного товариства, яке так часто привертало до себе увагу потерпілого".

Певна річ, що тільки-но очі мої перебігли допис, я тут же скочив у кеб і помчав на Бейкер-стрит. У передпокої я зустрів сера Леслі Окшота, відомого хірурга, чия карета чекала біля дверей.

— Великої загрози його здоров'ю немає, — повідомив він. — Дві рани на голові та ще кілька добрячих синців. Довелося накласти пару швів. Хворому впорснуто морфій. Йому потрібен спокій, але коротку розмову цілком можу дозволити.

Заручившись цим дозволом, я навшпиньках ступив до тьмяної кімнати. Стражденник не спав, і я почув, як він хрипко прошепотів моє ім'я. Штору було опущено більш ніж наполовину, але сонячний промінець пробивався до кімнати й падав на перев'язану голову пораненого. Кривава смуга просочилася крізь біле полотно пов'язки. Я сів поруч із Холмсом і похилив голову.

— Усе гаразд, Ватсоне. Не журіться, — пробурмотів він кволим голосом. — Не все так погано, як здається.

— Дякувати Богові, коли так!

— Я все-таки вмію боротися сам на сам з людиною, яка озброєна палицею. Але коли їх двоє, це вже для мене занадто.

— Що я можу зробити для вас, Холмсе? Звичайно, це той клятий тип підіслав їх. Скажіть лише слово і я піду й здеру з нього шкуру.

— Любий мій друже! Ні, тут ми нічого не вдіємо, хіба що поліція схопить їх. Але їм допомогли втекти. Будьте в цьому певні. Зачекайте трохи. В мене є деякі наміри. Насамперед треба наголосити, що я зазнав тяжких поранень. До вас приходитимуть газетярі. Налякайте їх, Ватсоне. Добре, коли я проживу хоч тиждень, струс мозку, маячня — все, що завгодно! Тут ви не перестараетесь.

— А сер Леслі Окшот?

— Із ним усе буде гаразд. Він мене бачитиме в найгіршому стані. Я про це потурбуюся.

— Щось іще?

— Так. Скажіть Шинвелу Джонсону, щоб він прибрав з дороги дівчину. Ті красені тепер полюватимуть на неї. Їм, звичайно, відомо, що вона тоді була зі мною. Якщо вже вони накинулись на мене, то її навряд чи обминуть. Це слід зробити негайно. Сьогодні ж увечері.

— Я вже йду. Що-небудь іще?

— Покладіть на стіл люльку та мою перську пантофлю з тютюном. Отак! Заходьте щоранку, ми обміркуємо наші дії.

Того самого вечора ми з Джонсоном перевезли міс Вінтер до тихого передмістя й потурбувалися про те, щоб вона залягла на дно, поки небезпека не мине.

Шість днів публіка була твердо переконана, що Холмс стоїть на порозі смерті. Зведення були надзвичайно сумні, і в газетах з'являлися лиховісні дописи. Мої постійні відвідини Холмса переконали мене в тому, що все не так уже й погано. Міцна його натура і рішуча воля чинили дива. Він швидко одужував, — як я часом підозрював, навіть швидше, ніж хотів показати мені. Дивовижна таємничість, притаманна цій людині, часто призводила до драматизму, але водночас змушувала навіть найближчого друга ламати голову над тим, що в нього може бути на думці. Він довів як незаперечну істину те, що найпотаємніші задуми можна виношувати лише на самоті. Я був ближчий до нього, ніж будь-хто інший, але завжди відчував ту величезну відстань, яка пролягає між нами.

Сьомого дня шви зняли, але водночас у вечірніх газетах з'явилося повідомлення, що в Холмса бешиха. Ті самі вечірні газети подали оголошення, яке я не міг не показати своєму другові — байдуже, хворому чи здоровому. В ньому йшлося про те, що серед пасажирів пароплава "Руританія", який відбуває з Ліверпуля в п'ятницю, буде барон Адельберт Грюнер, якому треба владнати важливі грошові справи в Штатах перед весіллям з міс Вайолет де Мервіль, єдиною дочкою... і таке інше. Холмс вислухав цю новину з холодним, зосередженим виразом на блідому обличчі, який свідчив, що його це тяжко вразило.

— П'ятниця! — вигукнув він. — У нас лише три доби. Напевно, ці негідники

вирішили обминути небезпеку. Але нічого не вийде, Ватсоне! Господом присягаюся, не вийде! А тепер, Ватсоне, я хочу, щоб ви дещо зробили для мене.

— Я задля того й приїхав, Холмсе.

— Гаразд, тоді присвятить наступні двадцять чотири години ґрунтовному вивченню китайської порцеляни.

Він нічого не пояснював, та я нічого й не питав. Зі свого попереднього досвіду я знав, що наймудріше буде скоритись. Але коли я покинув кімнату й подався вниз по Бейкер-стрит, мене непокоїла думка: як же, в біса, виконати отакий дивний наказ? Урешті-решт я поїхав до Лондонської бібліотеки на площі Сент-Джеймс, розтлумачив усе своєму приятелеві Ломаксу, молодшому бібліотекареві, й повернувся додому з грубезним томом під пахвою.

Кажуть, що адвокат, який узявся за певну справу, найдокладніше розпитує кожного свідка в понеділок, однак уже в суботу забуває про все. Звичайно, я не хотів би вдавати з себе знавця порцеляни. Але цілий вечір, і цілу ніч із короткою перервою для сну, й цілий наступний ранок я вбирав у свою пам'ять найрізноманітніші назви. Я дізнався про клейма великих майстрів розпису, про таємниці круглих дат, про знаки Гун-Ву й чудові вироби Юн-Ло, про розписи Тан-Інь і славетні речі первісної доби Сун та Юань. Я був переповнений усіма цими відомостями, коли з'явився до Холмса наступного вечора. Він уже підвівся з ліжка, хоча з газетних повідомлень на це не можна було сподіватись, і глибоко сидів в улюбленому кріслі, підперши рукою перев'язану голову.

— Але ж, Холмсе, — мовив я, — коли вірити газетам, то ви помираєте.

— Саме таке враження я й хотів створити, — відповів він. — То як, вивчили уроки, Ватсоне?

— В усякому разі, спробував.

— Гаразд. Ви можете вільно вести розмову про ці речі?

— Сподіваюся, що можу.

— Тоді подайте мені оту коробочку з каміна.

Відкинувши вічко, він дістав невеличку річ, щільно обгорнуту тонким східним шовком. Розгорнувши його, видобув малесеньку тарілочку рідкісного темно-синього кольору.

— Обережно поводьтеся з нею, Ватсоне. Це справжня порцеляна доби династії Мін[16], тонка, мов яєчна шкаралупка. У Крісті ніколи не бувало таких речей. Повний сервіз коштує королівських грошей — невідомо, чи існує він де-небудь у світі, крім палацу імператора в Пекіні. Глянувши на цю штучку, кожен поціновувач утратить розум.

— Що я маю з нею зробити?

Холмс подав мені картку, де було надруковано: "Доктор Хілл Бартон, Гафмун-стрит, 369".

— Це ваше ім'я на сьогоднішній вечір, Ватсоне. Ви підете до барона Ґрюнера. Я дещо знаю про його звички, тож о пів на дев'яту він має бути вільний. З листа він

попередньо довідається про ваш візит: ви напишете, що хотіли б принести йому річ із унікального китайського сервізу доби Мін. Ви лікар — цю роль вам легко вдасться зіграти. Ви колекціонуйте порцеляну, і цей сервіз потрапив до ваших рук. Знаючи про баронову цікавість до таких речей, ви були б не проти продати його.

— За яку ціну?

— Добре, що спитали, Ватсоне. Ви провалилися б, якби не знали ціни своєму товару. Цю тарілочку роздобув для мене сер Джеймс, узявши її, як я зрозумів, з колекції свого клієнта. Можна сказати без перебільшення, що іншої такої в світі немає.

— Я міг би запропонувати, щоб сервіз оцінив якийсь знавець.

— Чудово, Ватсоне! Сьогодні у вас просто блискучий розум. Запропонуйте Крісті чи Сотбі[17]. Ваша делікатність не дозволяє вам самому визначити ціну.

— А якщо барон не схоче прийняти мене?

— О, ще й як схоче. Він просто марить збиранням колекцій, причому в найвитонченішій формі, — надто коли йдеться про речі, що їх він поціновує як знавець. Сідайте-но, Ватсоне, я продиктую вам лист. Відповіді не треба. Ви просто повідомите його, коли й чому прийдете.

Це був чудовий документ — стислий, вишуканий, що розпалив би цікавість будь-якого поціновувача. В призначений час посильний відніс лист. Того самого вечора з коштовною тарілочкою в руках і з візитною карткою доктора Хілла Бартона в кишені я вирушив назустріч пригодам.

Розкішний будинок і садиба свідчили, що барон Грюнер справді був надзвичайно багатю людиною. Довга доріжка, оточена обабіч ріденькими кущиками, вела до великого кам'янистого майданчика, оздобленого статуями. Цю садибу колись побудував у дні своєї гучної слави південноафриканський "золотий король". Тож широкий, низький будинок із башточками по кутках, схожий на якусь архітектурну химеру, вражав своїми розмірами й солідністю. Ключник, ліврея якого пасувала б радше житлу єпископа, пустив мене всередину й передав убраному в оксамит лакеєві, що привів мене перед очі барона.

Той стояв біля відчиненої величезної шафи між двома вікнами, де зберігалася частина його китайської колекції. Коли я увійшов, він обернувся, тримаючи в руці маленьку брунатну вазочку.

— Сідайте, будь ласка, докторе, — сказав він. — Я саме оглядав свої скарби, й мені спало на думку поповнити їх. Може, вас зацікавить цей виріб доби династії Тан[18], сьомого століття? Я певен, що вам не доводилося бачити кращої роботи й багатшої поливи. Ви принесли ту тарілочку доби Мін, про яку писали?

Я обережно розпакував тарілочку й подав йому. Він сів за письмовий стіл, підсунув лампу, бо вже смеркало, й заходився оглядати порцеляну. Обличчя барона залило жовте світло, і я міг легко розгледіти його риси.

Це справді був на диво гарний чоловік. Його європейська слава красеня видавалась цілком заслуженою. Зросту він був невисокого, проте статуру мав струнку й виразну. Його обличчя було смагляве, майже східне, з великими, темними, млосними очима, що

так легко приваблюють жінок. Волосся й вуса — густо-чорні, причому короткі, старанно підфарбовані вусики стриміли вгору. Витончену красу цих рис псував лише виразний, з тонкими губами рот. То був справжнісінький рот убивці — жорстокий, твердий рубець на обличчі, щільно стиснутий і страшний. Хтось невдало порадив баронові підстригати вуса так, щоб було видно губи — цей наданий самою природою знак небезпеки для його жертви. Його голос мило бринів, а манери були бездоганні. Я дав би йому трохи більше як тридцять років, хоча потім ми довідалися з документів, що баронові було сорок два.

— Чудово, пречудово! — мовив він нарешті. — То ви кажете, що маєте сервіз із шести тарілочок? Дивна річ, я ніколи не чув про такі вишукані вироби. Я знав лише, що в Англії є один подібний сервіз, але він навряд чи з'явиться на ринку. Чи не буде нескромним з мого боку спитати, як він потрапив до вас, докторе Хілле Бартоне?

— Яке це має значення? — недбало спитав я. — Адже ви бачите, що то справжня річ, а щодо ціни, то мене влаштує оцінка знавця.

— Дуже дивно, — мовив він, і темні очі його спалахнули підозрою. — Коли маєш справу з дорогими речами, то природно, що виникає бажання дізнатись про цю угоду все. Що це справжня річ, я не маю жодного сумніву. Але якщо раптом з'ясується, — а я мушу брати до уваги будь-який випадок, — що ви не мали права її продавати?

— Можу запевнити вас, що нічого такого не буде.

— Тоді, звичайно, виникає питання, хто може це підтвердити.

— Хоча б мої банкіри.

— Добре. Але все-таки ця справа вражає мене своєю незвичністю.

— Ви може погодитися або ні, — байдуже відповів я. — Я вирішив звернутися саме до вас, бо чув, що ви — справжній знавець, але я можу простісінько піти до будь-кого іншого.

— А хто сказав вам, що я — знавець?

— Мені відомо, що ви написали книжку про ці речі.

— А ви читали її?

— Ні.

— Боже мій, мені стає все важче й важче розуміти вас! Ви — знавець і поціновувач, у вашій колекції є така коштовна річ, але при цьому ви навіть не завдали собі труда звернутися до єдиної книжки, що може сказати вам про справжню вартість вашої речі. Як ви це поясните?

— Я людина дуже зайнята. Я лікар. У мене практика.

— Це не відповідь. Якщо людина чимось захоплена, вона знайде для цього час, хай там які в неї будуть справи. Ви писали в своєму листі, що добре знаєтесь на порцеляні.

— Так.

— То чи можу я дещо спитати у вас, щоб перевірити ваші знання? Мушу сказати вам, докторе, — якщо ви й справді доктор, — що ця справа стає дедалі підозрілішою. Дозвольте-но спитати, що ви знаєте про імператора Сьому[19] та скарбницю Сьосоїн[20] біля Нари? Боже мій, невже це спантеличило вас? Розкажіть мені тоді про

північну династію Вей[21] та її місце в історії порцеляни.

Я з удаваним обуренням підхопився зі стільця.

— Це вже занадто, сер! Я прийшов сюди, щоб зробити вам ласку, а не складати іспит, наче школяр. Цілком можливо, що я знаю про ці речі набагато менше за вас, але не збираюсь відповідати на такі образливі запитання.

Він пильно подивився на мене. Млість з очей зникла — вони спалахнули гнівом. Жорстокі вуста розімкнулись, оголивши блискучі зуби.

— Що це за гра? Ви нишпорка. Вас підіслав сюди Холмс. Це все хитра витівка, щоб мене обдурити. Я чув, що той чолов'яга помирає, ото ж і посилає своїх підручних стежити за мною. Ви вдерлися до мене без запрошення, й Богом присягаюся — зараз ви переконаєтесь, що вийти звідси важче, ніж увійти!

Він скочив на ноги, і я одступив на крок, готовий відбити напад. Він, напевно, запідозрив мене з самого початку, а цей допит одразу відкрив йому правду. Так чи інакше, але мені було зрозуміло, що сподіватись перехитрити його — даремна річ. Несподівано щось долинуло до його вуха й він завмер, пильно прислухаючись.

— Ага! — скрикнув він. — Ага! — і кинувся до комірчини.

Ще два кроки, і я опинився біля відчинених дверей: у моїй пам'яті назавжди закарбувалася картина, яку я побачив у тій комірчині. Вікно, яке виходило у сад, було прочинене навстіж. Біля нього, наче жахливий привид, із головою, перев'язаною кривавим полотном, і спотвореним блідим обличчям стояв Шерлок Холмс. Тієї ж хвилини він скочив у вікно, і я почув, як його тіло з тріском упало в лаврові кущі, що росли під вікном. Господар з несамовитим криком кинувся за ним до вікна.

А потім!.. Це сталося миттєво, але я виразно бачив усе. З кущів висунулася рука — жіноча рука. Тієї самої миті барон страшенно закричав — цей крик і досі лунає в моїй пам'яті. Він притис долоні до обличчя, забігав кімнатою, відчайдушно б'ючись головою об стіни. Тоді впав на килим і почав качатись по підлозі, скорчившись і без упину репетуючи.

— Води! Заради Бога, води! — волав він.

Схопивши карафку зі столика, я кинувся йому на допомогу. Тієї ж миті з передпокою вбігли ключник з кількома лакеями. Пам'ятаю, як один з них упав непритомний, коли я став біля пораненого навколішки та повернув його спотворене обличчя до лампи. Купорос в'ївся йому в шкіру, капаючи з вух та підборіддя. Одне око вже взялося більмом і стало як скляне. Інше розпухло й почервоніло. Обличчя, яким я милувався кілька хвилин тому, було схоже на розкішну картину, по якій художник мазонував брудною мокрою губкою. Його риси розпливлися, зблякли, стали нелюдськими.

Кількома словами я пояснив, що обличчя барона було облите купоросом. Дехто поліз у вікно, інші кинулись через двері на травник, але надворі було вже темно й починався дощ. Вигуки жертви перемішувались із прокльонами на голову месниці.

— Це ота чортова кицька, пекельне поріддя, Кіті Вінтер! — кричав барон. — Відьма! Вона заплатить за це! Заплатить! О Боже, я не витерплю цього болю!

Я промив йому обличчя олією, приклав до рани вату і впорснув морфій. Ця напасть прогнала з його голови усі підозри; він чіплявся за мої руки, немовби в моїх силах було прояснити погляд цих скляних, мов у мертвої риби, вирячених на мене очей. Вигляд цієї руїни трохи не змусив мене заплакати, але я надто добре пам'ятав про звіряче життя барона, яке й призвело до такої жахливої помсти. Його руки бридко вп'ялися в мене, тож я полегшено зітхнув, коли мені на зміну прибув родинний лікар барона, а за ним — хірург-фахівець із опіків. З'явився й поліцейний інспектор. Йому я подав свою справжню візитну картку. Вчинити інакше було б безглуздо, бо мене знали в Скотленд-Ярді незгірше за самого Холмса. Після того я покинув цей дім скорботи й страху і менш ніж за годину був на Бейкер-стрит.

Холмс, блідий і зморений, сидів у своєму звичному кріслі. Події цього вечора вразили навіть його залізні нерви: він з жахом вислухав мою розповідь про страшну перемену з бароном.

— Це розплата за гріхи, Ватсоне, розплата за гріхи! — мовив він. — Рано чи пізно вона неодмінно приходить. А гріхів у нього багато, Бог свідок, — додав він, узявши зі столу книгу в брунатній палітурці. — Ось альбом, про який розповідала міс Вінтер. Якщо вже він не зірве цього весілля, його не зірве ніщо. Але він мусить зробити це, Ватсоне. Мусить. Жодна порядна жінка не знесе такого.

— Це його любовний щоденник?

— Або щоденник розпусти. Називайте це як хочете. Тієї миті, коли міс Вінтер розповіла нам про цей альбом, я зрозумів, що він стане грізною зброєю, якщо потрапить до наших рук. Я тоді й словом не прохопився про свій задум, бо міс Вінтер могла йому зашкодити. Але я почав виношувати його. Потім на мене напали, і я скористався цим, щоб переконати барона, що проти мене не треба ніякої застороги. Все складалося якнайкраще. Я зачекав би трохи довше, але його від'їзд до Америки зв'язав мені руки. Він, звичайно, забрав би такий ганебний документ із собою. Треба було діяти негайно. Нічне пограбування видавалось неможливим: він — дуже обережна людина. Проте ввечері можна було спробувати, якби я напевно знав, що в цей час хтось відверне його увагу. Тут і стали в пригоді ви з вашою синьою тарілочкою. Проте мені треба було достеменно знати, де альбом, бо я розумів, що матиму лише кілька хвилин — скільки саме, залежало від вашого знання китайської порцеляни. Через те я в останню мить і взяв із собою дівчину. Звідки я знав, що то за пакуночок, який вона так обережно несла під накидкою? Я думав, що дівчина лише допомагатиме мені, однак, здається, вона мала там і власні інтереси.

— Він здогадався, що я прийшов від вас.

— Я цього боявся. Але ваша гра притупила його пильність, і я тоді встиг забрати альбом. Щоправда, на те, щоб залишитись непоміченим, часу вже забракло. О, це ви, полковнику! Який я радий, що ви прийшли!

Наш друг сер Джеймс з'явився за надісланим заздалегідь запрошенням. З якнайглибшою увагою він вислухав Холмсову розповідь про те, що сталося.

— Ви зробили диво, диво! — вигукнув він, коли почув про цю пригоду. — Але якщо

його рани такі жахливі, як їх описує доктор Ватсон, то цього нам з надлишком вистачить, щоб зірвати весілля й без цього страшного альбому!

Холмс похитав головою.

— На таких жінок, як міс де Мервіль, це не діятиме. Вона кохатиме скаліченого стражденника ще дужче. Ні, ні. Ми повинні знищити його морально, а не тілесно. Цей альбом — і ніщо інше, гадаю я, — поверне її з небес на землю. Тут власний баронів почерк. Вона не зможе цього не помітити.

Сер Джеймс забрав альбом і коштовну тарілочку. Я й сам уже трохи засидівся, тому вийшов надвір разом з ним. На нього чекала карета. Він скочив у неї, гукнув візника з кокардою на шапці й швидко поїхав. З віконця він наполовину звисив пальто, щоб прикрити герби на дверцятах, але це анітрохи не завадило мені розгледіти їх у яскравому світлі, що падало з напівкруглого віконця над дверима. Я скрикнув від подиву. Тоді обернувся і вбіг сходами нагору, до Холмсової кімнати.

— Я з'ясував, хто наш клієнт! — вигукнув я, переповнений своїм відкриттям. — Холмсе, та це ж...

— Це вірний друг і справжній лицар, — мовив Холмс, подавши мені знак мовчати. — Задовольнімося цим раз і назавжди.

Я не знаю, як було використано ганебний баронів альбом. Усе це міг влаштувати сер Джеймс. Або, ймовірно, таке дражливе завдання було доручено батькові молодії леді. В усякому разі, це дало бажані наслідки.

Трьома днями пізніше в "Морнінг Пост" з'явилося оголошення про те, що весілля барона Адельберта Грюнера з міс Вайолет де Мервіль не відбудеться. Та сама газета подала перший звіт про слухання судової справи проти міс Кіті Вінтер, серйозно звинуваченої в отруєнні купоросом. Під час суду, проте, відкрилися такі обставини, що вирок, як ви пам'ятаєте, став найм'якшим, який тільки можна було винести. Шерлоку Холмсу погрожували переслідуванням за пограбування, але коли мета — така висока, а клієнт — такий вельможний, то навіть суворі англійські закони лагіднішають і стають гнучкішими. Мій друг так і не сів на лаву підсудних.

Блідий вояк[22]

Мій друг Ватсон не відзначається великим розумом, але досить упертий. Уже довгий час він умовляв мене описати одну з моїх власних справ. Проте я сам, здається, дав йому привід набридати мені з цим проханням, бо частенько казав, що його оповідки надто поверхові й що він догоджає читацьким смакам замість того, щоб суворо дотримуватись істини. "Спробуйте-но самі, містере Холмсе!" — відповідав він, і я мушу визнати, що тільки-но брався за перо, як мені одразу хотілося переповісти цю пригоду так, щоб вона зацікавила читача. Пригода, про яку йдеться тут, справді незвичайна — це один з найцікавіших випадків у моїй практиці, хоча Ватсон навіть не згадує про нього в своїх нотатках. Заговоривши про свого давнього друга й хроніста, я скористаюсь нагодою і поясню, чому обтяжую себе супутником під час розплутування своїх невеличких загадок: я роблю це не з приязні й не з примхи, а лише через те, що Ватсон має певні прикметні риси, про які він через свою скромність майже не згадує,

коли в надмірному захваті описує мої здібності. Помічник, що намагається передбачити кожен ваш висновок і спосіб дії, може лише зіпсувати справу, але той, хто захоплюється кожною новою обставиною, для кого майбутнє — завжди запечатана книга, стає найкращим помічником.

Судячи з нотаток у моєму записнику, це сталося в січні 1903 року, одразу після закінчення бурської війни; мене тоді відвідав містер Джеймс М. Додд — високий бадьорий засмаглий англієць. Добряга Ватсон тоді покинув мене заради дружини — то був єдиний егоїстичний вчинок, скоєний за увесь час нашого знайомства. Я залишився сам-один.

Я маю звичку сідати спиною до вікна, а відвідувачеві пропоную сісти в крісло навпроти, щоб світло падало на нього. Містер Джеймс М. Додд, здавалось, почувався дещо ніяково, не знаючи, з чого розпочати розмову. Я не поспішав допомагати йому, воліючи мовчки спостерігати за ним. Я не раз переконувався, як важливо вразити клієнта своєю обізнаністю, й нарешті вирішив оголосити деякі зі своїх висновків:

— Ви, мабуть, із Південної Африки, сер?

— Так, сер, — відповів він дещо здивовано.

— Імперська кавалерія, еге ж?

— Саме так.

— Мідлсекський корпус, безперечно?

— Саме так. Містере Холмсе, ви чарівник!

Помітивши подив на його обличчі, я усміхнувся.

— Коли до моєї кімнати заходить бадьорий джентльмен з обличчям, яке ніколи не засмагло б так під англійським сонцем, і з носовичком у рукаві, а не в кишені, — мені зовсім неважко визначити, хто він такий. У вас невеличка борідка, з чого видно, що ви не піхотинець. Постава справжнісінького кавалериста. Що ж до Мідлсексу, то з вашої візитної картки я побачив, що ви біржовий маклер із Трогмортон-стрит. У якому ще полку ви могли служити?

— Ви бачите все!

— Не більше, ніж ви, але я привчив себе аналізувати все, що бачу. Проте, містере Додде, ви нині прийшли сюди не заради розмови про мистецтво спостереження. То що ж сталося в Таксбері-Олд-Парку?

— Містере Холмсе!..

— Любий сер, тут немає жодної таємниці. Саме це місце зазначено у вашому листі, а з вашого настійливого прохання про зустріч видно, що там відбулося щось несподіване й важливе.

— Так, звичайно. Але лист було написано опівдні, а відтоді сталося багато чого нового. Якби полковник Емсворт не вигнав мене...

— Вигнав вас?!

— Правду кажучи, так. Міцний горішок цей полковник Емсворт. Найсправніший вояк у цілій армії, та й на язик гострий. Я взагалі не стикався б з ним, якби не Годфрі.

Я запалив люльку й глибше поринув у крісло:

— Може, ви все-таки поясните, про що йдеться?

Мій клієнт ехидно посміхнувся.

— Я вже звик, що ви самі все знаєте, — мовив він. — Гаразд, я розповім вам усі деталі й сподіваюся, що ви з Божою допомогою поясните мені, що все це означає. Я не спав цілу ніч, але що більше сушив над цією справою мозок, то неймовірнішою вона мені здавалася.

На війну я пішов у січні 1901 року, рівно два роки тому, — й потрапив до того самого ескадрону, що й молодий Годфрі Емсворт. Він був єдиним сином полковника Емсворта — кавалера Хреста Вікторії часів Кримської війни; в жилах у нього текла вояцька кров, тож немає нічого дивного, що він пішов воювати. Кращого вояка не було в цілому полку. Ми стали друзями — такими друзями, якими лише можуть бути люди, що живуть однаковим життям, ділять ті самі радощі й жалі. Він був моїм найближчим товаришем, а у війську це багато важить. Цілий рік ми провели в жорстоких боях, разом переживали поразки й перемоги. Потім у битві поблизу Даймонд-Хілла, недалеко від Преторії, його поранило кулею з гвинтівки великого калібру. Я одержав від нього два листи — один зі шпиталю в Кейптауні, а інший — із Саутгемптона. Після того, містере Холмсе, більше ніж за шість місяців він не написав мені жодного слова — так, жодного слова, цей колишній мій найближчий друг.

Отож, тільки-но скінчилася війна і всі ми пороз'їжджались по домівках, я написав до його батька й попросив повідомити, де зараз Годфрі. Відповіді не було. Я трохи зачекав і написав знову. Цього разу відповідь надійшла — коротка й сердита. Годфрі, — повідомляла вона, — вирушив у подорож навколо світу й повернеться не раніше, ніж через рік. От і все.

Така відповідь не задовольнила мене, містере Холмсе. Вся ця історія здавалася мені вкрай неправдоподібною. Такий славний хлопець не міг так швидко забути свого друга. Це було анітрохи не схоже на нього. До того ж, я випадково довідався, що він мав одержати велику спадщину й не завжди жив у згоді з батьком. Старий часом бував надто запальний, а молодий Годфрі — надто гордовитий, щоб це зносити. Ні, батькова відповідь мене не заспокоїла, тож я вирішив дізнатись, що сталося. На жаль, за два роки війни мої справи похитнулись і я лише цього тижня повернувся до історії з Годфрі. Але коли вже я за щось узявся, то облишу все, а доведу справу до кінця!

Містер Джеймс М. Додд здавався мені тією людиною, яку краще мати за друга, ніж за ворога. Його блакитні очі пломеніли непохитністю, а широке підборіддя свідчило про наполегливу вдачу.

— Ну, й що ж ви зробили? — спитав я.

— Насамперед я надумав поїхати до нього додому, до Таксбері-Олд-Парку поблизу Бедфорда, щоб побачити все на власні очі. Я розпочав атаку з фронту й написав до його матері, — з неотесаним батьком я вже не хотів мати справу, — що Годфрі був моїм приятелем і я міг би розповісти багато цікавого про наші спільні пригоди; невдовзі мені випаде побувати в їхньому краю, тож чи не буде заперечень... і таке інше. У відповідь я дістав люб'язне запрошення зупинитися на ніч у них. Отож я й вирушив туди в

понеділок.

Потрапити до Таксбері-Олд-Парку було не так легко — десь із п'ять миль від найближчої станції. Двоколки до залізниці ніхто не прислав, тож довелося йти пішки, з валізою в руці. Коли я дістався садиби, вже смеркло. Будинок, з вигляду якийсь неоковирний, стояв посеред великого парку. Я сказав би, що в ньому змішалися всі стилі архітектури — від дерев'яних споруд елизаветинської доби до вікторіанського портика. Кімнати було обшито панелями, завішано килимами та давніми напіввицвілими картинами, — там, здавалося, панували тіні й таємниці. Старий ключник Ральф був, мабуть, не молодший за самий будинок, а дружина його — ще старша. Колись вона була нянею Годфрі, — я чув, як він назвав її своєю другою матір'ю, — тож я одразу відчув до неї приязнь, незважаючи на її химерний вигляд. Мати Годфрі — лагідна, невеличка, сивенька, мов біла мишка, жінка — теж сподобалась мені. Лише сам полковник не викликав ніякої довіри.

Ми одразу посварилися з ним, і я негайно повернувся б на станцію, якби не відчув, що саме цього він, напевно, й домагається. Мене провели просто до його кабінету, де я побачив здорованя з якоюсь прокопченою шкірою та сивою скуйовдженою бородою, що сидів за письмовим столом, захарашеним паперами. Його ніс у червоних прожилках стирчав, мов грифовий дзьоб, а з-під кошлатих брів люто зирили двоє сірих очей. Лише тепер я зрозумів, чому Годфрі так неохоче розповідав про свого батька.

"Ну-бо, сер, — пронизливим голосом почав він, — я хотів би знати справжню причину ваших відвідин".

Я відповів, що вже пояснив її в листі до його дружини.

"Так, так, ви писали, що знали Годфрі в Африці. Але чому, власне, ми маємо вірити вам на слово?"

"У мене з собою його листи".

"Дозвольте-но подивитися".

Я подав йому два листи; він швидко переглянув їх і повернув мені.

"Ну то й що?" — спитав він.

"Я заприятелював з вашим сином Годфрі, сер. Нас єднало багато спільного. Хіба не природно, що мене дивує, чому він досі нічого не пише мені, і я хочу знати, що з ним сталося?"

"Як я пам'ятаю, сер, я вже писав вам і пояснив, що з ним сталося. Він вирушив у подорож навколо світу. Служба в Африці підірвала його здоров'я, тож ми з матір'ю вирішили, що йому потрібні відпочинок і зміна оточення. Зробіть ласку пояснити це решті його приятелів".

"Звичайно, — відповів я. — Але будьте ласкаві, назвіть мені пароплавну лінію й судно, на якому він виїхав, а також день, коли воно вирушило з порту. Я певен, що зможу переслати йому лист".

Моє прохання водночас спантеличило і роздратувало господаря. Його кошлаті брови насупились, він нетерпляче затарабанив пальцями по столу. Нарешті поглянув на мене, мов гравець у шахи, що оцінив усю небезпеку чергового ходу суперника й

вирішив гідно відповісти на нього.

"Містере Додде, — мовив він, — багато хто на моєму місці вважав би таку настирливість за неподобство, що межує зі справжнісіньким нахабством".

"Вона лише свідчить, сер, про мою найглибшу приязнь до вашого сина".

"Звичайно. Через те я й виявляю до вас таку поблажливість. І все-таки мушу просити вас припинити ці розшуки. Кожна родина має суто свої справи, й довіряти їх стороннім — навіть тим, чиї наміри найкращі, — не завжди доречно. Моя дружина дуже хотіла б почути все, що ви знаєте про минуле Годфрі, але я просив би вас не зачіпати в розмові його нинішнього чи майбутнього життя. Такі запитання ні до чого доброго не призведуть, тільки дуже ускладнять становище".

Я зрозумів, містере Холмсе, що потрапив у глухий кут. Мені залишалося тільки пристати на умови старого, але подумки я присягався, що не заспокоюсь доти, доки не дізнаюсь про долю свого друга. Вечір був нудний. Ми втрьох спокійно пообідали в похмурій, немов вицвілій, старій кімнаті. Мати нетерпляче розпитувала мене про сина, але старий був понурий і смутний. Увесь цей обід урешті так набрид мені, що я під першим-ліпшим приводом попросив вибачення й пішов до спальні. То була велика скромна кімната, похмура, як і увесь будинок. Але якщо людині цілий рік правив за ліжко африканський степ, то вона, містере Холмсе, не дуже перебирає помешканнями. Я відсунув штори на вікні й визирнув у парк: вечір був чудовий, яскраво сяяв місяць. Я сів біля запаленого каміна, поставив лампу на столик перед собою і спробував поринути в читання роману. Проте мене перервав Ральф, старий ключник, що несподівано увійшов із відерцем свіжого вугілля.

"Я подумав, сер, що вам не вистачить вугілля на ніч. У домі дуже вогко, а надворі холодно".

Ключник не поспішав виходити з кімнати, і я, озирнувшись, побачив, що він і досі стоїть на місці з виразом смутку на зморшкуватому обличчі.

"Пробачте, сер, але я випадково почув, як ви розповідали за обідом про молодого містера Годфрі. Адже ви знаєте, сер, що моя дружина пестила його, а я теж хлопця, як батько. Нам так цікаво про нього послухати. То ви кажете, сер, що він був добрим вояком?"

"Найхоробрішим у полку. Якби він не врятував мене з-під бурського обстрілу, то я, може, й не сидів би зараз тут".

Старий ключник потер худі руки.

"Так, сер, так, упізнаю містера Годфрі. Він завжди був сміливець. Тут у парку немає дерева, сер, на яке б він не видерся. Ніщо не могло зупинити його. Справжній шибеник був, сер, такий був чудовий хлопчик..."

Я враз підхопився.

"Стривайте! — вигукнув я. Ви сказали "був". Ви говорите так, немов ідеться про небіжчика. Що тут за таємниця? Що сталося з Годфрі Емсвортом?" — І я схопив старого за плече, але той відсторонився:

"Не знаю, про що це ви, сер. Спитайте про містера Годфрі в господаря. Він знає. А

мені не можна втручатися".

Він хотів іти, але я схопив його за руку.

"Послухайте! — сказав я. — Або ви відповісте мені на одне запитання, або я протримаю вас тут цілу ніч. Годфрі помер?"

Ключник не міг звести на мене очей. Він стояв немов укопаний. Коли ж він розтулив уста, це було щось жахливе й несподіване.

"Краще б уже він помер!" — скрикнув ключник, вирвався з моїх рук і вибіг з кімнати.

Можете уявити собі, містере Холмсе, в якому настрої я знову сів у крісло. Відповідь старого могла означати лише одне: мій бідолашний друг, мабуть, замішаний у якомусь злочині чи принаймні в негідному вчинку, що зганьбив родинну честь. Невблаганний старий батько відіслав кудись сина, заховав від людських очей, щоб про скандал ніхто не довідався. Годфрі був відомий шибайголова. Він легко переймався впливом оточення. Немає сумніву, що він попав до чийхось недобрих рук, що його обдурили й згубили. Шкода, звичайно, коли це так, але й тепер я знав, що мій обов'язок — знайти його і з'ясувати, чим я можу йому зарадити. Отак міркуючи, я мимоволі звів очі й побачив перед собою... Годфрі Емсворта.

Мій клієнт був украй схвильований.

— Далі, будь ласка, — мовив я. — Ваша загадка справді таїть у собі щось незвичайне.

— Він стояв за вікном, містере Холмсе, притулившись обличчям до шибки. Я вже розповідав вам, що перед тим милувався вечірнім парком. Коли ж відійшов, то не завісив як слід вікно шторами. В прогалині між ними я й побачив постать свого друга. Вікно сягало самісінької підлоги, тож я бачив Годфрі на повен зріст, але насамперед мені впало в око його обличчя. Воно було мертвотно-бліде — я ніколи ще не бачив такого блілого обличчя. Так, напевно, виглядав би привид. Аж ось наші погляди зустрілись, і я зрозумів, що це очі живої людини. Він помітив, що я дивлюсь на нього, відскочив і зник у темряві.

В цьому обличчі, містере Холмсе, було щось приголомшливе. І не лише в самому обличчі, що біліло в темряві, наче шмат сиру. Щось дивне було і в його виразі — засмученому, винуватому, якомусь приниженому, що було таким незвичним для щирого й мужнього хлопця, яким я знав Годфрі. Я здригнувся від жаху.

Проте людина, що рік чи два провоювала з бурами, привчається зберігати спокій і діяти швидко. Тільки-но Годфрі зник, як я вже був біля вікна. Мені довелося трохи пововтузитись, поки я впорався з хитромудрою засувкою й відчинив вікно. Я вискочив до парку й побіг тією стежкою, якою він міг утекти.

Стежка була довга, в парку панував морок, але все-таки мені здалося, ніби попереду щось рухається. Кілька разів, біжачи, я кликав його на ймення, але марно. Коли ж я дістався кінця стежки, то побачив ще кілька стежок, які розходилися в різних напрямках до сараїв та комор. Я нерішуче зупинивсь і тут-таки ясно почув стукіт дверей, що зачинялися. Він долинув не з будинку, а спереду, з темряви. Цього було

досить, містере Холмсе, аби переконатися, що то був не привид. То був Годфрі, який тікав від мене й зачинив за собою двері. В цьому я був твердо переконаний.

Мені не залишалось нічого іншого, як повернутися до своєї спальні, де я провів безсонну ніч, перебираючи все в пам'яті й силкуючись знайти якесь пояснення тому, що сталося. Наступного дня полковник розмовляв зі мною лагідніше; а коли його дружина зауважила, що тут неподалік є мальовнича місцина, я скористався нагодою й запитав, чи не заваджу я їм, коли пробуду тут іще одну ніч. Старий погодився, — щоправда, неохоче, — і я таким чином міг іще цілий день спостерігати. Я вже не мав сумніву, що Годфрі переховується десь поблизу, але де саме й чому — про це я мусив довідатись.

Будинок був такий великий, що в ньому міг би сховатися цілий полк, і ніхто про це не дізнався б. Якщо розв'язка таємниці губилася в стінах будинку, то не варто було й сподіватись на успіх. Але двері, стукіт яких я чув, були, безперечно, не тут. Я мав оглянути парк і з'ясувати, які будівлі в ньому є. Це, гадав я, не так уже й важко, бо господар і господиня, заклопотані своїми справами, полишили мене на самого себе.

В парку було кілька невеличких сараїв та комор, а в кінці стояв окремий будиночок, призначений для садівника або лісничого. Чи не тут грюкнули двері минулої ночі? Я недбало, ніби прогулюючись парком, підійшов до самісінького будиночка. Саме тієї хвилини на дверях з'явився невисокий енергійний чоловік із борідкою, в чорному пальті й капелюсі, нітрохи не схожий на садівника. На мій подив, він замкнув за собою двері й поклав ключ у кишеню. Потім теж здивовано глянув на мене.

"Ви тут у гостях?" — спитав він.

Я пояснив, навіщо приїхав, і сказав, що був колись другом Годфрі.

"Як шкода, що хлопець вирушив у подорож, — він так зрадів би, побачивши мене", — провадив я.

"Авжеж, авжеж, — мовив він трохи збентежено. — Дарма, ви ще тут перебуваєте в кращий час".

Незнайомиць пішов, але коли я невдовзі озирнувся, то побачив, що він стоїть за лавровими кущами в кінці парку й пильно спостерігає за мною.

Далі я уважно оглянув будиночок: вікна були щільно завішені, але всередині, здавалося, було порожньо. Я відчував, що за мною стежать, як і раніше, й зрозумів, що зіпсую собі всю гру, коли діятиму надто зухвало: мене просто викинуть із садиби. Я вирішив облишити свої розшуки до вечора й неквапом повернувся до своєї кімнати. Тільки-но смеркло і все довкола замовкло, як я вислизнув у вікно й дуже обережно подався до таємничого будиночка.

Я вже казав вам, що вікна було щільно позавішувано, а тепер ще й затулено віконницями. Проте в одному місці крізь них пробивався промінчик світла, тож я притулився до вікна. Мені пощастило — вікно було завішено не дуже щільно, і я зміг роздивитись те, що було всередині. Я побачив затишну кімнату з яскравою лампою та запаленим каміном. Навпроти мене сидів той самий невисокий чоловік, якого я зустрів уранці. Він курих люльку й читав газету.

— Яку газету? — поцікавився я.

Мій клієнт, здавалося, трохи розсердився, що йому перебили розповідь.

— Яке це має значення? — спитав він.

— Дуже суттєве.

— Я не звернув уваги.

— Може, ви помітили, чи велика то була газета, чи менша — на зразок тижневика?

— Тепер пригадую, що невелика. Можливо, "Спектейтор". Але я не мав часу перейматись такими дрібницями, бо побачив там іншого чоловіка, який сидів спиною до вікна; я ладен заприсягтися, що то був Годфрі. Він сидів, спираючись на лікоть і обернувшись до каміна, й здався надзвичайно сумним. Поки я міркував, що мені чинити далі, хтось різко штовхнув мене в плече і я побачив поряд із собою полковника Емсворта.

"Сюди, сер!" — тихо промовив він і мовчки попрямував до будинку; я пішов за ним до своєї кімнати. З передпокою він прихопив залізничний довідник.

"Потяг до Лондона вирушає о пів на дев'яту, — сказав він. — Двоколка чекатиме біля дверей о восьмій".

Він аж зблід із люті, а я почувався таким засоромленим, що ледве міг пробурмотіти кілька недоладних прохань вибачити мене, пояснюючи свої вчинки тривогою за друга.

"Мені не потрібні пояснення, — рішуче відказав він. — Ви зухвало втрутились у наші родинні справи. Ви приїхали сюди в гості, а виявились нишпоркою. Мені більше нема чого сказати, сер, крім того, що віднині я не хочу бачити вас".

Я не втримався, містере Холмсе, і з запалом відповів:

"Я бачив вашого сина й певен, що ви з якихось причин переховуєте його. Я не знаю, що то за причини, але не маю сумніву, що це не з його волі. Хочу вас попередити, полковнику Емсворте: доки я не дістану доказів, що безпеці мого друга ніщо не загрожує, доти не облишу спроб розкрити цю таємницю й не дозволю себе залякувати, хоч би що ви чинили".

Полковник здався до краю розлюченим, і я подумав, що він от-от кине́ться на мене. Я вже казав, що то був велетень — шалений старий велетень, і хоч я й сам не із слабких, мені було б непереливки, якби ми з ним зчепилися. Він довго з гнівом дивився на мене, потім рвучко обернувся і пішов з кімнати. Я ж сів у потяг із твердим наміром звернутися до вас по допомогу й пораду; лист із проханням про зустріч я надіслав вам трохи раніше.

Така була загадка, що її запропонував мені відвідувач. Проникливий читач, напевно, вже зрозумів, що вона не була надто складною, бо існувало лише кілька можливих розгадок. І все-таки, незважаючи на цю простоту, вона мала зо дві цікаві та незвичайні деталі, що й змусило мене обрати для опису саме її. Застосовуючи свій звичний метод логічних міркувань, я взявся скорочувати число її відгадок.

— Тепер про слуг, — сказав я. — Скільки їх у будинку?

— Якщо я не помиляюся, лише двоє — старий ключник і його дружина. Господарі живуть дуже просто.

— То в парковому будиночку слуги не було?

— Ні, крім того чоловіка з борідкою, що нітрохи не схожий на слугу.

— Це справді надто підозріло. Ви не помічали, щоб туди носили з будинку харчі?

— Так, пригадую, одного разу я бачив старого Ральфа, що йшов парком до того будиночка з кошиком у руці. Але тоді мені й на думку не спало, що то були харчі.

— А ви розпитували сусідів?

— Так. Я розмовляв з начальником станції та з хазяїном сільського заїзду. Я просто спитав, чи знають вони що-небудь про мого давнього друга Годфрі Емсворта. Вони обидва запевняли мене, що він вирушив у подорож навколо світу. Повернувся з війська додому, але майже одразу поїхав подорожувати. Так, мабуть, думають усі.

— Ви нічого не казали про свої підозри?

— Нічого.

— Ви мудро вчинили. Цю справу неодмінно треба розслідувати. Я поїду разом з вами до Таксбері-Олд-Парку.

— Сьогодні?

Сталося так, що саме тоді я закінчував справу, описану моїм другом Ватсоном як "Пригода в інтернаті", — в ній був серйозно замішаний герцог Голдернеський. Крім того, я дістав доручення від турецького султана, яке вимагало негайних дій; інакше це могло призвести до вельми прикрих політичних наслідків. Отож, судячи з записів у моєму щоденнику, я лише на початку наступного тижня зміг поїхати разом з містером Джеймсом М. Доддом до Бедфордшира. Дорогою до Юстонського вокзалу ми взяли з собою суворого, мовчазного сивого джентльмена — з ним я вже домовився раніше.

— Це мій давній приятель, — пояснив я Доддові. — Можливо, його допомога й не знадобиться нам, але може й стати в пригоді. Поки що немає рації говорити про це докладніше.

З Ватсонових оповідей читач уже, звичайно, знає, що я не кидаю слів на вітер і не люблю заздальгідь ділитися думками. Додд виглядав здивованим, але більше нічого не питав, тож ми продовжували нашу мандрівку втрьох. У потязі я спитав Додда про одну річ: мені хотілося, щоб це почув наш супутник.

— Ви сказали, що ясно бачили обличчя вашого друга крізь вікно, — так ясно, що відразу його впізнали?

— Я не маю в тому жодного сумніву. Він притулився до самісінької шибки. Світло лампи якраз падало на його обличчя.

— А може, то був хтось інший, схожий на нього?

— Ні, ні, то був він.

— Але ж ви говорили, що він змінився на обличчі?

— Змінився тільки колір обличчя. Воно було — як би краще сказати? — біле, мов черево риби. Наче крейдою вимашчене.

— Все чи лише подекуди?

— Здається, подекуди. Особливо виразно я бачив його чоло, коли він притулився до вікна.

— Ви обізвалися до нього?

— Я був надто здивований і спантеличений тієї хвилини. Потім я кинувся за ним навздогін, як уже розповідав вам, але марно.

Правду кажучи, мені вже все було зрозуміло; залишалося з'ясувати тільки одну невеличку деталь. Після досить-таки тривалої мандрівки ми нарешті дісталися дивного, неладного старого будинку — того самого, який описував мій клієнт. Двері нам відчинив старий ключник Ральф. Я найняв коляску на цілий день і попросив свого літнього приятеля зачекати в ній, доки ми його не покличемо. На Ральфові, маленькому зморшкуватому дідкові, були звичайний чорний піджак і смугасті штани, але з одним курйозним додатком. На руках він мав бурі шкіряні рукавички. Побачивши нас, старий миттю стягнув їх і поклав на столик у передпокої. Як уже зазначав, напевно, мій друг Ватсон, я маю чудовий нюх і одразу відчув слабкий, але прикметний запах. Ним тягло з боку столика. Я обернувся, поклав на столик капелюх, немовби випадково скинув його на підлогу, нахилився, щоб дістати, й потяг носом повітря; мій ніс був десь за фут від рукавичок. Так, запах дьогтю, безперечно, йшов від них. Прямуючи до кабінету господаря, я вже вважав справу скінченою. Шкода, що мені доводиться розкривати карти, переповідаючи свою історію! Тільки приховуючи окремі ланки в ланцюзі подій, Ватсон умів так майстерно завершувати свої оповіді.

Полковника Емсворта в кабінеті не було, проте на Ральфів поклик він хутко з'явився перед нами. Спершу ми почули в коридорі важкі кроки. Потім двері відчинились, і до кімнати вбіг розлючений старий чоловік із скуповдженою бородою і скривленим обличчям. У руці він тримав наші візитні картки, які тут-таки подер на клапті, кинув на підлогу й почав топтати ногами.

— Хіба я не казав вам, клятий нишпорко, щоб ви не пхали сюди свого носа? Я більше не хочу бачити вашої бісової пики! Якщо ви знову з'явитесь тут без мого дозволу, я застрелю вас, сер! Далєбі, застрелю! Те саме попередження, — обернувся він до мене, — стосується й вас, сер. Мені відома ваша підла професія, але застосовуйте свої так звані таланти десь-інде. Тут вам нема чого робити.

— Я нікуди звідси не піду, — рішуче відказав мій клієнт, — доки не почую з уст Годфрі, що він у безпеці.

Наш негостинний господар подзвонив.

— Ральфе, — наказав він, — зателефонуйте до тутешньої поліції й попросіть інспектора прислати двох констеблів. Скажіть їм, що в мене вдома грабіжники.

— Постривайте, — мовив я. — Ви повинні зрозуміти, містєре Додде, що полковник Емсворт чинить справедливо: ми не маємо права вдиратися до його будинку. Водночас він і сам мусить зрозуміти, що ви так дієте лише тому, що занепокоєні долею його сина. Я дозволю собі висловити сподівання, що зможу, безперечно, змінити його настрій, переговоривши з полковником десь із п'ять хвилин.

— Мене не так легко переконати, — відповів старий вояк. — Ральфе, робіть, що я вам наказав. Якого біса ви чекаєте? Телефонуйте до поліції!

— Аж ніяк, — заперечив я, ставши на дверях. — Поліційне втручання призведе до

тієї самої катастрофи, якої ви так боїтеся. — Я дістав записник і написав на папірці лише одне слово. — Ось через що ми приїхали сюди, — пояснив я, подаючи цидулку полковникові Емсворту.

Деякий час він мовчки дивився на папірець, і лють на його обличчі поволі змінилась на подив.

— Звідки ви знаєте? — видихнув він, упавши в крісло.

— Я повинен був дізнатися. Знати все — це мій фак.

Він замислився, його величезна рука куйовдила кошлату бороду. Потім покірно підвівся.

— Що ж, коли ви бажаєте побачити Годфрі, то будь ласка. Я цього не хотів, але ви мене змушуєте. Ральфе, скажіть містерові Годфрі й містерові Кенту, що ми завітаємо до них через п'ять хвилин.

Коли п'ять хвилин минуло, ми пішли садовою стежкою й нарешті опинилися перед таємничим будиночком. Невисокий чоловік із борідкою стояв на дверях і приголомшено дивився на нас.

— Це так раптово, полковнику Емсворте, — мовив він. — Це зруйнує всі наші наміри.

— Нічим не можу зарадити, містере Кенте. Нас змусили. Чи можна побачити містера Годфрі?

— Так, він чекає на вас. — Чоловік обернувся й провів нас до великої скромної кімнати. Спиною до каміна там стояв якийсь чоловік, і мій клієнт, ледве помітивши його, кинувся вперед із простягнутою рукою.

— Годфрі, старий друже, це ти!

Але той знаком зупинив його.

— Не чіпай мене, Джімі. Не підходь. Так, так, дивись на мене як слід! Тепер я не дуже схожий на хвацького капрала Емсворта з ескадрону "Б", авжеж?

Справді, виглядав він дивно. Ще нещодавно це був гарний, засмаглий під африканським сонцем чоловік, а зараз його темну шкіру вкривали химерні, немов крейдяні, білі плями.

— Ось чому я не приймаю гостей, — зауважив він. — Тебе я радий бачити, Джімі, проте не можу цього сказати про твого друга. Він, мабуть, даремно приїхав сюди, але навіщо — я не знаю.

— Я хотів переконатися, що з тобою все гаразд, Годфрі. Я бачив, як ти ввечері заглядав у моє вікно, й вирішив будь-що дізнатися, що тут у вас діється.

— Старий Ральф розповів мені, що ти тут, і я не зміг утриматись, щоб не поглянути на тебе. Я сподівався, що ти не помітиш мене, й кинувся до своєї криївки, коли ти підійшов до вікна.

— Але скажи, заради Бога, що з тобою сталося?

— Моя розповідь не забере багато часу, — відповів Годфрі, запалюючи цигарку. — Пам'ятаєш отой бій уранці — в Буфельспруйті, поблизу Преторії, на Східній залізниці? Ти чув, що мене тоді поранили?

— Так, чув, але подробиць не знав.

— Ми втрюх відстали від інших. Там було багато пагорбів, ти пам'ятаєш. Зі мною були Сімпсон — той хлопець, якого ми прозвали Лисим Сімпсоном, — та ще Андерсон. Ми прочісували ділянку, але бури добре сховались і напали зненацька. Двох із нас було вбито. Я дістав розривну кулю в плече. Мені, щоправда, пощастило втриматись на коні, й він біг чвалом ще кілька миль, аж поки я не випав із сідла непритомний.

Коли я отямився, була вже ніч. Я все-таки зумів підвестися, хоч і почував себе стомленим та хворим. Я з подивом побачив, що стою біля великого будинку з широким ганком та багатьма вікнами. Було страшенно холодно. Ти пам'ятаєш цей нестерпний вечірній холод — мертвотний, нітрохи не схожий на підбадьорливу, здорову прохолоду. Я промерз до кісток, і мені здавалося, що я виживу лише тоді, коли доберуся до того будинку. Я ледве поплентав туди, майже не розуміючи, що роблю. Пригадую, як поволі зійшов на ганок, увійшов через відчинені двері до великої кімнати, де стояло кілька ліжок, і, полегшено зітхнувши, впав на одне з них. Ліжко не було застелене, але це не збентежило мене. Тремтячи, я роздягся й за хвилину міцно заснув.

Коли я прокинувся, був уже ранок і мені здалося, що якась незбагненна сила перенесла мене з людського світу до царства якихось химер. Африканське сонце проникало крізь величезні незавішені вікна і яскраво освітлювало кожну дрібницю у великій, голій, вибіленій спальні. Переді мною стояв низенький карлик із головою, схожою на цибулину, який без упину цокотів по-голландському й вимахував огидними, мов бурі губки, руками. Позаду нього юрмилися якісь люди. Їх, мабуть, це дуже тішило, але в мене від того похолота кров. Жодного з них не можна було назвати звичайною людиною. Кожен був потворним, з розпухлим тілом калікою. Сміх цих потвор страшно було слухати.

Ніхто з них, здавалося, не знав англійської мови, але становище скоро прояснилося, бо карлик із головою-цибулиною страшенно розлютивсь, із вереском вчепився своїми потворними руками в мене й почав стягувати з ліжка, незважаючи на те, що з моєї рани знову струменіла кров. Маленьке чудовисько мало силу бугая, і я не знаю вже, що воно зробило б зі мною, якби в кімнаті не з'явився якийсь літній чоловік, що мав тут, здавалося, певну владу. Він прибіг сюди, почувши галас, сказав кілька слів по-голландському, і мій мучитель облишив мене. Потім той чоловік обернувся і з невимовним подивом поглянув на мене.

"Як ви тут опинились? — приголомшено спитав він. — Зачекайте! Я бачу, що ви втомлені й поранені. Я лікар і зараз перев'яжу вас. О Боже! Тут вам загрожує ще більша небезпека, ніж на полі бою. Ви потрапили до шпиталю для прокажених і спали в ліжку хворого на проказу".

Чи треба розповідати далі, Джімі? Виявилось, що через наближення лінії фронту всіх цих бідолах напередодні забрали до безпечнішого місця. Після того, як англійці просунулися вперед, цей лікар, що завідував шпиталем, привіз їх назад; він сказав, що не боїться прокази, але все-таки ніколи не наважився б зробити те, що зробив я. Він поклав мене в окрему палату, пильно доглядав, а через тиждень перевів до військового

шпиталю в Преторії.

Оце і вся моя трагедія. Всупереч долі, я ще мав якусь надію, але вже після повернення додому ті жахливі знаки, які ти бачиш на моєму обличчі, засвідчили, що хвороба не помилувала мене. Що мені було робити? Наша садиба стоїть осторонь. Ми маємо двох слуг, яким можемо цілком довіритись. Маємо цей будиночок, де я міг мешкати. Лікар містер Кент запрягся оберігати таємницю й залишився зі мною. Здавалося б, усе дуже просто. Але інакше сталася б жахлива річ — ізоляція до кінця життя, серед чужих людей, без усякої надії на звільнення. Тож залишалося берегти цю найсуворішу таємницю, щоб у цій тихій місцевості не вибухнув скандал, — тоді ніщо не врятувало б мене від страшної долі. Навіть тобі, Джімі, — навіть тобі не можна було нічого сказати. Чому батько раптом полагіднішав, я й гадки не маю.

Полковник Емсворт показав на мене:

— Ось джентльмен, що змусив мене зробити це. — Він розгорнув папірець, на якому я написав слово "проказа". — Я вирішив, що коли він знає так багато, буде безпечніше, коли він знатиме все.

— Отож-бо й воно, — відповів я. — Хтозна, може, це принесе якесь добро. Як я розумію, досі пацієнта оглядав лише містер Кент. Дозвольте спитати, сер: ви справді фахівець із тропічних хвороб?

— Ні, я звичайнісінький медик, — дещо сухо відповів він.

— Я не маю сумніву, сер, що ви досить обізнаний лікар, але певен, що в такому випадку ви погодилися б вислухати ще чийсь думку. Ви, напевно, досі не зробили цього зі страху, що вас примусять ізолювати пацієнта.

— Саме так, — підтвердив полковник Емсворт.

— Я передбачав таке становище, — пояснив я, — і привіз сюди приятеля, якому можна цілком довіритись. Свого часу я дечим прислужився йому, тож тепер він готовий дати вам пораду скоріше як друг, ніж як фахівець. Його звуть сер Джеймс Сондерс.

Нагода побалакати з самим лордом Робертсом[23] не викликала б у молодого офіцера такого зачудування й задоволення, яке з'явилося на обличчі містера Кента.

— Я буду щиро вдячний, — пробурмотів він.

— Тоді я запрошу сера Джеймса сюди. Він чекає в колясці біля воріт. А ми тим часом, полковнику Емсворте, підемо до вашого кабінету, де я зможу розтлумачити вам усе, що треба.

Саме тут я відчув, як мені бракує мого Ватсона. Своїми запитаннями й здивованими вигуками він уміє довести моє мистецтво до рівня дива, хоча насправді це — просто здоровий глузд. Проте я, розповідаючи свою історію, не маю змоги користуватись подібними методами. Отож обмежуся тим, що розповім тут про перебіг своїх міркувань так само, як кільком своїм слухачам, — серед них була й мати Годфрі, — в кабінеті полковника Емсворта.

— Міркуючи над усією цією пригодою, — почав я, — я виходив з думки, що правдою — хай навіть неймовірною — буде те, що залишиться, коли відкинути все неможливе.

Те, що залишилось, може мати кілька пояснень, і в такому разі слід розглянути кожне з них окремо, поки не залишиться одне, найпереконливіше. Застосуємо цей метод до нашого випадку. В тому вигляді, як я вперше про нього почув, він мав тільки три можливі пояснення того, що спричинило добровільне чи примусове ув'язнення цього джентльмена в батьковому маєтку. Або він переховувався, скоївши якийсь злочин, або збожеволів — і батьки не хотіли відсилати його до божевільні, — або слабував на якусь хворобу, що вимагала ізоляції. Інших прийнятних пояснень я придумати не зміг. Отже, я мусив порівняти й розглянути кожне з цих трьох пояснень.

Думка про злочин не витримувала перевірки. Жодного нерозкритого злочину в цій окрузі не було. Тут я був певен. Якби навіть і йшлося про якийсь нерозкритий злочин, то родинні інтереси, безперечно, вимагали б мерщій здихатись винуватця й вирядити його за кордон, а не переховувати вдома. В такому разі поведінка родини видавалася б незрозумілою.

Вірогіднішою була версія про божевілья. Присутність іншої особи в будиночку наводила на думку про санітара. Те, що він, виходячи, замкнув двері, лише підтверджувало цю думку й свідчило про якісь обмеження, накладені на хворого. Але з іншого боку ці обмеження, мабуть, не були надто суворі, бо молодик міг вільно вийти надвір, щоб поглянути на свого друга. Ви пам'ятаєте, містере Додде, як я спитав вас, який часопис читав містер Кент. Якби то був "Ланцет[24]" або "Британський медичний часопис", це вельми допомогло б мені. Божевільного можна залишити в приватному помешканні, якщо до нього приставлять лікаря й попередять місцеву владу. Але навіщо тоді вся ця таємничість? Пояснення я не знаходив.

Залишалася третя версія — майже неймовірна, але вона ставила все на місце. Проказа в Південній Африці дуже поширена. Цілком можливо, що через якийсь прикрий випадок цей юнак підхопив її. Його батьки опинилися в жахливому становищі — вони, звичайно ж, не хотіли, щоб їхнього сина ізолювали. Залишалось тільки одне — зберігати це в таємниці, щоб запобігти чуткам і втручання влад. Неважко було знайти медика, що за певну винагороду взявся б доглядати його. Нарешті, не було жодних підстав відмовляти хворому в деякій свободі пересування після того, як смеркне. А білі плями на шкірі — один з наслідків захворювання на проказу. Ця думка видалась мені такою переконливою, що я вирішив діяти так, ніби вона вже підтвердилась. Мої останні сумніви розвіялись, коли я помітив, що Ральф носив харчі в рукавичках, оброблених рідиною для дезінфекції. Своєю цидулкою, сер, я дав вам зрозуміти, що вашу таємницю розкрито; я міг би сказати це вголос, проте вирішив написати, бо хотів запевнити вас, що мені можна довіритись.

Я вже закінчував цей короткий огляд справи, коли двері відчинились і з'явився славетний дерматолог. Цього разу його сфінксове обличчя сяяло лагідністю, а очі випромінювали тепло. Він повагом підійшов до полковника Емворта й потис йому руку.

— Найчастіше я приношу погані вісті, вряди-годи — добрі, — мовив він, — але цього разу в мене чудова звістка. Це не проказа.

— Як?!

— Типовий випадок іхтіозу[25], або несправжньої прокази; ця хвороба шкіри, прозвана "риб'ячою лускою", викликає огиду й важко піддається лікуванню, проте зовсім не заразлива. Так, містере Холмсе, це дивовижний збіг. Але чи справді збіг? Хіба не можна припустити, що нервовий струс, який пережив цей молодик після зіткнення з прокаженими, міг викликати подобу того, чого він так боявся? В усякому разі, присягаюся своєю репутацією... Що це? Леді знепритомніла! Зостаньтеся з нею, містере Кенте, поки вона не отямиться. Це в неї з радощів.

Камінь Мазаріні[26]

Докторові Ватсону приємно було знов опинитися в неприбраній кімнаті на другому поверсі помешкання на Бейкер-стрит, де почалося стільки дивовижних пригод. Озираючись довкола, він поглянув на розвішані на стінах схеми, на проїдену кислотою полицю з хімікаліями, на футляр зі скрипкою в кутку, на відерце для вугілля, де колись лежали люльки й тютюн. Нарешті очі його зупинились на бадьорому, усміхненому обличчі Біллі — молодого, але дуже розумного й кмітливого хлопчини-лакея, якому немовби вдалося перекинути місток через провалля відчуження й самотності, що оточувало таємничу постать великого детектива.

— У вас тут нічого не змінилося, Біллі. Та й самі ви теж не змінилися. Сподіваюсь, те саме можна сказати й про нього?

Біллі трохи стурбовано позирнув на зачинені двері спальні.

— Здається, спить, — відповів він.

Була сьома година чудового літнього вечора, але докторові Ватсону давно вже були відомі дивні звички його друга, тож він анітрохи не здивувався:

— Це означає, що йому доручено якусь нову справу, так?

— Так, сер, він зараз цілком перейнявся нею. Я вже побоююсь за його здоров'я. Блідне, худне щодня, нічого не їсть. Місіс Хадсон спитала: "Коли ви обідатимете, містере Холмсе?" А він відповів: "О пів на восьму післязавтра". Ви знаєте, який він буває, коли береться до справи.

— Так, Біллі, знаю.

— Він за кимось стежить. Учора вдавав майстрового, що шукає роботи. А сьогодні вбрався старою бабою. Та ще так вдало, що я зовсім не впізнав його. А мені, здається, слід би знати всі його витівки. — Усміхнувшись, Біллі показав на пошарпану парасольку, що стояла біля канапи. — Це частина реквізиту старої, — пояснив він.

— А що це за справа, Біллі?

Хлопчина притишив голос, немов ішлося про велику державну таємницю:

— Вам я, звичайно, скажу, сер, але ви не кажіть нікому. Це ота справа з королівським діамантом.

— Як? Викрадення каменя в сто тисяч фунтів?

— Так, сер. Вони мусять відшукати його, сер. І прем'єр-міністр, і міністр внутрішніх справ були тут — сиділи обидва на цій самій канапі. Містер Холмс був дуже люб'язний з ними. Нітрохи не гордував і пообіцяв зробити все, що зможе. А потім ще лорд

Кентлмір...

— Он як?

— Так, сер, ви розумієте, що це означає. Пихатий чоловік, сер, якщо можна так сказати. Я радий бачити прем'єр-міністра і нічого не маю проти міністра внутрішніх справ, — він, здається, людина вихована й лагідна, — але цього лорда терпіти не можу. І містер Холмс — так само, сер. Лорд, бачте, зовсім не вірить у містера Холмса й був проти того, щоб справу передали йому. Він навіть радітиме, якщо містер Холмс не впорається.

— І містер Холмс про це знає?

— Містер Холмс завжди знає про все, що треба.

— Що ж, сподіваюся, що він упорається й лорда Кентлміра буде посоромлено. Стривайте-но, Біллі: навіщо ця завіса перед вікном?

— Містер Холмс повісив її три дні тому. У нас там є одна цікавинка.

Біллі підійшов і відсунув штору, що відгороджувала кімнату від віконної ніші.

Доктор Ватсон мимоволі скрикнув від подиву. Перед ним була копія його давнього друга. І халат, і все інше — точнісінько таке саме; голова, трохи обернена до вікна, немовби схилилась над невидимою книжкою, а саме тіло, здавалося, глибоко поринуло в крісло. Біллі зняв з тулуба голову й потримав у руках.

— Ми раз по раз пересуваємо її, щоб було схоже на живу людину. Якби на вікні не було штор, я не наважився б чіпати її. Коли вікно відчинене, її видно з того боку вулиці.

— Колись ми вже робили щось подібне.

— Мене тоді тут не було, — мовив Біллі. Відсунувши штори, він визирнув надвір. — За нами стежать із будинку навпроти. Онде у вікні чоловік. Погляньте-но самі.

Ватсон ступив уперед, але цієї миті двері спальні відчинились і з'явилася довготелеса, худорлява Холмова постать. Лице його змарніло й зблідло, проте рухався він, як і завжди, бадьоро. Одним стрибком він опинився біля вікна й поправив штори.

— Годі, Біллі, — мовив він. — Ви, хлопче, ризикували життям, а саме зараз ви мені потрібні. Радий вас бачити, Ватсоне, в нашому старому помешканні. Ви прийшли в критичний момент.

— Я відчув це.

— Можете йти, Біллі. Не знаю, як бути з цим хлопчиною, Ватсоне. Чи маю я право піддавати його такій небезпеці?

— Якій небезпеці, Холмсе?

— Небезпеці раптової смерті. Я не здивуюсь, коли сьогодні ввечері щось станеться.

— Що може статися?

— Наприклад, мене вб'ють, Ватсоне.

— Ні, ні, ви жартуєте, Холмсе!

— Навіть із моїм невеликим почуттям гумору я міг би придумати кращий жарт. А тим часом ми можемо порозкошувати, авжеж? Вам дозволено вживати алкоголь? Сифон та сигари на звичному місці. Постривайте-но, я погляну на вас у вашому звичному кріслі. Гадаю, ви не погребете моїм нікчемним тютюном та люлькою? Нині

тютюн замінює мені їжу.

— Але чому ви не їсте?

— Бо голод загострює розум. Ви, любий мій Ватсоне, як лікар повинні погодитись, що мозок під час перетравлювання їжі втрачає стільки крові, скільки її треба для роботи шлунка. Зараз я — суцільний мозок, Ватсоне. Решта — просто придатак. Отож мушу зважати на мозок.

— А що це за небезпека, Холмсе?

— Так, про всяк випадок вам не завадить обтяжити свою пам'ять ім'ям та адресою вбивці. Передасте їх до Скотленд-Ярду як мій останній привіт. Його звуть Сільвіус — граф Негрето Сільвіус. Записуйте, друже, записуйте! Мурсайд-Гарденс, 136, Норт-Вест. Записали?

Чесне Ватсонове обличчя пересмикувалось від хвилювання. Він надто добре знав, що Холмс ніколи не зупинявся перед небезпекою й волів радше недооцінювати, ніж перебільшувати її. Ватсон завжди був людиною дії, тож зараз він рішуче підвівся:

— Я до ваших послуг, Холмсе. Найближчі день-два в мене цілком вільні.

— Ваші звички анітрохи не покращали, Ватсоне. До них додалася ще одна — брехня. Увесь ваш вигляд свідчить про те, що ви — завантажений працею лікар, якого щогодини турбують хворі.

— Серед них нема жодного серйозно хворого. А хіба ви не можете заарештувати цього чолов'ягу?

— Звичайно, Ватсоне, можу. Через те він так нервується.

— То чому ж ви цього не зробите?

— Бо я не знаю, де діамант.

— Так! Біллі розповідав мені — пропав королівський діамант!

— Атож, великий жовтий камінь Мазаріні. Я наставив сіті, і риба вже спіймалася в них. Але я ще не одержав камінь. Навіщо мені заарештовувати їх? Світ, безперечно, стане кращим, коли їх запроторять за ґрати. Але в мене інша мета. Мені потрібен камінь.

— То оцей граф Сільвіус — одна з ваших рибок?

— Так, і до того ж — акула. Кусюча акула. Інший — Сем Мертон, боксер. Сем — непоганий хлопець, але граф користується з його послуг. Сем — не акула. Він — великий дурний лобатий пічкур. Але він усе одно тріпочеться в моїх сітях.

— А де цей граф Сільвіус?

— Сьогодні я цілий ранок провів у нього під носом. Ви бачили мене в ролі старої леді, Ватсоне. Але краще, ніж тепер, у мене ніколи не виходило. Він навіть підняв мою парасольку й подав мені. "Прошу, мадам", — сказав він тоді. Він наполовину італієць, і вміє бути по-південному люб'язним, коли має настрій; але коли граф не в гуморі, це справжнісінький диявол. Життя, Ватсоне, сповнене найдивовижніших речей.

— Але ж це могло скінчитися трагічно.

— Так, справді могло. Я йшов за ним до майстерні старого Штраубензее на Майнорис. Штраубензее зробив для нього духову рушницю — як я розумію, це

гарненька штучка, й зараз вона, напевно, стримить з отого вікна навпроти. Ви вже бачили ляльку? Так, Біллі показував її вам. Щомиті цю чудову голову може прошити куля. Що сталося, Біллі?

З карткою на таці до кімнати увійшов хлопчина. Холмс поглянув на картку, його брови піднялись, на вустах з'явилася усмішка:

— Ось і він власною персоною. Такого я не сподівався. Коваль клепле, поки тепле, Ватсоне! Він здатен на все. Ви, мабуть, чули про його славу мисливця на хижих звірів. Якщо він засуне до своєї мисливської торбини й мене, це буде переможним завершенням його блискучої спортивної кар'єри. Але він, звичайно, відчув, що я ось-ось накину на нього аркан.

— Покличте поліцію.

— Так я, мабуть, і зроблю. Тільки не зараз. Погляньте-но нишком, Ватсоне, чи немає кого на вулиці?

Ватсон обережно відсунув краєчок штори:

— Так, біля дверей стоїть якийсь здоровило.

— То це Сем Мертон. Вірний, проте не надто кмітливий Сем. Де цей джентльмен, Біллі?

— В передпокої, сер.

— Коли я подзвоню, приведіть його сюди.

— Так, сер.

— Якщо мене в кімнаті не буде, все одно приведіть його.

— Так, сер.

Ватсон зачекав, доки двері зачиняться, й стривожено обернувся до свого друга:

— Послухайте-но, Холмсе, ви робите фатальну помилку. Це відчайдушна людина, яку не спинить ніщо. Може, граф прийшов сюди, щоб убити вас.

— Що ж, я нітрохи не здивуюсь.

— Тоді я залишусь з вами.

— І дуже цим зашкодите.

— Йому?

— Ні, любий мій друже, мені.

— І все-таки я не можу залишити вас.

— Можете, Ватсоне. І зробите це, бо ви ніколи ще не покидали гри. Я певен, що цього разу ви теж дограєте до кінця. Цей чоловік прийшов сюди з своїми намірами, але допоможе, можливо, здійснити мої.

Холмс витяг записник і щось швидко написав на аркуші.

— Візьміть кеб до Скотленд-Ярду і віддайте це Югелові з відділу карного розшуку. Повертайтеся назад з поліцією. Тоді його можна буде заарештувати.

— Я охоче допоможу вам.

— Сподіваюся, до вашого повернення я матиму досить часу, щоб довідатися, де камінь. — Він подзвонив. — Гадаю, нам краще буде вийти через спальню. Другий вихід завжди дуже зручний. Я волію дивитися на свою акулу так, щоб вона мене не бачила, а

на такі випадки, як ви пам'ятаєте, в мене дещо придумано.

Отож, коли Біллі за хвилину привів до кімнати графа Сільвіуса, там було порожньо. Відомий мисливець, спортсмен та франт був високий, смаглявий чоловік з величезними чорними вусами, що затуляли тонкі жорстокі губи, й довгим гачкуватим носом, схожим на орлиний дзьоб. Убраний він був ошатно, але його барвіста краватка, блискуча шпилька й персні одразу впадали в око. Коли двері за ним зачинились, він злякано озирнувся, немов боячись потрапити в пастку. Раптом він різко здригнувся, побачивши біля вікна безжурно схилену голову й комір халата, що виднів із-за спинки крісла. Спочатку на його обличчі з'явилося справжнісіньке здивування. Потім чорні очі вбивці радо спалахнули. Він ще раз озирнувся довкола, переконуючись, що його ніхто не бачить, і потім навшпиньках, із важкою палицею в руці, підкрався до мовчазної постаті. Він уже присів, щоб зробити останній стрибок і вдарити, коли раптом з відчинених дверей спальні долинув спокійний, насмішкуватий Холмсів голос:

— Обережно! Не розбийте її, графе!

Убивця позадкував, обличчя його перекошилось із подиву. Він знову підняв палицю, — мабуть, мав намір перенести свою лють із манекена на живу істоту, але в Холмсових незворушних сірих очах і ущипливій посмішці було щось таке, що змусило його руку опуститися.

— Гарненька штучка, — мовив Холмс, повернувшись до фігури. — Робота французького скульптора Таверньє. Він так само майстерно робить воскові фігури, як ваш приятель Штраубензее — духові рушниці.

— Духові рушниці, сер? Що ви маєте на увазі?

— Покладіть капелюх і палицю на столик. Дякую! Сідайте, будь ласка. Може, ви покладете сюди і свій револьвер — Гаразд, гаразд, якщо ви волієте сидіти на ньому, хай буде так. Ви завітали якраз доречно: мені конче потрібно кілька хвилин поговорити з вами.

Граф погрозово насупив кошлаті брови:

— Я теж хотів дещо сказати вам. Через те й прийшов. Не приховуватиму: щойно я збирався розвалити вам голову.

Холмс присів на краєчок стола.

— Я так і думав, що вам спало на думку щось подібне, — мовив він. — Але чому така увага з вашого боку?

— Бо ви надто вже набридли мені. Ви посилаєте своїх нишпорок стежити за мною.

— Моїх нишпорок? Та що ви, чесне слово!

— Дурниці! Я бачив, як за мною стежать. Але ми ще побачимо, хто з нас виграє, Холмсе.

— Це, звичайно, дрібничка, графе Сільвіусе, та я просив би вас звертатись до мене ввічливіше. Адже ви розумієте, що в моїй роботі мені довелося би бути на "ти" з доброю половиною злочинців. Тож погодьтеся, що робити винятки я ні для кого не буду.

— Гаразд, хай буде "містєре Холмсе".

— Чудово! Але хочу вас запевнити: ви помиляєтесь, коли кажете, ніби я підсилаю

до вас агентів.

Граф Сільвіус зневажливо зареготав:

— Не думайте, що я дурніший за вас. Учора то був якийсь літній спортсмен. Сьогодні — підстаркувата жінка. Вони цілий день не зводили з мене очей.

— Ви мені лестите, сер. Старий барон Давсон за день до шибениці сказав, що сцена втратила в моїй особі стільки, скільки виграв закон. А сьогодні ви теж вихваляєте мої невеличкі перевтілення.

— То це... Це були ви?

Холмс знизав плечима:

— Бачите, он у кутку парасолька, яку ви, анітрохи не підозрюючи, так ласкаво подали мені на Майнорис.

— Якби я знав, ви ніколи б...

— Не побачив цього скромного помешкання знову? Я це добре розумію. Всі ми робимо помилки, які вже нелегко виправити. Але хай би як там було, ви не впізнали мене і ось я перед вами!

Графові насуплені брови, з-під яких погрозово блищали очі, наїжачилися ще більше:

— Що ж, тим гірше для вас. То це не ваші агенти, а ви самі комедії граєте! Ви самі зізналися, що стежили за мною. Навіщо?

— Послухайте-но, графе. Ви самі колись полювали на левів в Алжирі.

— То й що?

— І навіщо ж?

— Навіщо? Заради спорту, гострих відчуттів, ризику!

— І хотіли, звичайно, очистити країну від хижаків?

— Авжеж!

— Тепер ви зрозуміли мою мету?

Граф підхопивсь, і його рука мимоволі потяглася до задньої кишені.

— Сідайте, сідайте, сер! Я маю ще одну, яснішу мету. Мені потрібен жовтий діамант!

Люто посміхнувшись, граф Сільвіус знову впав у крісло.

— Он як! — мовив він.

— Ви знаєте, що я заради цього стежив за вами. Справжня причина, яка сьогодні ввечері привела вас сюди, — з'ясувати, чи багато мені відомо й чи треба прибрати мене з дороги. Що ж, на ваш погляд це конче потрібно. Адже я знаю про вас усе, крім однієї речі, про яку сподіваюся почути від вас.

— О, справді? І що ж то за невідома річ?

— Де зараз королівський діамант?

Граф хитро поглянув на співрозмовника.

— Оце і все?! Але як я, в біса, можу сказати вам, де він?

— Ви можете, й ви це зробите.

— Справді?

— Ви не залякаєте мене, графе Сільвіусе. — Холмсові очі, що вп'ялися в графа, примружились і спалахнули, мов два залізні вістря. — Ви для мене немов скляний. Я бачу вас наскрізь.

— Тоді, звичайно, ви бачите, де діамант!

Холмс радісно сплеснув долонями й з притиском підняв палець:

— Отже, ви знаєте, де він. Ви в цьому зізналися!

— Ні в чому я не зізнавався.

— Графе, якщо ви будете розумні, ми зможемо домовитись. Якщо ж ні, то вам буде не до жартів.

Граф Сільвіус утупив очі в стелю.

— Тепер ви мене залякуєте? — промовив він.

Холмс замислено поглянув на нього, наче майстерний гравець у шахи, що обмірковує свій вирішальний хід. Потім висунув шухляду й дістав звідти грубий записник.

— Знаєте, що в цьому записнику?

— Ні, сер, не знаю.

— Ви!

— Я?!

— Так, сер, ви! Ви тут увесь — кожен крок вашого злочинного й небезпечного життя.

— Ідіть-но до біса, Холмсе! — вигукнув граф, блиснувши очима. — Моєму терпінню є межа!

— Тут усе, графе. Усі подробиці смерті старої місіс Гарольд, що залишила вам свій маєток у Блімері, який ви так швидко програли.

— Ви марите!

— І вся історія міс Мінні Ворендер.

— Дурниці! Нічого ви з неї не вичавите!

— І ще багато чого, графе. Пограбування в експресі дорогою до Рів'єри 13 лютого 1892 року. І підроблений чек у Ліонському банку, того ж року.

— Ну, тут уже ви помиляєтесь.

— Але я не помиляюся в іншому! Ну-бо, графе, адже ви картяр. Навіщо ж грати далі, коли супротивник має всі козири?

— А до чого тут камінь, про який ви говорили?

— Стривайте-но, графе. Вгамуйте своє нетерпіння! Дозвольте мені вести справу зі звичною доскіпливістю. Всі докази проти вас, але водночас у мене є незаперечний доказ у справі про королівський діамант — і щодо вас, і щодо вашого здоров'я-охоронця.

— Справді?

— Свідчення візника, що віз вас до Вайтхолла, і візника, що віз вас назад. Швейцара, що бачив вас біля вітрини. І, нарешті, свідчення Айкі Сандерса, що відмовився розрізати для вас камінь. Айкі виказав вас, тож гру скінчено.

На графовому чолі набрякли прожилки. Його темні, шорсткі руки стислись у намаганні затамувати тривогу. Він спробував заговорити, але язик не слухався його.

— Ось карти, якими я граю, — мовив Холмс. — Я виклав їх усі на стіл. Проте однієї карти бракує. Короля діамантів[27]. Я не знаю, де камінь.

— І ніколи не дізнаєтесь!

— Ніколи? Та будьте ж розумні, графе. Оцініть ситуацію. Вас запроторять до в'язниці на двадцять років. Так само й Сема Мертоне. Яка вам користь із цього діаманта? Ніякісінької. А якщо ви його повернете, то обіцяю, що до суду ця справа не дійде. Ні ви, ні Сем не потрібні нам. Нам потрібен камінь. Віддайте його, і якщо ви добре поводитиметесь далі, то обіцяю вам волю. Але якщо ви знову попадетесь, то втратите волю назавжди. Проте поки що мені доручено роздобути камінь, а не вас.

— А якщо я не згоден?

— Ну, тоді, на жаль, доведеться забрати вас, а не камінь.

Він подзвонив, і з'явився Біллі.

— Гадаю, графе, вам слід запросити до розмови й вашого приятеля Сема. Врешті-решт у нього тут теж свої інтереси. Біллі, на вулиці, біля дверей, ви побачите здорового потворного джентльмена. Запросіть-но його сюди.

— А якщо він не піде, сер?

— Ніякого насильства, Біллі. Жодних грубощів. Коли ви скажете, що його кличе граф Сільвіус, він неодмінно прийде.

— Що ви хочете зробити? — спитав граф, коли Біллі зник.

— До мене тільки-но заходив мій друг Ватсон. Я сказав йому, що в мої сіті спіймалися акула й пічкур; зараз я волочу ці сіті, й обидві риби вже опинилися на березі.

Граф підхопився, тримаючи руки за спиною. Холмс засунув руку в кишеню халата.

— Ви не помрете в своєму ліжку, Холмсе.

— Так, я частенько думав про те. Але хіба це так важливо? Зрештою і ви, графе, помрете навстоячки, а не лежачи. Проте всі ці похмурі передбачення лише псують настрій. Чи не краще насолоджуватись нинішнім днем?

Чорні люті очі відомого злочинця дико, по-звірячому блиснули. Холмсова ж постать напружилась і стала неначе вищою.

— Не треба намацувати револьвер, друже, — спокійно мовив Холмс. — Ви чудово знаєте, що не насмілитеся його застосувати, навіть якби я дав вам час його витягти. Погані речі — ці револьвери, графе, вони так бахкають. Краще вже користуватись духовою рушницею. Овва! Я нібито чую легенькі кроки вашого вельмишановного приятеля. Добридень, містере Мертоне. Стояли на вулиці й нудьгували, еге ж?

Премійований боксер, огрядний молодик із недоумкуватим, упертим, неотесаним обличчям зніяковіло став на дверях, розгублено озираючись довкола. Холмсів лагідний голос спантеличив його; хоч Сем відчув у ньому якийсь підступ, він не знав, як йому поводитись. Він обернувся до свого кмітливішого товариша.

— У чому річ, графе? Чого йому треба? Що сталося? — запитав він глухим, хрипким

ГОЛОСОМ.

Граф знизав плечима, але замість нього відповів Холмс:

— Одне слово, містере Мертоне, ви програли.

Боксер далі розпитував свого спільника:

— Жартує він, цей чолов'яга, чи що? Мені не до жартів.

— Звичайно ж, ні, — мовив Холмс. — Можу запевнити вас, що через годину охота до жартів у вас відпаде цілком. Послухайте-но, графе Сільвіусе. Я людина заклопотана й не можу гайнувати час. Я піду до своєї спальні. Прошу вас, будьте без мене як удома. Так вам легше буде пояснити своєму другові, що сталося. Тим часом я зіграю на скрипці баркаролу[28] з "Казок Гофмана"[29]. Через п'ять хвилин повернуся, щоб почути вашу остаточну відповідь. Ви, напевно, зрозуміли, що маєте лише один вибір? Або ми забираємо вас, або камінь.

Холмс пішов, узявши з собою скрипку, що стояла в кутку. За хвилину з-за дверей спальні долинули протяжні, жалібні звуки цієї знайомої всім мелодії.

— То в чому річ? — нетерпляче спитав Мертон, коли граф обернувся до нього. — Він знає про камінь?

— Він знає до біса багато. А може, навіть і все.

— О Боже! — Землисте боксерове обличчя трохи зблідло.

— Нас виказав Айкі Сандерс.

— Справді? Ну, гаразд, я скручу йому в'язи, хай мене за те хоч повісять.

— Це нам не зарадить. Треба вирішувати, що робити.

— Зачекай-но, — мовив боксер, підозріливо поглянувши на двері спальні. — Із цим хитрим лисом треба бути насторожі. Гадаю, він не підслуховує?

— Як він може підслуховувати, коли музикує?

— Справді. А чи немає когось там, за шторою? Тут надто вже багато штор. — Озирнувшись, боксер раптом помітив фігуру біля вікна. Занімівши від подиву, він виривався на неї.

— Та це лише воскова лялька, — сказав граф.

— Підробка, еге ж? Хай йому грець! Мадам Тюсо[30] таке й не снилося. Наче живісінький, — і халат, і все решта. Але ці штори, графе!

— До дідька штори! Ми тут марнуємо час, а його в нас не так багато. Він може схопити нас через отой камінь.

— Дулю він схопить!

— Але якщо ми скажемо, де камінь, тоді він відпустить нас.

— Що? Віддати йому камінь? Віддати сто тисяч фунтів?

— Іншого вибору немає.

Мертон почухав стрижену голову:

— Він тут сам-один. Ходімо й гавкнемо його. Тоді нам не буде чого боятися.

Граф хитнув головою:

— У нього зброя, і він насторожі. Якщо ми його застрелимо, то навряд чи виберемось звідси. До того ж він, напевно, встиг повідомити поліцію. Стривай-но! Що

це таке?

То був слабкий звук, що долинув, здавалося, з вікна. Обидва підхопилися, та все було тихо. Крім дивної фігури в кріслі, більше в кімнаті нікого не було.

— Це на вулиці, — мовив Мертон. — Послухай-но, графе, в тебе голова добре варить. Треба щось придумати. Коли не можна револьвером, то сам вирішуй, як бути.

— Я ще й не таких обдурював, — відповів граф. — Камінь у мене з собою, в потаємній кишені. Я нізачо не залишив би його десь-інде. Цієї ночі його можна переправити до Амстердама, а там до неділі його розріжуть начетверо. Він нічого не знає про Ван-Седара.

— Я думав, що Ван-Седар поїде наступного тижня.

— Мав. Але тепер вирушить наступним пароплавом. Комуś із нас треба прослизнути з каменем на Лайм-стрит і попередити його.

— Але скринька з подвійним дном ще не готова.

— Що ж, доведеться везти так. Не можна марнувати ні хвилини. — Він знову, як мисливець, що звик бути наготові, замовк і пильно поглянув на вікно. Так, цей слабкий звук, безперечно, долинув з вулиці.

— А щодо Холмса, — провадив він, — то його легко обдурити. Цей клятий дурень, бач, сказав, що не заарештує нас, якщо дістане камінь. Отож ми пообіцяємо йому камінь. Наведемо його на хибний слід, а поки він добере, що слід хибний, камінь буде вже в Голландії, а ми — за кордоном.

— Ото добре! — всміхнувся Сем Мертон.

— Ти підеш до голландця й скажеш, щоб він поспішав. А я зостануся з цим дурнем та забиватиму йому баки. Скажу, що камінь у Ліверпулі. Хай їй грець, тій музиці, вона в печінки мені в'їлась! Поки він з'ясує, що в Ліверпулі нічого немає, камінь розріжуть начетверо, а ми будемо в морі. Ходи-но до мене, бо тебе видно крізь замкову щілину. Ось він, камінь.

— Ти не боїшся носити його з собою?

— А де може бути надійніше місце? Якщо вже ми поцупили його з Вайтхоллу, то з мого помешкання його кожен потягне.

— Дай-но подивитися.

Граф Сільвіус, не звертаючи уваги на простягнуту до нього брудну руку, кинув не дуже ласкавий погляд на свого спільника.

— Невже ти думаєш, що я хочу піддурити тебе? Мені вже набридли ці витребеньки, графе.

— Гаразд, гаразд, не сердься, Семе. Нам не можна тут сваритися. Підходь до вікна, якщо хочеш роздивитись на цю красу як слід. Ось! Тримай ближче до світла!

— Дякую!

Холмс умить стрибнув з крісла, на якому раніше сиділа лялька, й схопив коштовний діамант. Камінь він затис в одній руці, а в іншій тримав револьвер, цілячись у графову голову. Обидва злодії спантеличено позадкували. Не встигли вони опам'ятатись, як Холмс натиснув кнопку електричного дзвінка.

— Прошу вас, джентльмени, не пручайтесь! Побережіть меблі! Ви повинні зрозуміти, що ваше становище безнадійне. Внизу чекає поліція.

Граф був такий приголомшений, що його страх і злість відступили.

— Але як, у біса?.. — видихнув він.

— Ваш подив цілком природний. Ви не знаєте, що за цією шторою — другі двері до моєї спальні. Я певен, що ви чули, як я знімав фігуру з крісла, однак мені пощастило. Це дало мені змогу почути вашу любу розмову, яка виявилась би не такою щирою, якби ви знали, що я тут.

Граф у відчаї змахнув рукою:

— Ви виграли, Холмсе. Як на мене, ви справжній диявол.

— В усякому разі, майже, — відповів Холмс, лагідно всміхнувшись.

Не надто вже великорозумний Сем Мертон не одразу зрозумів, що сталося. Лише тоді, коли на сходах залунала важка хода, він перервав свою мовчанку.

— Фараон, мабуть! — сказав він. — Але що то за клята скрипка! Й досі цигикає!

— Так, так! — відповів Холмс. — Ви не помилились. Хай собі грає! Ці сучасні грамофони — чудовий винахід.

У кімнаті з'явилася поліція, клацнули наручники, й злочинців повели до кеба, що чекав унизу. Ватсон залишився з Холмсом, щоб привітати друга з новим листком, який додався до його лаврів. Але їхню розмову знову перервав незворушний Біллі з карткою на таці:

— Лорд Кентлмір, сер.

— Запросіть його сюди, Біллі. Це відомий вельможа, що репрезентує найвищі інтереси, — мовив Холмс. — Вірнопіддана, але трохи старорежимна особа. Ми змусимо його бути ввічливішим. Дозволимо собі невеличку зухвалість. Він, ясна річ, ще нічого не знає про те, що тут сталося.

Двері відчинились, і на порозі з'явилася тонка, сухорлява постать із довгастим обличчям та чорними як смола вікторіанськими бакенбардами, що аж ніяк не пасували до сутулих плечей і старечої ходи. Холмс люб'язно підійшов до гостя й потис холодну руку:

— Як вам ведеться, лорде Кентлміре? Сьогодні трохи холоднувато, як для літа, але в кімнаті дуже тепло. Допомогти вам скинути пальто?

— Ні, дякую, я не роздягатимусь.

Холмс рішуче поклав долоню на його рукав.

— Дозвольте, я допоможу. Мій друг доктор Ватсон підтвердить, що різкі зміни температури дуже шкідливі.

Його вельможність роздратовано висмикнув руку:

— Мені цілком добре, сер. Я не залишатимусь тут надовго. Я завітав сюди, щоб довідатись, як просувається справа, що її ви самі взяли на себе.

— Важко... дуже важко.

— Я так і думав, що ви це скажете.

В словах і голосі старого лорда пролунали нотки відвертого кепкування.

— Кожен знає межі своїх можливостей, містере Холмсе, але врешті-решт це виліковує нас від однієї хвороби — самовпевненості.

— Так, сер, я вкрай спантеличений.

— Безперечно.

— Особливо щодо однієї деталі. Чи можу я сподіватися на вашу допомогу?

— Ви надто пізно питаєте в мене поради. Я думав, що ви покладаєтесь лише на свої методи. Але все-таки я готовий допомогти вам.

— Бачите, лорде Кентлміре, ми можемо, звичайно, висунути звинувачення проти справжніх злодіїв.

— Коли ви їх упіймаєте.

— Звичайно. Але як нам покарати того, хто переховує камінь?

— Чи не зарано про це думати?

— Ні, все треба обмірковувати заздалегідь. На підставі яких доказів і кого, по-вашому, слід вважати винним?

— Того, в кого буде знайдено камінь.

— І цього, по-вашому, досить для його арешту?

— Поза всяким сумнівом.

Холмс нечасто сміявся, але цієї хвилини був, за словами його давнього друга Ватсона, ближче до сміху, ніж будь-коли.

— Якщо так, дорогий мій сер, то я змушений, — хоч це вкрай мені прикро, — вимагати вашого арешту.

Лорд Кентлмір неабияк розгнівався. Його жовтаві щоки спалахнули колишнім полум'ям:

— Ви забагато собі дозволяєте, містере Холмсе. За п'ятдесят років я не чув нічого подібного. Я заклопотана людина, сер, — заклопотана важливими справами, і в мене немає ні часу, ні бажання до таких недолугих жартів. Щиро кажучи, сер, я ніколи не вірив у ваші здібності, і як на мене, було б навіть краще, якби справу передали до рук поліції. Ваша поведінка підтверджує, що я не помилюся. Маю честь побажати вам доброї ночі.

Але Холмс перегородив вельможі дорогу до дверей.

— Хвилинку, сер, — мовив він. — Тимчасове володіння каменем Мазаріні — це ще туди-сюди, але якщо ви підете звідси з ним, це призведе до серйозних наслідків.

— Це вже занадто, сер! Пустіть мене.

— Спочатку засуньте руку до правої кишені вашого пальта.

— Що ви маєте на увазі, сер?

— Ну-бо, ну-бо, зробіть, що я попросив.

За мить приголомшений вельможа, моргаючи й щось бурмочучи, витяг тремтячою рукою з кишені великий жовтий діамант.

— Що це? Що це таке, містере Холмсе?

— Кепсько, лорде Кентлміре, кепсько! — вигукнув Холмс. — Мій давній друг підтвердить, що я частенько так жартую. І до того ж ніколи не відмовляюся від

драматичних сцен. Я дозволив собі зухвалість — і велику зухвалість, мушу зізнатись, — покласти цей коштовний камінь вам у кишеню на початку нашої розмови.

Старий вельможа перевів очі з каменя на усміхнене Холмсове обличчя:

— Сер, мені, далебі, ніяково. Однак це... це справді камінь Мазаріні. Ми щиро вдячні вам, містере Холмсе. Ваше почуття гумору, як ви й самі зауважили, дещо своєрідне, й ви обираєте не надто доречний час для жартів, проте я цілком беру назад свої слова щодо ваших дивовижних професійних здібностей. Але як?..

— Справу скінчено тільки наполовину, подробиці можуть зачекати. Немає сумніву, лорде Кентлміре, що задоволення, яке принесе вам можливість повідомити найвищі кола про успішне завершення справи, буде певним відшкодуванням за мій недоречний жарт. Біллі, проведіть його вельможність і скажіть місіс Хадсон, що я буду радий, коли вона подасть нам обід на двох, і якомога скоріше.

Пригода на віллі "Три башточки"[31]

Гадаю, що жодна з наших із містером Шерлоком Холмсом пригод не розпочалася так несподівано й драматично, як пригода на віллі "Три башточки". Кілька днів я не бачився з Холмсом і не уявляв собі, яким річищем плинуть нині його думки. Того ранку він був у веселому настрої, але тільки-но встиг усадовити мене в потерте глибоке крісло й зручно вмотитись навпроти з люлькою в зубах, як з'явився відвідувач. Якби я сказав, що він влетів, мов розлючений бугай, це якнайправдивіше зобразило б те, що сталося.

Двері раптово відчинились, і до кімнати вбіг здоровенний негр. Якби він не виглядав таким грізним, то здавався б кумедним у своєму картатому сірому костюмі з блискучою рожевою краваткою. Його широке обличчя з пласким носом подалося вперед, а сердиті темні очі, що погрозово блищали, оглядали то одного, то другого з нас.

— Хто з вас маса[32] Холмс, джентльмени? — спитав він.

Холмс мляво всміхнувся й підняв свою люльку.

— А, це ви? — сказав наш відвідувач, насторожливо обходячи стіл. — Послухайте-но, маса Холмсе, не суньте носа до чужого проса. Хай люди самі дають собі раду зі своїми клопатами. Згода, маса Холмсе?

— Кажіть далі, — мовив Холмс. Це дуже цікаво.

— Цікаво, кажете? — заревів негр. — Ото як я зараз розмалюю вашу пику, тоді справді буде, в біса, цікаво! Такі, як ви, мені вже траплялися, та після зустрічі зі мною виглядали не дуже цікаво. Подивіться-но, маса Холмсе!

Він помахав величезним п'ястуком перед носом мого друга. Холмс із великим зацікавленням оглянув стиснутий кулак.

— Звідки ви? — спитав він. — І чого сюди прийшли?

Чи то крижаний голос мого друга, чи дзвякіт, що пролунав, коли я вхопився за кочергу, примусив нашого відвідувача трохи вгамувати свій запал.

— Гаразд, я вас попередив, — мовив він. — Є в мене один друг, який не хоче, надто вже не хоче, щоб ви нишпорили в Гарроу, і волів би прибрати вас зі своєї дороги. Зрозуміло? Я вам, звичайно, не укажчик, але й ви мені теж не укажчик. Не забувайте

про це!

— Я давно вже хотів зустрітися з вами, — сказав Холмс. — А сидати вас не запрошую тому, що не відчуваю жодної симпатії до вас. Адже ви Стів Діксі, борець, чи не так?

— Так, це я, маса Холмсе, і ви самі переконаєтеся в цьому, якщо й далі морочитимете мені голову.

— Але ж саме голова найменш вам потрібна, — мовив Холмс, уважно розглядаючи відвідувача. — Може, краще поговоримо про вбивство молодого Перкінса біля бару "Голборн", еге ж?

Негр відсахнувся, і його кинуло в піт.

— Як я не люблю таких балачок, — сказав він. — Що мені до того Перкінса, маса Холмсе? Я тренувався в Бірмінгемі, на "Бичачому рингу", коли той хлопець потрапив у халепу.

— Годі! Ви все сказали, Стів, — мовив Холмс. — Я однаково доберуся до вас і Барні Стокдейла.

— О Боже! Маса Холмсе...

— Годі. Забирайтеся геть. Від мене ви не сховаєтесь.

— На все добре, маса Холмсе. Гадаю, ви не гніваєтесь на мене за ці відвідини?

— Варто було б, якщо не скажете, хто вас сюди послав.

— Тут нема жодної таємниці, маса Холмсе. Той самий джентльмен, якого ви щойно згадали.

— А його хто послав?

— Присягаюся, маса Холмсе, не знаю. Він просто сказав: "Стів, піді-но до містера Холмса й попередь: якщо він полізе до Гарроу, то довго не проживе". Ось і все. Це чистісінька правда.

Не чекаючи подальших запитань, відвідувач вибіг із кімнати так само швидко, як і ввійшов. Холмс мовчки вибив з люльки попіл.

— На щастя, Ватсоне, вам не вдалося випробувати, чи міцна його недоумкувата голова. Я помітив ваші маневри з кочергою. Але насправді він — мирний чолов'яга, придуркувата й хвальковита дужа дитина, яку легко вгамувати, в чому ви й самі пересвідчилися. Він — один з членів банди Спенсера Джона й замішаний у деяких їхніх витівках, які я з часом розкрию. Керує ним Барні Стокдейл, особа дещо хитріша. Вони — великі фахівці з залякування, побиття й такого іншого. Цікаво, хто за ними стоїть зараз?

— Але чому вони вам погрожують?

— Через оту пригоду в Гарроу. Мушу уважніше вивчити її, бо коли хтось отак переймається нею, в ній щось, очевидно, є.

— Але що саме?

— Я якраз збирався розповісти вам про це. Ось я тримаю в руках лист від місіс Мейберлі. Якщо ви готові поїхати зі мною, то надішлемо їй телеграму — і рушаймо.

Я прочитав:

"Шановний містере Шерлоку Холмсе!

Мені довелося зіткнутися з дивовижними подіями, що стосуються мого будинку, і я хотіла б попросити у вас поради. Чекаю на вас завтра будь-якої години. Мій будинок стоїть недалеко від станції Вільд. Як я пригадую, мій покійний чоловік, Мортімер Мейберлі, був одним із перших ваших клієнтів.

Щиро Ваша

Мері Мейберлі".

І адреса: "Три башточки", Гарроу, Вільд".

— Отак! — мовив Холмс. — А тепер, Ватсоне, якщо маєте час, їдьмо.

Коротка подорож залізницею й ще коротша — автомобілем привела нас до збудованої з дерева й цегли вілли, що стояла посеред зеленого моріжка. Три невеликі ліплені башточки являли собою жалюгідну спробу виправдати її назву. Позаду темнів сумний, низкорослий сосновий гайок, та й узагалі ця місцина виглядала вбого й похмуро. Щоправда, всередині були чудова обстановка й багаті меблі, а леді, що зустріла нас, виявилась приємною літньою особою з найвитонченішими смаками.

— Я добре пам'ятаю вашого чоловіка, мадам, — сказав Холмс, — хоч минуло вже кілька років відтоді, як він скористався моїми послугами в одній дрібненькій справі.

— Напевно, вам краще відоме ім'я мого сина, Дугласа?

Холмс із цікавістю глянув на неї:

— Он як! То ви мати Дугласа Мейберлі? Я був тільки знайомий із ним, але його знав увесь Лондон. Яка то була дивовижна людина! А де він зараз?

— Помер, містере Холмсе, помер! Він був нашим аташе в Римі й місяць тому помер від запалення легенів.

— Пробачте. Не хочеться вірити, що смерть могла здолати таку людину. Нікого, хто був би енергійнішим за нього в будь-якій справі, я не знав.

— Він був аж надто вже енергійним, містере Холмсе. Це його й доконало. Ви пам'ятаєте, який він був — лагідний, шляхетний. А потім обернувся на понуре, сумне створіння з розбитим серцем. Минув лише місяць, і я замість мого чуйного хлопчика побачила перед собою втомлену, роздратовану натуру.

— Нещасне кохання? Жінка?

— Радше демон. Але я запросила вас, містере Холмсе, не заради розмови про мого сердешного хлопчика.

— Ми з доктором Ватсоном раді вам прислужитися.

— Останнім часом тут коїться щось незрозуміле. Я переїхала до цього будинку рік тому, живу самотньо, з сусідами майже не бачуся. А три дні тому до мене завітав чоловік, який назвав себе земельним агентом. Він сказав, що саме такий будинок потрібен одному з його клієнтів, і якщо я погоджуся продати його, то візьму добрі гроші. Це видалося мені дивним, бо поблизу продається ще декілька цілком пристойних будинків; але, звісна річ, пропозиція зацікавила мене. Я призначила ціну, на п'ятсот фунтів вищу від тієї, яку дала сама. Він не став сперечатись, проте додав, що клієнт хотів би разом з будинком придбати й обстанову, і попросив мене назвати її ціну. Деякі

з меблів у мене залишилися віддавна, але збереглися, як бачите, в гарному стані, тож я й назвала високу ціну. Він так само одразу пристав на неї. Я давно вже хотіла вирушити в якусь подорож, і ця вигідна обладка дозволила б мені жити безтурботно аж до кінця моїх днів.

Учора той чоловік з'явився з готовою умовою. На щастя, я показала її містеру Сатро, своєму адвокату, що мешкає в Гарроу. Він сказав мені: "Умова ця дуже дивна. Підписавши її, ви не зможете вільно винести з дому жодну річ — навіть свою особисту". Коли той чоловік увечері знову завітав до мене, я сказала йому про це й додала, що мала намір продати лише меблі.

"Ні, ні, все разом", — мовив він.

"А мій одяг, коштовності?"

"Гаразд, для ваших особистих речей ми зробимо деякі винятки. Але без попереднього огляду ви не зможете забрати з дому нічого. Мій клієнт — людина щедра, проте має свої примхи й свої звички вести справи. Його умова така — все або нічого".

"Тоді краще вже нічого", — відказала я.

На тому й скінчили, та все це видалось мені таким незвичайним, що я вирішила...

Розповідь місіс Мейберлі несподівано урвалася.

Холмс застережливо підніс палець. Тоді обережно підійшов до дверей і, різко розчинивши їх, заштовхав до кімнати високу худорляву жінку. Вона незграбно боронилася, мов велике курча, що пручається, коли його витягують із курника.

— Пустіть мене! Що ви робите? — репетувала вона.

— Що сталося, Сьюзен?

— О, мадам, я прийшла дізнатися, чи залишаться гості снідати, аж тут він підскочив і схопив мене.

— Я почув, що хтось стоїть за дверима, ще п'ять хвилин тому. Просто шкода було переривати вашу цікаву розповідь. То ви хворі на ядуху, Сьюзен? Надто вже важко ви дихаєте, як для покоївки.

Сьюзен обернула своє люте й водночас здивоване обличчя до Холмса, який і досі не відпускав її.

— Хто ви такий і чому так накинулись на мене?

— Я просто хотів при вас дещо спитати у вашої господині. Місіс Мейберлі, ви казали кому-небудь про свій намір написати до мене лист і попросити поради?

— Ні, містере Холмсе, нікому.

— А хто посилав ваш лист?

— Сьюзен.

— Он як? То кому ж ви сказали, Сьюзен, про лист, у якому ваша господиня просить у мене допомоги?

— Брехня! Я не посилала ніякого листа!

— Послухайте-но, Сьюзен, хворі на ядуху довго не живуть. А брехня — це, як відомо вам, гріх. Кому ви про це сказали?

— Сьюзен! — вигукнула господиня. — Негідне, зрадливе створіння! Я пригадала,

що бачила тебе біля паркану, де ти розмовляла з якимось чоловіком.

— Це вже вас не обходить, — похмуро відповіла жінка.

— Гадаю, що то був Барні Стокдейл, так? — мовив Холмс.

— Нащо ж питати, коли й так знаєте?

— Я не був певен, але тепер знаю. Дістанете десять фунтів, Сьюзен, якщо скажете, хто стоїть за Барні.

— Ця людина не поскупиється на гроші, в тисячу разів більші за вашу десятку.

— Такий багатий чоловік? О, ви посміхнулися... Багата жінка? Ну, коли ми вже докопалися до цього, то, може, назвете її ім'я й одержите свою десятку?

— Ідїть-но ви всі до біса!

— Що це за слова, Сьюзен!

— Я краще піду звідси. Ви всі мені набридли! По свої речі пришлю завтра. — Покоївка кинулася до дверей.

— На все добре, Сьюзен. Випийте заспокійливих крапель... Що ж, — вів далі мій друг, коли за розгніваною, розчервонілою жінкою грюкнули двері, — я бачу, ця банда не жартує. Подивіться-но, яку гру вони ведуть. На штемпелі вашого листа стояла десята година вечора. Сьюзен повідомила про нього Барні. Барні мав час піти й одержати настанови від свого наймача — або радше наймачки, судячи з посмішки Сьюзен, коли я, на її думку, ненароком помилився. Ця наймачка керує всіма їхніми діями. Вони наймають чорношкірого Стіва, той наступного ранку об одинадцятій приходить і залякує мене. Швидко працюють, правда ж?

— Але чого вони хочуть?

— Тож-бо й воно. Хто раніше володів цим будинком?

— Відставний капітан Фергюсон.

— Чим він відзначався?

— Наскільки мені відомо, нічим.

— А чи не закопав він тут що-небудь? Щоправда, нині люди зберігають скарби в депозитних банках. Але серед них завжди знаходяться диваки. Без них світ був би нудний. Тому спершу я подумав про якийсь закопаний скарб. Але навіщо тоді їм ваші меблі? Може, ви маєте Рафаелеву картину чи перше видання Шекспіра, про які й не здогадуєтесь?

— Ні, нічого рідкісного, окрім дербїйського чайного сервізу[33] вісімнадцятого століття.

— Ну, це навряд чи могло б стати причиною таких загадкових подій. До речі, чому вони не сказали вам одразу, що їм треба? Якщо їм так забаглося вашого сервізу, то вони могли б просто запропонувати гарну ціну, а не купувати будинок з усім начинням. Ні, як я зрозумів, ви маєте щось таке, про що не знаєте й самі, але чого нізащо не віддали б так просто.

— Я теж так гадаю, — докинув я.

— Якщо й доктор Ватсон згоден, то так воно й є.

— Але, містере Холмсе, що це може бути?

— Спробуймо з'ясувати за допомогою чистісіньких логічних висновків. Ви живете в цьому будинку десь із рік?

— Майже два.

— Тим ліпше. Увесь цей час ніхто нічого од вас не вимагав. І раптом за останні тричотири дні ви дістали таку цікаву пропозицію. Що ви про це скажете, Ватсоне?

— Хіба те, — відповів я, — що ця річ тільки недавно з'явилася в домі.

— Знову ми думаємо однаково, — сказав Холмс. — Чи є у вас, місіс Мейберлі, якісь нещодавно придбані речі?

— Ні, я цього року нічого не купувала.

— Справді? Це цікаво. Гадаю, що найкраще буде на якийсь час облишити цю справу й заодно дещо з'ясувати. Чи надійна людина — ваш адвокат?

— Містер Сатро — людина дуже надійна.

— А чи маєте ви ще служниць, крім чарівної Сьюзен, яка тільки-но грюкнула перед нами дверима?

— Так, ще одну дівчину.

— Тоді спробуйте переконати Сатро провести нічку-дві у вашому будинку. Вам може знадобитися захист.

— Від кого?

— Хто знає? Справа ця загадкова. Якщо з'ясувати, що то за річ, поки не вдається, то спробуймо підійти з іншого боку. Цей земельний агент залишив вам свою адресу?

— Ні, лише картку: Гейнес-Джонсон, аукціоніст і оцінник.

— Не певен, що нам пощастить відшукати його в довіднику. Чесні ділові люди не ховаються з адресами своїх закладів. Що ж, тоді повідомляйте мене про будь-які новини. Я візьмуся до вашої справи й, повірте мені, доведу її до кінця.

Коли ми вже виходили з зали, Холмсові очі, які не проминали нічого, зупинилися на кількох валізах, що стояли в кутку. На них видніли наліпки.

— Мілан, Люцерн... Це з Італії?

— Це речі бідолашного Дугласа.

— Ви ще не розпакували їх? Коли вони надійшли сюди?

— Минулого тижня.

— Але ж ви казали... Авжеж, саме це — та ланка, якої нам бракує. Ви напевно знаєте, що в них немає нічого цінного?

— Анічогісінько, містере Холмсе. Бідолашний Дуглас мав невелику платню. Звідки там узятись якимось коштовностям?

Холмс замислився.

— І все-таки зволікати не слід, місіс Мейберлі, — сказав він нарешті. — Звеліть перенести валізи до своєї спальні. Огляньте їх якнайшвидше й подивіться, що в них. Завтра я приїду і розпитаю вас.

Було одразу видно, що за віллою "Три башточки" хтось пильно стежить, бо коли ми вийшли за високу огорожу в кінці алеї, то побачили в затінку негра-борця. Він з'явився перед нами несподівано, і його постать здавалася особливо грізною в цій глухій

місчині. Холмс потягся рукою до кишені.

— Шукаєте револьвер, маса Холмсе?

— Ні, Стіве, парфуми.

— Жартуєте, маса Холмсе?

— Вам, Стіве, буде не до жартів, коли я візьмуся за вашу банду. Я попередив вас іще сьогодні вранці.

— Гаразд, маса Холмсе. Я поміркував над тим, що ви сказали, й не хочу більше говорити про те вбивство маса Перкінса. Якщо хочете, щоб я допоміг вам, маса Холмсе, то я згоден.

— Тоді скажіть, хто керує вами в цій справі?

— Бог мені свідок, що я справді не знаю, маса Холмсе. Той Барні просто наказав мені, і все.

— Годі, Стіве. Майте тільки на увазі, що леді в цьому будинку і все, що під цим дахом, — під моєю охороною. Не забувайте про це.

— Добре, маса Холмсе, пам'ятатиму.

— Він дуже перелякався за свою шкуру, Ватсоне, — зауважив Холмс, коли ми рушили далі. — Гадаю, що він виказав би свого наймача, якби знав, хто це такий. На щастя, мені дещо відомо про банду Спенсера Джона, а цей Стів — один із них. А решта, Ватсоне, — то вже справа Ленгдейла Пайка, і я зараз поїду до нього. Коли я повернуся, справа трохи з'ясується.

Того дня я більше не бачив Холмса, але добре уявляв собі, чим він заклопотаний, бо Ленгдейл Пайк був живим довідником з усіх питань, що стосувалися світських скандалів. Це дивно, байдуже до всього створіння проводило увесь свій час, крім сну, біля вікна в клубі на Сент-Джеймс-стріт і повідомляло Холмсові всі столичні плітки. Казали, що Пайк діставав грубі гроші за дописи, які щодня постачав до брудних газеток, котрі друкуються для невибагливої публіки. Тільки-но десь у каламуті лондонського життя щось несподівано починало вирувати, як ця людина-прилад негайно реєструвала це на поверхні. Часом мій друг допомагав Ленгдейлові своїми відомостями, і той при нагоді йому віддячував.

Коли наступного ранку я побачив Холмса, то з того, як він повадився, зрозумів, що все йде гаразд. Але водночас на нас чекала неприємна несподіванка. То була телеграма, в якій йшлося:

"Негайно приїздіть. Уночі пограбовано будинок клієнтки. Поліція почала розслід. Сатро".

Холмс свиснув:

— Драма дійшла до краю, і швидше, ніж я очікував. За всією цією історією стоїть велика рушійна сила, Ватсоне, й після розмови з Пайком це не дивує мене. Телеграма, звичайно ж, від адвоката. Боюся, що я зробив помилку, не попросивши вас там переночувати. Містер Сатро не виправдав моїх сподівань. Не залишається більше нічого, як тільки знову вирушити до Гарроу.

Ми одразу побачили, що "Три башточки" тепер уже нітрохи не нагадували того

зразково опорядженого будинку, яким були ще вчора. Біля воріт, у садку, юрмилися роззяви, а двоє констеблів оглядали вікна й клумби з геранню. Всередині нас зустріли сивий літній чоловік, який відрекомендувався адвокатом, та метушливий рум'яний інспектор, що привітав Холмса як давнього друга.

— Боюся, містере Холмсе, що ця справа — не для вас. Звичайний примітивний грабунок, що його зможе розкрити й наша поліція. Фахівці нам не потрібні.

— Я певен, що справа в надійних руках, — мовив Холмс. — Звичайний грабунок, кажете?

— Саме так. Ми добре знаємо, хто його скоїв і де їх шукати. Це банда Барні Стокдейла, у них іще той здоровань-негр, — ми бачили їх неподалік.

— Чудово! А що вони забрали?

— Не так уже й багато. Місіс Мейберлі приспали, а дім... Ось, до речі, й сама господиня.

До кімнати, спираючись на руку дівчини-служниці, увійшла наша вчорашня приятелька, з блідим і хворобливим обличчям.

— Ви дали мені добру пораду, містере Холмсе, — мовила вона, гірко всміхаючись. — На жаль, я її не послухала. Не схотіла турбувати містера Сатро, от і залишилася беззахисною.

— Я почув про це тільки сьогодні вранці, — пояснив адвокат.

— Містер Холмс порадив мені запросити до будинку когось із друзів. Я знехтувала його порадою, от і поплатилася...

— Здається, ви зовсім хворі, — сказав Холмс. — Вам, мабуть, важко буде розповісти мені, що тут скоїлося.

— Все вже записано ось сюди, — мовив інспектор, поплескавши долонею по грубому записнику.

— І все ж таки, якщо леді не надто втомлена...

— Мені справді нічого сказати. Не маю жодного сумніву, що ця негідниця Сьюзен допомогла їм потрапити всередину. Вони, напевно, знали кожен дюйм мого будинку. На мить я відчула, що мій рот затулила мокра ганчірка, але як довго я потім лежала без тями, не скажу. Коли я прокинулася, то побачила, що один чоловік стоїть біля ліжка, а другий тримає в руці стос паперів мого сина, що були розкидані по всій підлозі. Тільки-но він зібрався йти, як я скочила й схопила його за руку.

— Ви дуже ризикували, — зауважив інспектор.

— Той викрутився, а другий, мабуть, ударив мене, бо більш я нічого не пам'ятаю. Служниця Мері, зачувши гамір, підбігла до вікна й закричала. Її почула поліція, та поки вона надійшла, грабіжники втекли.

— Що вони взяли?

— Навряд чи пропало щось цінне. Я певна, що в скринях мого сина нічого такого не було.

— А чи залишили вони якісь сліди?

— Лише один аркуш паперу, якого загубив той чоловік, що я схопила його. Папір

лежав зібганий на підлозі. Він списаний рукою мого сина.

— Яка нам користь із того, — сказав інспектор. — Якби там був почерк грабіжника...

— Звичайно, — мовив Холмс. — Який здоровий глузд! І все-таки цікаво подивитися. Інспектор дістав згорнутий аркуш зі свого записника.

— Я ніколи не оминаю доказів, навіть найменших, — трохи пихато сказав він. — Раджу й вам так само чинити, містере Холмсе. За двадцять п'ять років я дечого навчився. Завжди є надія знайти відбитки пальців чи щось подібне.

Холмс оглянув папір:

— Що ви скажете про це, інспекторе?

— Як на мене, це нагадує закінчення якогось химерного роману. Ось подивіться-но самі.

— Так, це справді може бути закінченням якоїсь химерної історії, — відказав Холмс. — Ви помітили число вгорі сторінки? Двісті сорок п'ять. А де решта двісті сорок чотири?

— Їх, мабуть, забрали грабіжники. Цінна річ, де ж пак!

— Залізти до чужого дому, щоб украсти лише такі папери... Чи це не наводить вас на якусь думку, інспекторе?

— Здається, сер, ці негідники так поспішали, що вхопили перше-ліпше що їм трапило до рук. Хай тепер радіють зі своєї здобичі.

— Але навіщо їм знадобилися папери мого сина? — спитала місіс Мейберлі.

— Мабуть, вони не знайшли нічого цінного внизу, тож вирішили спробувати щастя нагорі. А ви як гадаєте, містере Холмсе?

— Тут слід поміркувати, інспекторе. Ходімо до вікна, Ватсоне.

Ми стали поруч, і він прочитав уголос те, що було написано на аркуші паперу. Текст починався з середини речення:

"... по обличчю текла кров від ран і ударів, але все це було ніщо в порівнянні з тим, як обливалося кров'ю його серце, коли він бачив те чудове личко, заради якого ладен був пожертвувати власним життям. Вона всміхалася — так, свята правда, вона всміхалася, як безжалісний демон, коли він поглянув на неї. Тієї миті кохання вмерло й народилася помста. Адже людина має жити заради чогось. Якщо не заради вашої взаємності, моя леді, то хоча б заради моєї помсти, яка принесе вам загибель".

Дивна граматика! — усміхнувся Холмс і повернув інспекторові аркуш. — Ви помітили, як "його" раптом змінилося на "моє"? Автор так захопився процесом писання, що в найтрагічнішу мить поставив себе на місце героя.

— Бездарна писанина, — сказав інспектор, ховаючи папір до свого записника. — Як? Ви вже йдете, містере Холмсе?

— Гадаю, що мені тут більш нема чого робити, — ця справа в надійних руках. До речі, місіс Мейберлі, ви казали, що хотіли б вирушити в подорож?

— Це моя давня мрія, містере Холмсе.

— Куди ж ви хочете податися — до Каїра, Мадейри, Рів'єри?

— Якби я мала досить грошей, то об'їздила б увесь світ.

— Чудово. Подорож навколо світу... Що ж, до побачення. Можливо, я ще черкну вам зо двоє рядків увечері.

Проходячи повз вікно, я побачив, як інспектор посміхнувся й хитнув головою. "У цих розумників завжди свій бзик", — прочитав я в тій його посмішці.

— Тепер, Ватсоне, ми підходимо до останнього кола нашої маленької мандрівки, — сказав Холмс, коли ми знову поринули в лондонський гамір. — Як на мене, найкраще буде одразу довести справу до кінця, і було б добре, якби ви поїхали зараз зі мною, бо розмовляти з такою жінкою, як Айседора Кляйн, бажано при свідках.

Ми взяли кеб і поспішили до площі Гровнер. Дорогою Холмс заглибився в свої роздуми, але потім, мовби прокинувшись, несподівано промовив:

— До речі, Ватсоне, тепер вам уже все зрозуміло?

— Правду кажучи, не дуже. Хіба те, що ми маємо намір відвідати леді, яка стоїть за цим злочином.

— Саме так! Але невже ім'я Айседори Кляйн нічого вам не говорить? Адже колись вона була славетна красуня. Жодна жінка не могла б із нею зрівнятися. Чистісінької крові іспанка, нащадок гордовитих конкістадорів, чий предки були при владі в Пернамбуко[34], вона одружилася з літнім чоловіком — німецьким цукровим королем Кляйном — і незабаром стала найбагатшою і найчарівнішою з усіх удів світу. Для леді настала пора розваг, якими вона задовольняла свої забаганки. В неї з'явилася безліч коханців, і Дуглас Мейберлі, один із найпримітніших чоловіків Лондона, був серед них. Але для нього це, мабуть, було щось більше, ніж звичайна любовна пригода. Не легковажний метелик, а дужий і гордий чоловік, який кохав і бажав бути коханим. А вона — типова дама без жалю й серця, як у старомодних романах. Тільки-но вона вдовольнила свою примху, як усе між ними скінчилося.

— Отже, це була історія його власного життя?

— Нарешті ви почали мене розуміти. Я чув, що вона має намір одружитися з молодим герцогом Ломондом, який годиться їй хіба що в сини. Матуся його ясновельможності ладна не зважати на її вік, але тут явно запахло публічним скандалом. Тому й виникла потреба... Ми вже приїхали.

То був один з найвишуканіших будинків у Вест-Енді. Лакей, наче автомат, узяв наші візитні картки й одразу повернувся, сказавши, що леді немає вдома.

— То ми зачекаємо на неї, — бадьоро мовив Холмс.

В автоматі неначе щось зламалося.

— Немає вдома — означає, що її немає для вас, — уточнив лакей.

— Гаразд, — відповів Холмс. — Отже, нам немає потреби чекати. Перекажіть це, будь ласка, своїй господині.

Він черкнув кілька слів на аркуші зі свого записника, згорнув і віддав лакеєві.

— Що ви написали, Холмсе? — спитав я.

— Просто: "Невже вам більше до душі поліція?" Я певен, що це відчинить нам двері.

Так і сталося, причому на диво швидко. Вже за хвилину ми були у вітальні, що

нагадувала палац із казок "Тисячі й однієї ночі", — величезній, розкішній, занурений у напівтемряву, лише подекуди освітлений невеликими рожевими електричними лампами. Я відчув, що леді вже в тому віці, коли навіть найпишніша краса воліє zostаватися в затінку. Вона підвелася з канапи — висока, велична, струнка, з гарним обличчям-маскою, з якого на нас спопеляючим поглядом дивилися красиві іспанські очі.

— Що це за вторгнення... і що це за образливі натяки? — спитала вона, показуючи папірець.

— Гадаю, що ніяких пояснень тут не треба, мадам. Я надто вже поважаю ваш розум, щоб удаватися до натяків, — щоправда, останнім часом, як на мене, він катастрофічно підупав.

— Чому ви так гадаєте, сер?

— Бо ви подумали, що найняті вами розбійники відлякають мене від цієї справи. Але в світі немає такого сміливця, який, обравши мій фах, боявся б небезпеки, що зусебіч чатує на нього. Ви самі змусили мене взятися за справу молодого Мейберлі.

— Не розумію, про що йдеться. До чого тут найняті розбійники?

Холмс похмуро обернувся до дверей.

— Стійте! Куди ви?

— До Скотленд-Ярду.

Ми не встигли пройти й півдороги до дверей, як вона наздогнала нас і взяла мого друга за руку. Криця в її голосі миттю змінилася на оксамит:

— Сідайте, джентльмени. Поговорімо про цю справу. Я бачу, що можу бути відвертою з вами, містере Холмсе. Ви здаєтесь мені по-справжньому шляхетною людиною. Жіноче чуття не помиляється. Я обходитимуся з вами, як із другом.

— Зате я не обіцятиму вам цього навзаєм, мадам. Хоч і не дію ім'ям закону, але захищати справедливість — у моїх силах. Що ж, я готовий вислухати вас, а тоді скажу, що робитиму далі.

— Звичайно, з мого боку було великою дурістю залякувати таку хоробру людину, як ви...

— Але ще більшою дурістю з вашого боку, мадам, було те, що ви опинилися в руках банди негідників, які можуть виказати вас поліції.

— Ні, ні! Я не така проста. Якщо вже пообіцяла бути відвертою, то скажу вам, що ніхто, крім Барні Стокдейла та його дружини Сьюзен, навіть не здогадувався про те, хто їх наймав. А для тих двох це не первина... — Вона чарівно і грайливо всміхнулася до нього, наче до давнього знайомого.

— Так, ви їх уже випробували.

— Авжеж, то вірні пси.

— Ці пси рано чи пізно вкусять руку, що годує їх. За цей грабунок їх чекає арешт. Поліція вже полює за ними.

— Вони до цього готові. Адже за це їм і платять. А про моє ім'я тут навіть не згадають.

— Якщо я не вважатиму за потрібне зробити це.

— Ні, ні, боронь вас Боже. Ви — справжній джентльмен, а це все — моя жіноча таємниця.

— Передусім ви мусите повернути рукопис.

Леді засміялась і підійшла до каміна. Там чорніла якась обгоріла купа, яку вона розворушила кочергою.

— Як я зможу це повернути? — спитала вона. Погляд її був такий зухвалий і водночас такий привабливий, що я відчув: з усіх Холмсових злочинців упоратися з нею буде найважче.

— Цим ви вирішили свою долю, мадам, — холодно мовив Холмс. — Ви завжди були розважливі, але цього разу зайшли надто далеко.

Леді з грюкотом упустила кочергу на підлогу.

— Які ви жорстокі! — вигукнула вона. — Гаразд, я розповім вам усе...

— Сподіваюся, що зроблю це й сам.

— Але ви повинні поглянути на це моїми очима, містере Холмсе. Повинні зрозуміти становище жінки, чиї життєві плани зруйновано в останню мить. Чи можна її звинувачувати в спробі захистити себе?

— Ви перші почали цю гру.

— Так, так! Я згодна. Дуглас був милий юнак, але зовсім не вписувався у мої життєві плани. Він хотів одружитися зі мною — одружитися, містере Холмсе, — цей убогий простак. На менше він не погоджувався. Почав наполягати на своєму. Спочатку я була до нього поблажливою, тож він і вирішив, що може домагатись від мене, чого сам захоче. Але врешті це стало нестерпним. Довелося розвіяти його мрії.

— Найнявши розбійників, що побили його під вашими вікнами?

— Ви й справді, здається, все знаєте. Так, це правда. Барні та його хлопці брутально повелися з ним, я згодна. Але що він тоді зробив? Чи могла я сподіватись такого від шляхетної людини? Він написав книжку, в якій змалював усю нашу історію. В ній, зрозуміло, я була вовчицею, а він — невинним ягням. Там діяли герої під вигаданими іменами, але хіба будь-хто з лондонців міг би не впізнати, про кого йдеться? Що ви на це скажете, містере Холмсе?

— Він мав на те право.

— Повітря Італії немовби збурило йому кров, надихнуло давнім, безжалісним духом помсти. Він написав мені й надіслав рукопис своєї книжки, щоб отруїти моє життя. У нього були лише два примірники — один він надіслав мені, другий мав надіслати видавцеві.

— Як ви дізналися, що видавець іще не одержав рукопису?

— Я знала того видавця. Я довідалася, що з Італії поки що нічого не надійшло на його адресу. Потім Дуглас несподівано помер. Поки десь існував другий примірник рукопису, я не могла почувати себе в безпеці. Звичайно, він мав бути серед речей, які повернули до його матері. Мої люди взялися до роботи. Сьюзен найнялася туди служницею. Я хотіла вчинити справедливо, — повірте мені, це правда. Я спробувала

купити цей будинок з усіма речами. Погоджувалась на будь-яку ціну. Лише коли купівля зірвалася, я змушена була обрати інший спосіб. Містере Холмсе, я була надто жорстока до Дугласа, але, заради Бога, як мені було чинити, коли на карту поставлено все моє майбутнє?

Шерлок Холмс знизав плечима.

— Гаразд, гаразд, — мовив він, — сподіваюсь, цього разу можна обійтися сплатою збитків. Скільки коштуватиме навколосвітня подорож у каюті першого класу?

Леді здивовано глянула на нього:

— П'ятьох тисяч фунтів вистачить?

— Так, — відповів я, — цілком!

— Чудово, — додав Холмс. — Гадаю, ви підпишете мені чек на цю суму, і я сам простежу, щоб місіс Мейберлі одержала її. Ви повинні допомогти їй трохи перепочити й змінити оточення. А вам, леді, — мовив він із притиском, — раджу бути обережною! Не можна безтурботно гратися гострими речами, не порізавши своїх ніжних пальчиків.

Сасекський вампір[35]

Холмс уважно прочитав лист, що надійшов з вечірньою поштою. Тоді з сухим, коротким реготом перекинув його мені.

— Такої суміші новітнього й середньовічного, тверезого глузду й дикої фантазії, я гадаю, не можна навіть уявити собі, — мовив він. — Що ви про це скажете, Ватсоне?

Я прочитав:

"Олд-Джурі, 46,

19 листопада.

Стосовно вампірів.

Сер!

Наш клієнт містер Роберт Фергюсон із фірми "Фергюсон та Мюїргед, постачальники чаю", на Мінсінг-Лейн, цікавиться всіма нашими відомостями щодо вампірів. Оскільки наша фірма займається лише оцінкою машинного обладнання, ці питання навряд чи стосуються нас, тож ми порадили містеру Фергюсону звернутися до вас. Ми й досі не забуваємо про ваш успішний розслід пригоди з "Матильдою Брігс".

Щиро ваші

Морісон, Морісон та Додд".

— "Матильда Брігс" — це не ім'я молоденької дівчини, Ватсоне, — замислено сказав Холмс. — Це — корабель, історія якого пов'язана з велетенським суматранським пацюком, але повідати цю історію світові ще не настав час... То що ж ми знаємо про вампірів? Може, вони теж навряд чи стосуються нас? В усякому разі, це буде краще, ніж нічого не робити, але, правду кажучи, складається враження, що нас запрошують у казку Грімів. Простягніть-но, Ватсоне, руку й подивіться, що там є на букву "В".

Відкинувшись назад, я дістав великий грубий записник. Холмс поклав його собі на коліна й повільно, з любов'ю оглядаючи кожне слово, заходився вивчати записи давніх пригод, які накопичилися за все довге Холмсове життя.

— "Глорія Скотт", — читав він. — То кепська історія... Пригадується, ви навіть

записали її, Ватсоне, але привітати вас тоді з успіхом у мене не було приводу... "Гіла або отруйна ящірка" — цікавий випадок! "Гадюки"... "Вітторія, циркова красуня"... "Віктор Лінч, підробник підписів"... "Вігор, Гаммерсмітське диво"... "Вандербільд та грабіжник"... О, є! Якраз те, що нам треба, — виручив мій добрий старий записник... Послухайте, Ватсоне: "Вампіри в Угорщині". А ось іще — "Вампіри в Трансильванії".

Він перегортав сторінки жваво, з цікавістю, але потім швидко відкинув книжку і розчаровано пробурчав:

— Якась бридня, Ватсоне, справжня бридня! До чого нам мерці, які гуляють по землі і яких можна загнати в могилу лише кілком, забитим у їхнє серце? Цілковита маячня.

— Але, врешті, — сказав я, — вампір — не завжди мрець. Жива істота теж може мати таку звичку. Я, наприклад, читав про літніх людей, що ссали дитячу кров, сподіваючись повернути собі молодість.

— Ваша правда, Ватсоне. Тут також згадується це повір'я. Але чи можемо ми серйозно ставитись до таких речей? Наша контора стоїть обома ногами на землі. Нормальний світ — широке поле для наших справ. Ніякі привиди нам не потрібні. Гадаю, що містера Роберта Фергюсона теж не можна сприймати всерйоз. Можливо, цей лист, написаний ним власноруч, пролле трохи світла на те, що так його стурбувало.

Холмс узяв інший лист, що лежав на столі непоміченим, поки тривало читання першого. Він почав проглядати його з веселою усмішкою, яка поволі змінювалась виразом надзвичайного зацікавлення. Скінчивши читати, він деякий час іще замислено сидів, затиснувши лист між своїми пальцями. Нарешті, здригнувшись, він прокинувся із задуми.

— Садиба "Сировар", Лемберлі. Де воно — те Лемберлі, Ватсоне?

— У Сасексі, на південь від Горшема.

— Не дуже далеко, еге ж? А що це за "Сировар"?

— Я знаю цей край, Холмсе. Там повно старих садиб, що носять імена та прізвиська людей, які побудували їх кілька століть тому. Одлі, Гарві, Каррітон — усіх цих людей давно забуто, але їхні імена та ремесла живуть у їхніх будинках.

— Так, — байдуже відповів Холмс. Гордий і незалежний, він чітко закарбовував у своєму мозку свіжі факти, нечасто визнаючи заслугу того, хто йому ті факти надав. — Наприкінці нашого розсліду ми, напевно, багато що знатимемо про цю садибу в Лемберлі. Лист, як я й сподівався, надіслав Роберт Фергюсон. До речі, він запевняє, що знайомий з вами.

— Зі мною?

— Краще прочитайте самі.

Він простяг мені лист через стіл. На ньому вгорі стояла вже відома нам адреса.

"Шановний містере Холмсе, — йшлося в листі. — Мої адвокати порадили звернутися до вас, але ця справа така дражлива, що мені важко розповідати про неї. Вона стосується мого друга, від імені якого я й виступаю. Цей джентльмен років із п'ять тому одружився з дочкою перуанського комерсанта, з яким познайомився під час

переговорів про імпорт добрив. Дівчина була дуже гарна з себе, але її іноземне походження та чужа релігія, як і завжди, призвели до незгоди між подружжям у думках та почуттях. Урешті його кохання до неї стало поволі згасати; він навіть готовий був вважати цей шлюб помилкою, бачачи, що ніколи не зможе збагнути деякі риси її вдачі. Усе це було особливо болісним для нього через те, що ця жінка — надзвичайно любляча й віддана йому.

А тепер я перейду до подій, про які маю намір розповісти дещо докладніше, коли ми з вами зустрінємось. Власне, мета цього листа лише одна — дати вам загальне уявлення про них і з'ясувати, чи зацікавить вас ця справа. Останнім часом ця леді стала поводитися дещо дивно, що аж ніяк не в'язалося з її звичною м'якою та лагідною вдачею. Її чоловік оженився вдруге й від першого шлюбу має сина. Цьому хлопцеві нині п'ятнадцять років, він дуже милий і чуйний юнак, хоч у дитинстві лиха пригода зробила його калікою. Його мачуха двічі без приводу накидалась на бідолоашного хлопця зі стусанами. Одного разу вона так вперіщила його палицею, що на руці в нього й досі лишився великий шрам.

Але все це дрібниця в порівнянні з її ставленням до власної дитини, чудового хлопчика, якому немає ще й року. Якось, із місяць тому, няня залишила його в кімнаті самого. Пронизливий вереск немовляти, сповнений болю, змусив її повернутись. Коли вона вбігла до кімнати, то побачила, що мати вп'ялася в синову шийку зубами. З маленької ранки сочилася кров. Няня так налякалася, що схотіла одразу покликати господаря, але жінка вблагала її нікому нічого не казати й навіть дала п'ять фунтів за мовчання. Отже, цю справу так і облишили.

Але няня перебувала під жахливим враженням від побаченого. Вона почала пильно стежити за господинею і не спускала очей з немовляти, яке безтямно любила. При цьому їй здавалося, що коли вона стежить за молодою матір'ю, то та своєю чергою стежить за нею, і варто було няні залишити дитину на самоті, як мати одразу кидалась до неї. День і ніч няня пильнувала дитину, день і ніч мати мовчки стежила за нею, наче вовк, що чатує на ягня. Все це, звичайно, здається вам неймовірним, але я благаю вас поставитись до цього якнайсерйозніше, бо від того, можливо, залежатиме і життя немовляти, і здоровий глузд батька.

Нарешті настав той жахливий день, коли таїтися від господаря було вже неможливо. Нерви няні не витримували; вона відчувала, що не в змозі мовчати далі, і розповіла йому про все, як є. Господареві це видалось такою ж нісенітницею, як і вам. Він знав, що дружина щиро його кохає і що вона — любляча мати, якщо не брати до уваги тих нападів на пасерба. Хіба ж могла вона скривдити свою улюблену дитину? Він сказав няні, що все це їй примарилося, що її підозри породжені хворою уявою і він не потерпить таких наклепів на свою дружину. Під час розмови вони несподівано почули нестямний крик дитини. Няня й господар кинулися разом до дитячої кімнати. Уявіть собі, містере Холмсе, почуття господаря, коли він побачив дружину, що стояла навколішки біля ліжечка, а на шийці в дитини та на простирадлі — кров. Закричавши з жаху, він повернув жінчине обличчя до світла й побачив на її вустах кров. Отже, ніяких

сумнівів уже не могло бути — вона пила кров бідолашної дитини.

Отака ситуація, містере Холмсе. Ніякої розмови між подружжям не відбулося. Зараз нещасна господиня сидить, зачинившись у своїй кімнаті. Чоловік її трохи не збожеволів. Він, як і я, про вампірів не знає нічого, крім самого слова. Ми гадали, що все це — лише дикий чужоземний забобон, і раптом — у самісінькому серці Англії, в Сасексі... Про все це ми могли б поговорити з вами завтра зранку. Чи згодні ви зустрітися зі мною? Чи згодні ви докласти все своє уміння й допомогти нещасній людині? Якщо так, то телеграфуйте на ім'я Фергюсона, садиба "Сировар", Лемберлі, і я прибуду до вас о десятій годині.

Щиро ваш

Роберт Фергюсон.

До речі, пригадую, що я колись зустрічався з Вашим другом Ватсоном під час гри в регбі, коли він грав у команді Блекхіса, а я був тричвертним у команді Ричмонда. Це — єдина рекомендація, якою я можу посвідчитись".

— Звичайно, я пам'ятаю його, — мовив я, відкладаючи лист. — Довготелесий Боб Фергюсон, найкращий тричвертний у ричмондській команді. Він завжди був чудовим хлопцем. Це так схоже на нього — близько брати до серця турботи друга.

Холмс задумано подивився на мене й хитнув головою.

— Ніколи не знаєш, Ватсоне, чого від вас можна очікувати, — сказав він. — Ви носите в собі цілі поклади невикористаних можливостей. Будьте ласкаві, друже, пошліть телеграму: "Охоче беремося до вашої справи".

— "Вашої справи"?

— Нехай Фергюсон не думає, що в нашій конторі працюють простаки. Звичайно ж, ця справа стосується його самого. Надішліть на його ім'я цю телеграму, й забудьмо про цю справу до завтра...

Назавтра вранці, рівно о десятій, Фергюсон увійшов до нас у кімнату. Я пам'ятав його високим, худорлявим чоловіком із проворними руками та ногами, надзвичайно спритного, що не раз допомагало йому обходити супротивників у грі. Мені було так сумно бачити перед собою жалюгідну подобу того, хто був колись чудовим атлетом, сповненим сил. Його могутнє тіло немовби всохлося, лляне волосся порідшало, плечі згорбилися. Боюся, що я тоді збудив у ньому такі самі почуття.

— Добридень, Ватсоне, — мовив він своїм низьким і лагідним, як колись, голосом. — Ви тепер анітрохи не схожі на того чолов'ягу, якого я перекинув за канати просто на публіку в клубі "Старий оленячий парк"[36]. Гадаю, що я теж багато в чому став не той. Але по-справжньому мене змінили останні день чи два. З вашої телеграми, містере Холмсе, я зрозумів, що вдавати з себе друга іншої особи мені немає потреби.

— Найкраще діяти відверто, — сказав Холмс.

— Звичайно. Але зрозумійте, як гірко говорити це про єдину в світі жінку, яку маєш охороняти й підтримувати, — про власну дружину! Що мені робити? Невже піти в поліцію і розповісти там про все? Адже діти теж потребують захисту. Що це в неї, містере Холмсе, — божевілья? Чи, може, щось у крові? Чи траплялись вам коли-небудь

подібні випадки? На Бога благаю вас, порадьте мені щось, бо я вже далі не можу!

— Цілком природно, містере Фергюсоне. Сідайте, заспокойтесь і дайте мені чітку відповідь на кілька запитань. Можу вас запевнити, що я дуже далекий від того, аби впадати у відчай, і сподіваюся, що нам усе ж таки вдасться знайти якийсь шлях до розв'язання вашої проблеми. Передусім розкажіть мені, які заходи ви вжили? Чи ваша дружина й надалі залишається з дитиною?

— Між нами відбулася жахлива сцена. Вона — надзвичайно любляча, лагідна жінка, містере Холмсе. Вона кохає мене всім серцем і душею. То був удар для неї, коли я розкрив її страшну, неймовірну таємницю. Вона нічого мені не сказала. Не відповіла ні слова на мої докори, лише подивилася на мене диким, розпачливим поглядом своїх очей. Відтак кинулася до своєї кімнати й зачинилася там. Відтоді вона не хоче мене й бачити. У неї є покоївка на ім'я Долорес, що служила їй ще до нашого шлюбу, — радше подруга, ніж служниця. Ця Долорес і носить їй харчі.

— То дитині більше не загрожує небезпека?

— Місіс Мейсон, няня, заприсягалася, що не покине її ні вдень, ні вночі. До неї я маю цілковиту довіру. Я більше хвилююся за бідолашного Джека, бо дружина, як я вам розповів у своєму листі, двічі нападала на нього.

— Але ніяких пошкоджень не завдала?

— Ні, хоча вдарила його, як справжня дикунка. Це тим жахливіше, що хлопчик — нещасний каліка. — Гострі риси Фергюсонового обличчя пом'якшали, коли він заговорив про свого сина. — Здавалося б, горе мого любого хлопчика могло б розчулити будь-кого. В дитинстві Джек упав і пошкодив собі хребет, містере Холмсе. Але серце в нього золоте.

Холмс узяв учорашній лист і почав його перечитувати.

— Хто ще мешкає у вашому будинку, містере Фергюсоне?

— Дві служниці, що живуть у нас віднедавна. Один конюх, Майкл, — він теж ночує в будинку. Далі моя дружина, я сам, Джек, немовля, Долорес і місіс Мейсон. Оце і все.

— Як я зрозумів, ви не дуже добре знали свою дружину до шлюбу?

— Ні, ми були знайомі лише кілька тижнів.

— А чи давно ця Долорес служить у неї?

— Кілька років.

— То характер вашої дружини краще відомий Долорес, ніж вам?

— Так, звичайно.

Холмс щось занотував для себе.

— Гадаю, — мовив він, — що в Лемберлі з мене буде більше користі, ніж тут. Ця справа, безперечно, потребує розсліду на місці. Якщо ваша дружина ніколи не залишає своєї кімнати, то наше перебування в домі не завдасть їй ніяких турбот чи прикросців. Зупинимось ми, звичайно ж, у готелі.

Фергюсон полегшено зітхнув:

— Саме на це я й сподівався, містере Холмсе. З вокзалу Вікторія якраз о другій годині вирушає потяг.

— Дякую. У наших справах зараз штиль. Я можу цілком присвятити себе вашій проблемі. Ватсон, зрозуміло, поїде з нами. Але перш ніж ми виїдемо, я хотів би з'ясувати ще одну-дві деталі. Ваша нещасна дружина, як я бачу, напала на обох дітей — і на немовля, й на вашого хлопчика?

— Так.

— Але ж ці напади були різні, хіба не так? Вашого сина вона лише побила.

— Так, одного разу — палицею, іншим разом — голими руками, по-дикому.

— Вона пояснила вам, чому так розгнівалася на нього?

— Ні, лише сказала, що ненавидить його. Увесь час це повторювала.

— Так, для мачухи це звичайна річ. Запізнілі ревності, так би мовити. Чи ревнива вона?

— О, дуже. Ревності в неї такі ж пристрасні, як і любов.

— Але ж хлопчик... здається, йому п'ятнадцять років, і якщо він каліка, то, напевно, природа обдарувала його розумовими здібностями, — хіба він ніяк не пояснив вам ці напади?

— Ні, сказав, що він тут ні в чому не винний.

— А чи ладнали вони раніше?

— Ні, вони ніколи не любили одне одного.

— Але ж ви казали, що в хлопчика лагідна вдача?

— Так, у цілому світі важко знайти відданішого сина. Моє життя — це його життя. Він переймається геть усім, що я кажу чи роблю.

Холмс знову щось занотував. Кілька хвилин він замислено мовчав.

— Ви з сином, безперечно, були дуже близькі до вашого другого шлюбу. Увесь час були разом, чи не так?

— Майже повсякчас.

— І хлопчик, що має таку лагідну вдачу, звичайно ж, шанує пам'ять своєї матері?

— Так, він її не забуває.

— Мабуть, дуже цікавий хлопчина. Тепер — ще одне запитання щодо тих жахливих знущань з немовляти та вашого сина. Скажіть, вони відбувалися одного й того самого дня?

— Першого разу — так. На неї немовби найшло божевілля, і всю свою лють вона вилила на обох дітей. Іншим разом постраждав лише Джек. Про немовля місіс Мейсон мені не казала.

— Це дещо ускладнює справу.

— Я не зовсім вас розумію, містере Холмсе.

— Що ж, можливо. Часом будуєш для себе тимчасове припущення стосовно тієї чи іншої справи й вичікуєш, доки додаткові факти примусять тебе цілковито змінити свою думку. Це погана звичка, містере Фергюсоне, але людська натура завжди має свої ганджі. Боюся, що ваш давній приятель Ватсон надто вже переоцінює мої наукові методи. Поки що я можу сказати лише те, що ваша загадка видається мені не такою вже й незбагненою. О другій годині ви зможете знайти нас на вокзалі Вікторія.

Був похмурий, туманний листопадовий вечір, коли ми, залишивши свої валізи в готелі "Шахівниця" у Лемберлі, пробиралися через сасекську глину довгою, звивистою дорогою, що нарешті привела нас до самотньої старовинної садиби — Фергюсоного маєтку. То був розлогий, що немов розлізся на всі боки, будинок із досить давньою середньою частиною, новенькими крилами та гостроверхим, поплямованим лишайником дахом, викладеним горшемським ґонтом; над ним, наче вежі, височіли тюдорівські[37] димарі. Східці ґанку покривились, а на старовинних плитах, якими його було вистелено, видніло зображення сировара — згадка про першого хазяїна садиби. В середині під стелею тяглися важкі дубові сволюки, майже всю підлогу вкривали глибокі нерівні западини. Від усієї цієї руїни віяло гнилим і вогким духом.

Кімната, до якої Фергюсон нас завів, була великою вітальнею в середній частині будинку. Тут, у величезному старомодному каміні з залізними ґратцями, на яких стояло: "1670", яскраво палали грубі поліна.

Роззирнувшись довкола, я побачив у кімнаті суміш різних епох та стилів. Наполовину обшиті дубом стіни походили, напевно, з часів фермера-йомена[38], що побудував цю садибу в сімнадцятому столітті. Але їхній горішний край оздоблював ряд підібраних зі смаком сучасних акварелей, а вище, там, де замість дуба був новий жовтий тиньк, розташувалася чудова колекція південноамериканського знаряддя та зброї, — її, безперечно, привезла з собою перуанська леді, що тепер сиділа, зачинившись у кімнаті нагорі. Холмс рвучко підхопився і з жвавою цікавістю, що була така притаманна його допитливому розумові, уважно оглянув колекцію. Коли ж він повернувся до нас, очі його були сповнені задуми.

— Ова! — раптом вигукнув він. — А це що таке?

В кутку лежав у кошику спанієль. Він поволі підвівся й, важко ступаючи, підійшов до господаря. Задні його ноги рухалися якось непевно, а хвіст волочився по підлозі. Собака лизнув Фергюсонові руку.

— Ви про що, містере Холмсе?

— Та от собака. Що з ним сталося?

— Навіть ветеринар не може зрозуміти. Якийсь параліч. Гадає, що це менінгіт. Але хвороба вже минає. Скоро все буде гаразд, — чи не так, Карло?

Опущений хвіст собаки мляво поворухнувся на знак згоди. Його сумні очі зупинялися то на одному, то на іншому з нас, — він розумів, що йдеться про нього.

— Це сталося несподівано?

— За одну ніч.

— Як давно?

— Місяців чотири тому.

— Дуже дивно. І надзвичайно цікаво.

— Що ви побачили в цьому цікавого, містере Холмсе?

— Підтвердження всіх моїх здогадів.

— Ради Бога, скажіть, що у вас на думці, містере Холмсе! Для вас це, можливо, лише цікава розумова загадка, але для мене — питання життя і смерті! Дружина-

вбивця... дитина в небезпеці! Годі гратися зі мною, містере Холмсе. Адже для мене це так серйозно!

Довготелесий регбіст увесь тремтів. Холмс лагідно поклав йому на плече руку.

— Боюся, містере Фергюсоне, що будь-яке закінчення цієї справи завдасть вам болю, — мовив він. — Намагатимуся щадити вас, наскільки зможу. Поки що нічого не можу сказати, але сподіваюся, що перш ніж залишу цей дім, повідомлю вам дещо певне.

— Дай Боже! Вибачте, джентльмени, але я піду нагору до дружини й подивлюся, чи там усе без змін.

Його не було кілька хвилин, і Холмс тим часом знову заходився оглядати рідкісні речі на стіні. Коли наш господар повернувся, з обличчя його було видно, що нагорі все залишилося, як було. З собою він привів худорляву, високу, смагляву дівчину.

— Чай готовий, Долорес, — мовив Фергюсон. — Простеж за тим, щоб господині нічого не бракувало.

— Господиня хворий! — вигукнула дівчина, позирнувши повними обурення очима на господаря. — Вона не просити їсти. Вона хворий. Вона потрібний лікар. Я боялася бути сам з господиня без лікар.

Фергюсон запитально глянув на мене.

— Дуже радий стати вам у пригоді, — сказав я.

— Чи прийме твоя господиня доктора Ватсона?

— Я вести доктор. Я не питати можна. Вона потрібний доктор.

— Тоді я негайно піду з вами.

Я пішов за дівчиною, що аж тремтіла з хвилювання, піднявся сходами й опинився в старому коридорі. В кінці його видніли важкі, окуті залізом двері. Мені спало на думку, що якби Фергюсон забажав проникнути до дружини силоміць, йому це не вдалося б із першої спроби. Дівчина вийняла з кишені ключ, і грубі дубові двері рипнули на старих завісах. Я опинився в кімнаті, й дівчина, швидко увійшовши слідом, замкнула за собою двері.

В ліжку лежала жінка, — безперечно, в сильній гарячці. Вона була майже непритомна, та тільки-но я увійшов, розплющила свої втомлені очі й зі страхом поглянула на мене. Побачивши чужого, вона неначе заспокоїлась і, зітхнувши, знов поклати голову на подушку. Я підійшов ближче, сказав кілька заспокійливих слів; вона лежала нерухомо, поки я лічив їй пульс і міряв температуру. І те, й те було в неї вище норми, але, як на мене, все це спричинив нервовий струс, а не якась хвороба.

— Вона лежати так один день, два день. Я боюся, вона вмерти, — мовила дівчина.

Жінка обернула до мене своє розпашіле обличчя:

— Де мій чоловік?

— Він унизу й хотів би зайти до вас.

— Я не хочу його бачити. Не хочу його бачити... — Вона немовби почала марити: — Диявол! Диявол! О, що мені робити з цим пекельним поріддям!

— Чи можу я чимось вам допомогти?

— Ні. Ніхто не може мені допомогти. Все скінчилося. Все загинуло. Я не можу нічого зробити, все загинуло...

Жінка була в полоні якоїсь дивної омани. Добрягу Боба Фергюсона я не міг уявити собі дияволом чи пекельним поріддям.

— Мадам, — мовив я, — ваш чоловік нестямно кохає вас. Він щиро шкодує за тим, що сталося.

Вона знов обернула до мене свої гарні очі:

— Він мене кохає. Так... Але хіба я його не кохаю? Хіба я не кохаю його так, що ладна віддати своє життя, аби лиш не розбити його любе мені серце? Ось як я його кохаю... І він міг таке про мене подумати... міг так розмовляти зі мною!

— Він глибоко сумує, але не розуміє вас.

— Так, він не може мене зрозуміти. Але він мусить мені вірити.

— Може, ви б побачилися з ним? — запропонував я.

— Ні, ні... Я не можу забути тих жахливих слів, того його погляду... Я не хочу його бачити. Ідіть. Ви нічим мені не допоможете. Скажіть йому лише одне: я хочу побачити свою дитину. Я маю всі права на свою дитину. Передайте йому від мене тільки це... — Вона відвернулася до стіни й не сказала більше ні слова.

Я повернувся до нижньої кімнати, де Фергюсон з Холмсом сиділи біля каміна. Фергюсон похмуро вислухав мою розповідь про відвідини його дружини.

— Як я можу довірити їй дитину? — сказав він. — Хіба можу бути певен, що ця дивна, жахлива пристрасть не охопить її знову? Хіба можу я забути, як вона підвелася з колін із закривавленими вустами? — Він здригнувся від згадки про побачене. — Дитина в місіс Мейсон, там вона в безпеці, там вона й повинна залишитися.

Проворна покоївка, сучасний вигляд якої аж ніяк не пасував до цього будинку, принесла чай. Поки вона поралася, двері відчинились і до кімнати увійшов підліток. Це був приємної зовнішності хлопець — блідий, кучерявий, із тривогою в блакитних очах, яка змінилася хвилюванням і радістю, тільки-но він побачив батька. Хлопець міцно обійняв батька, мов дівчина — свого коханого.

— О, татусю, — вигукнув він, — я й не знав, що ти приїхав! Я б вийшов тобі назустріч. Я такий радий, що ти повернувся!

Фергюсон обережно звільнився від обіймів; обличчя його відбивало збентеженість.

— Любий мій хлопчику, — мовив він, ніжно погладжуючи ляне волосся сина. — Я приїхав дуже рано, бо мої друзі, містер Холмс і доктор Ватсон, погодились приїхати зі мною й провести цей вечір з нами.

— Який містер Холмс? Детектив?

— Так.

Хлопець поглянув на нас досить уважно і, як мені здалося, не дуже приязно.

— А де ваша друга дитина, містере Фергюсоне? — спитав Холмс. — Чи можемо ми познайомитись і з меншим синком?

— Попроси місіс Мейсон принести сюди малого, — сказав Фергюсон.

Хлопець рушив до дверей дивною, кульгавою ходою, і мій погляд хірурга одразу ж

визначив, що в нього пошкоджений хребет. Невдовзі він повернувся. За ним ішла висока худорлява жінка, яка несла на руках чарівне дитя, чорнооке, золотоволосе — чудове схрещення саксонської та латинської рас. Фергюсон, напевно, обожнював і меншого сина, бо взяв його на руки й став ніжно пестити.

— Тільки уявити собі, що хтось може скривдити таку дитину, — пробурмотів він, оглядаючи маленьку червоногарячу цятку на шийці херувимчика.

І тут я мимохіть поглянув на Холмса й побачив, що його обличчя неймовірно напружилося. Воно немовби було вирізьблене з слонової кості, а очі, на мить зупинившись на батькові з дитиною, відтак уп'ялися в якусь річ у протилежному кутку кімнати. Стежачи за цим уважним поглядом, я зміг побачити лише те, що він спрямований на вікно, за яким виднівся похмурий садок. Віконниця, наполовину зачинена, затуляла собою майже все вікно, але Холмсові очі дивилися саме туди. Нараз він усміхнувся й знову звернув свій погляд на дитину. На її м'якій шийці була маленька червона цятка. Холмс мовчки, обережно оглянув її. Тоді схопив і потис пухлий дитячий кулачок, що вимахував перед ним.

— До побачення, мій маленький друже. Ти досить неспокійно розпочав своє життя. А тепер я хотів би поговорити віч-на-віч з нянею.

Вони відійшли вбік і кілька хвилин про щось пильно розмовляли. Я почув лише останні слова: "Тривоги ваші, сподіваюся, невдовзі скінчаться". Няня, жінка мовчазна й не дуже привітна, пішла, забравши дитину.

— Що являє собою ця місіс Мейсон? — спитав Холмс.

— Не дуже приваблива зовні, як ви й самі бачите, але серце в неї золоте й віддане дитині.

— А тобі, Джеку, вона подобається? — Холмс несподівано звернувся до хлопця, на рухливе обличчя якого одразу ж найшла тінь, і він невдоволено труснув головою.

— У Джека дуже сильні почуття, — мовив Фергюсон, обіймаючи сина за плечі. — На щастя, в нього до мене симпатія.

Хлопець щось ніжно промуркотів, притулившись головою до батькових грудей. Фергюсон лагідно відсторонив його.

— Біжи, Джекі, — мовив він і провів сина ласкавим поглядом, поки той не зник за дверима. — Містере Холмсе, — казав він далі, коли хлопець пішов, — я, здається, викликав вас даремно, бо чим ви можете тут зарадити, крім того, що висловіте мені своє співчуття? Напевно, ви вважаєте всю цю ситуацію надто складною й тонкою...

— Вона справді тонка, — відповів мій друг, ледь усміхнувшись, — але я не можу сказати, щоб мене дуже збентежила її складність. Я розгадав цю загадку методом дедукції, й коли перші її висновки стали пункт за пунктом підтверджуватись низкою незалежних один від одного фактів, суб'єктивне відчуття стало об'єктивною істиною, й тепер ми можемо сказати, що досягли мети. Я зробив це, правду кажучи, ще до того, як ми залишили Бейкер-стрит, а тут мені залишилося тільки спостерігати й підтверджувати свої висновки.

Фергюсон провів своєю широкою долонею по нахмуреному чолу.

— На Бога, Холмсе, — сказав він хрипко, — якщо ви можете сказати щось певне про цей випадок, не мучте мене. Що тут скоїлося? Що я повинен чинити? Мені байдуже, як саме ви дізналися про це; для мене важливі самі наслідки.

— Звичайно, я мушу дати вам деякі пояснення, і ви їх дістанете. Але дозвольте мені вести справу своїм власним способом. Чи зможе господиня приділити нам свою увагу, Ватсоне?

— Так, вона хвора, але при здоровому глузді.

— Дуже добре. Лише при ній ми зможемо з'ясувати все до кінця. Ходімо до неї.

— Вона не схоче мене бачити! — вигукнув Фергюсон.

— Ба ні, схоче, — мовив Холмс. Він написав кілька слів на клаптику паперу. — В усякому разі ви, Ватсоне, маєте право відвідати її як лікар. Чи не зробите ви ласку передати леді цей папірець?

Я знову піднявся сходами й віддав папірець Долорес, яка обережно відчинила мені двері. За хвилину з кімнати долинув вигук, що був водночас і радісним, і здивованим. Долорес визирнула з-за дверей і сказала:

— Вона буде бачити. Вона буде слухати.

Я подав знак, і Фергюсон з Холмсом піднялися нагору. Коли ми увійшли до кімнати, Фергюсон ступив кілька кроків у бік дружини, яка підвелася в ліжку, але вона витягла руку вперед, мовби відштовхуючи його. Він упав у крісло, і Холмс уместився поряд із ним, попередньо вклонившись леді, що дивилася на нього широко розплющеними, сповненими подиву очима.

— Гадаю, Долорес можна відпустити... — мовив Холмс. — О, що ви, леді! Якщо ви бажаєте, щоб вона залилася тут, то немає ніяких заперечень. Що ж, містере Фергюсоне, мушу сказати вам, що я дуже заклопотана людина, тож не збираюсь марнувати тут з вами час. Що швидше хірург оперує, то меншого завдає болю. Дозвольте мені спершу заспокоїти вас. Ваша дружина — чудова, віддана жінка, яка зазнала несправедливої кривди.

Фергюсон скочив з крісла з вигуком радості:

— Доведіть це мені, містере Холмсе, і я — ваш боржник до могили!

— Я це зроблю, але тоді мені доведеться завдати вам нових страждань.

— Мені байдуже, аби лише виправдати мою дружину! Поряд з нею все інше для мене не має ваги!

— Тоді дозвольте викласти вам весь перебіг моїх міркувань іще на Бейкер-стрит. Думка про вампірів видалась мені безглуздою. Такого в англійській кримінальній практиці ще не траплялося. Але ваше спостереження не викликало сумніву. Ви побачили, як леді підводилася з колін біля синового ліжечка, і на вустах її була кров.

— Так. Це правда.

— А чи не спало вам на думку, що кров із рани висмоктують не лише для того, щоб її напиться? Чи не пам'ятаєте ви про англійську королеву, яка в давнину висмоктувала з рани кров для того, щоб видалити звідти отруту?

— Отруту?

— Господарство у вашому будинку ведеться на південноамериканський кшталт. Чуття підказало мені, що десь тут має бути колекція зброї, перш ніж я побачив її на стіні. Могла бути використана й інша отрута, але про зброю я подумав насамперед. Коли ж я побачив порожній сагайдак біля невеликого мисливського лука, то зрозумів, що це саме те, що я шукав. Якщо дитину було вколото однією з цих стріл, отруєних соком кураре[39] чи ще якимось диявольським зіллям, на неї чекала неминуча смерть, якщо не висати з ранки отруту.

І до того ж собака! Якби хтось задумав удатися до отрути, то спершу, безперечно, мав би її випробувати, чи не втратила вона своєї сили. Випадку з собакою я не передбачав, але одразу про все здогадався, і цей випадок став у ряд з іншими в логічному ланцюзі.

Тепер ви розумієте? Ваша дружина боялася за дитину. Вона бачила цей напад і врятувала дитині життя, але не схотіла відкрити вам правди, бо знала, як ви любите сина, знала, що це завдасть вам невимовного болю.

— Джекі!

— Я спостерігав за ним, коли ви пестили дитину. Обличчя його чітко відбивалось у шибці, там, де її затуляє віконниця. Я побачив у його погляді такі ревнощі, таку люту ненависть, яку мені нечасто доводилося бачити на людському обличчі.

— Мій Джекі!

— Доведеться вам і це витерпіти, містере Фергюсоне. Найприкріше тут те, що саме ця надмірна, майже божевільна любов до вас, — і, можливо, до небіжчиці-матері, — підштовхнула хлопця до такого вчинку. Душа його сповнена ненависті до цієї безневинної дитини, здоров'я й краса якої так контрастують із його недугою.

— О Боже! В це важко повірити...

— Це правда, мадам?

Господиня плакала, зарившись обличчям у подушки.

— Як я могла, Бобе, сказати це тобі? — обернулась вона до чоловіка. — Як я могла завдати тобі такої рани? Я воліла зачекати, доки хтось інший, не я, відкриє тобі цю правду. Коли ж цей джентльмен, що здається мені справжнім чарівником, написав, що він усе знає, — я так зраділа!

— Як на мене, рік морської подорожі — ось найкращий рецепт для молодого містера Джекі, — мовив Холмс, підводячися з крісла. — Але я й досі не можу з'ясувати для себе одну річ, мадам. Ваші напади на пасерба для мене цілком зрозумілі. Материнське терпіння теж має межу. Але як ви наважилися залишити дитину на ці два дні без нагляду?

— Я розповіла про все місіс Мейсон. Вона все знає.

— Чудово. Так я й думав.

Фергюсон стояв біля ліжка, ледве переводячи дух. Руки його тремтіли.

— Тепер, Ватсоне, нам, мабуть, краще піти зі сцени, — мовив Холмс пошепки. — Якщо ви підхопите надто вже віддану Долорес під ручку, я підхоплю її під другу... А тепер, — додав він, коли двері за ними зачинилися, — мені здається, їх можна

залишити удвох — нехай з'ясовують свої стосунки сам на сам.

Мені залишається розповісти хіба що про один лист. Холмс надіслав його у відповідь на те послання, з якого й почалася вся ця історія. У ньому йшлося:

"Бейкер-стрит,

21 листопада.

Стосовно вампірів.

Сер!

Відповідаючи на ваш лист від 19 листопада, хочу повідомити, що я взяв на себе розгляд справи вашого клієнта містера Роберта Фергюсона, з фірми "Фергюсон та Мюїргед, постачальники чаю" на Мінсінг-Лейн, і її розслід дав задовільний результат. Дякую за рекомендацію, сер.

Щиро ваш

Шерлок Холмс".

Троє Гаррідебів[40]

Цю історію можна однаковою мірою вважати як трагічною, так і комічною. Одному з її учасників вона коштувала здорового глузду, іншому — мені — незначної втрати крові, ще одна людина постанала перед судом. І все ж вона має в собі й деякі комічні риси. А втім, судіть краще самі.

Я добре пам'ятаю час, коли все це сталося: саме того місяця Холмс відмовився від дворянського титулу за заслуги, про які я, можливо, ще коли-небудь розповім. Зараз я згадую про це лише між іншим, бо становище партнера й вірного друга зобов'язує мене остерігатись щонайменшої нескромності. Але я повторюю: саме ця обставина дозволяє мені пригадати час, коли це сталося, — був кінець червня 1902 року, невдовзі по закінченні Бурської війни. Холмс тоді кілька днів не підводився з ліжка, — часом таке траплялося з ним, — але того ранку він з'явився до мене з довгим списаним аркушем паперу в руці й веселими вогниками в суворих сірих очах.

— Ось вам нагода трохи заробити, Ватсоне, — мовив він. — Ви чули коли-небудь прізвище Гаррідеб?

Я відповів, що не чув.

— Отож коли вам пощастить відшукати де-небудь хоч одного Гаррідеба, то дістанете гарні гроші.

— Тобто як?

— О, це довга історія, і до того ж досить цікава. Я й не знаю, чи траплялося нам серед усіх наших загадок та заплутаних історій щось оригінальніше. З хвилини на хвилину сюди має завітати один чоловік, якому ми влаштуємо допит, а доти я нічого не розповідатиму. Візьмімося поки до самого імені.

Поряд зі мною на столі лежав телефонний довідник, і я почав гортати його сторінки, не дуже сподіваючись на успіх. Але, на мій подив, химерне прізвище одразу виявилось на належному місці! Я переможно вигукнув:

— Ось, Холмсе! Дивіться!

Холмс узяв книжку з моїх рук.

— "Н.Гаррідеб, Вест-Енд, Літл-Райдер-стрит, 136", — прочитав він. — Пробачте, що мушу засмутити вас, Ватсоне, але цей чоловік мені вже відомий. Ось його адреса на листі. Нам потрібен інший, до пари цьому.

Увійшла місіс Хадсон з візитною карткою на таці. Я взяв картку й уважно поглянув на неї.

— Іще один! — здивовано вигукнув я. — Але ім'я вже інше: "Джон Гаррідеб, адвокат, США, Канзас, Мурвіл".

Холмс подивився на картку і посміхнувся.

— На жаль, Ватсоне, доведеться пошукати ще раз, — відповів він. — Цей джентльмен також бере участь у грі, хоч я, правду кажучи, й не сподівався побачити його так швидко. Маю надію, що він розповість нам дещо цікаве.

За хвилину відвідувач уже стояв у кімнаті. Містер Джон Гаррідеб, адвокат, був низенький кремезний чоловік із круглим, свіжим, чисто виголеним обличчям, — справжній американський ділок. З опецькуватого, як у дитини, обличчя не сходила широка усмішка, і це надавало йому вигляду ще зовсім молодій людини. Але мене посправжньому вразили його очі. Мені нечасто доводилося бачити очі, які так виразно промовляли б про постійну напругу внутрішнього світу людини, — такими настороженими були вони, так швидко реагували на кожну нову думку. Говірка в містера Гаррідеба була американська, але мова — чиста, без простакуватих словечок.

— Містер Холмс? — запитав він, оглядаючи по черзі нас обох. — О, так, звичайно! Вас, дозвольте зауважити, легко впізнати за вашими фотографіями. Сподіваюся, ви вже одержали лист від мого однофамільця Натана Гаррідеба?

— Сідайте, прошу, — мовив Шерлок Холмс. — Нам треба дещо з вами обміркувати. — Він узяв зі столу аркуш списаного паперу. — Ви, безперечно, той самий містер Джон Гаррідеб з Америки, про якого згадується в листі. Але ви, здається, вже давненько живете в Англії?

— Звідки ви взяли це, містере Холмсе? — У виразних очах відвідувача майнула тінь підозри.

— Ваш одяг — англійського виробництва.

Містер Гаррідеб вимушено засміявся.

— Я читав про ваші штучки, містере Холмсе, але ніколи не думав, що ви застосуєте їх до мене. Як ви це підмітили?

— Крій плечей у вашому піджаку, носики ваших черевиків, — хіба тут можна помилитися?

— Гаразд, гаразд. Я й не знав, що виглядаю як справжнісінький англієць. Нещодавно деякі справи примусили мене переїхати сюди, через те все на мені, як ви помітили, лондонське. Але ваш час, напевно, дорогоцінний, і ми зібралися тут не задля розмови про мої черевики чи шкарпетки. Може, перейдемо до папірця, який ви тримаєте в руці?

Холмс чимось дратував нашого відвідувача: його опецькувате обличчя зовсім утратило недавню привітність.

— Не поспішайте! Не поспішайте, містере Гаррідебе, — заспокійливо промовив мій друг. — Доктор Ватсон може підтвердити, що мої незначні відхилення від теми тільки допомагають якнайшвидше вирішити справу. Але чому містер Натан Гаррідеб не прийшов разом з вами?

— На якого біса він уплутав вас у все це?! — вигукнув відвідувач, несподівано спалахнувши гнівом. — Яке, хай йому грець, вам до нього діло? Двоє джентльменів обговорюють свої професійні інтереси — і раптом одному з них навіщось знадобився детектив! Заходжу до нього сьогодні вранці й дізнаюся, яку штуку він мені утнув. Через те я й прийшов сюди. Одне слово, ця його витівка мені не до вподоби!

— Вона вам анітрохи не зашкодить, містере Гаррідебе. Містер Натан Гаррідеб просто виявив наполегливість, аби довести цю справу до кінця, однаковою мірою важливого для вас обох. Він знав, що я маю змогу добувати потрібні відомості, от і звернувся до мене.

Гнівне обличчя нашого відвідувача поволі злагідніло.

— Ну, якщо так, то інша річ, — мовив він. — Коли я зайшов уранці до старого і він розповів мені, що запросив детектива, я негайно записав адресу — і чимдуж до вас. Не хочу, щоб поліція лізла в мої приватні справи. Але якщо ви й справді беретеся допомогти нам знайти потрібну людину, то я не заперечую.

— Саме так, — відказав Холмс. — А тепер, сер, коли ви вже тут, ми хотіли б почути про все це з ваших уст. Мій друг не знає жодної подробиці тієї справи.

Містер Гаррідеб кинув на мене не дуже дружній погляд.

— А нащо йому це знати? — спитав він.

— Ми звичайно працюємо разом.

— Ну що ж, у мене немає підстави щось від вас приховувати. Переповім усе якомога стисліше. Якби ви народилися в Канзасі, я б не пояснював вам, хто такий Александер Гамільтон Гаррідеб. Він надбав солідний капітал на нерухомому майні, та ще гендлював пшеницею на біржі в Чикаго. А землі накупив стільки, що її вистачило б на ціле ваше графство, — і все на берегах річки Арканзас, на захід від Форт-Доджа: там і пасовиська, і будівельний ліс, і орна земля, й копальні — все, що може приносити добрі прибутки власникові.

Ані родичів, ані друзів у нього не було, — я, в усякому разі, про них не чув. Але він був дуже гордий із того, що носить таке рідкісне прізвище. Це й звело нас до купи. Я тоді служив адвокатом у Топіці, коли цей старий якийсь з'явився в мене. Він так радів, що зустрів ще одну людину з таким прізвищем! Отож і вирішив будь-що дізнатися, чи є десь у світі й інші Гаррідеби. "Знайдіть мені хоч одного!" — благав він мене. Я відповідав, що я — людина заклопотана, не маю часу розшукувати Гаррідебів. "Нічого, — відказав він, — ви за це візьметесь, якщо мені вдасться зробити те, що я задумав". Я тоді вирішив, що старий жартує, однак невдовзі переконався: в його словах був глузд.

Після цієї розмови не минуло й року, як він помер і залишив такий дивний заповіт, якого в Канзасі ще ніхто не реєстрував. Усю свою власність він поділив на три частки й одну з них заповів мені — з умовою, якщо я знайду ще двох Гаррідебів, котрі теж

стануть його спадкоємцями. Це ж рівно по п'ять мільйонів доларів на кожного! Але жоден з нас не одержить ні цента, доки ми всі троє не зберемося разом.

Все це було таке заманливе, що я покинув свою адвокатську практику і взявся до пошуків Гаррідебів. У Сполучених Штатах їх більше немає. Я прочесав усю країну, як то кажуть, найтоншим гребінцем, але не виявив жодного Гаррідеба. Тоді я вирушив до Старого Світу й раптом побачив це прізвище у лондонському телефонному довіднику! Два дні тому я відвідав Натана Гаррідеба і про все йому розповів. Однак він зовсім самотній, як і я, — тобто сестри в нього є, але серед чоловіків — жодного родича. А заповіт вимагає, щоб були три чоловіки. Отже, як бачите, одне місце в списку претендентів на спадщину досі вільне, і якщо ви допоможете нам його заповнити, то отримаєте гарну винагороду за таку послугу.

— Що, Ватсоне, — усміхнувшись, звернувся до мене Холмс, — хіба я не казав вам, що це цікава історія? А вам, сер, я радив би передусім дати оголошення в газети.

— Я вже це робив, містере Холмсе. І все марно.

— Ні, любий мій друже, ця загадка справді курйозна. Гадаю, за неї варто взятися на дозвіллі. До речі, цікаво, що ви з Топіки. Колись я листувався з одним тамтешнім джентльменом, — нині вже покійним, — на ім'я доктор Лізандер Старр, який був там мером у 1890 році.

— Наш старий доктор Старр! — вигукнув відвідувач. — Його ім'я й досі там шановане. Гаразд, містере Холмсе; мені здається, що з вами варто підтримувати зв'язки. За день-два я, напевно, подам про себе звістку.

Після цих слів наш американець уклонився й вийшов.

Холмс запалив люльку і якийсь час сидів мовчки, дивно усміхаючись сам до себе.

— То що? — запитав я врешті.

— Дивовижна річ, Ватсоне, просто дивовижна!

— Що саме?

Холмс вийняв цибух з рота:

— Я не візьму втямки, Ватсоне, навіщо цей джентльмен стільки нам набрехав? Я трохи не спитав його про це відверто: іноді пряма атака — найкраща тактика. Але врешті вирішив зробити йому приємне: хай думає, що добре піддурив нас. Чоловік в англійському піджаку, до того ж із протертими ліктями, у поношених штанах, що випнулися мішками на колінах після кількарічного вжитку, — і він, судячи з цього листа і його ж таки слів, — американський провінціал, що тільки недавно прибув до Лондона! Ніяких оголошень у газетах я не бачив, — а ви ж знаєте, що я ніколи не проминаю жодного з них: це надійне прикриття, коли треба підняти дичину. Хіба я проґавив би такого фазана? І ніякого доктора Лізандера Старра з Топіки я ніколи не знав. Одне слово, куди не глянь, усюди самісінькі вигадки. Він, як на мене, й справді американець, але майже забув свою говірку, проживши кілька років у Лондоні. Яку гру він веде, які справжні причини цих безглузвих пошуків Гаррідебів? До нього слід придивитись: якщо це шахрай, то, безперечно, дуже кмітливий і винахідливий. Треба з'ясувати, чи інший наш Гаррідеб теж не авантюрист. Зателефонуйте йому, Ватсоне.

Я набрав номер і на іншому кінці дроту почув тонкий, тремтливий голос:

— Так, так, я містер Натан Гаррідеб. Чи є біля вас містер Холмс? Я хотів би сказати кілька слів містерові Холмсу.

Мій друг узяв слухавку, і я почув звичайну уривчасту розмову:

— Так, він був тут. Ви, здається, не дуже добре його знаєте... Коли ви познайомилися? Лише два дні тому?! Так, так, звичайно, пропозиція заманлива... Чи будете ви вдома цього вечора? А ваш однофамілець не обіцяв завітати до вас?... Гаразд, я хотів би побалакати з вами без нього... Зі мною буде доктор Ватсон... Як я зрозумів з вашого листа, ви нечасто залишаєте своє помешкання... Отже, ми будемо у вас близько шостої години. Американського адвоката повідомляти про це не треба... Чудово. До зустрічі!

На землю спадали чудові весняні сутінки, і навіть маленька вуличка Літл-Райдер-стрит, що недалеко від сумнозвісної старої Тайбернської шибениці[41] відходила від Еджвер-Роуд, здавалася неначе золотавою під скісним промінням надвечірнього сонця. Потрібний нам будинок виявився великою старомодною спорудою доби перших Георгів; його рівний цегляний фасад прикрашали лише двоє великих вікон на першому поверсі. Саме на цьому поверсі і мешкав наш клієнт; обидва вікна, до речі, належали до тієї великої кімнати, де він проводив свої вільні од сну години. Коли ми наблизилися до дверей, Холмс звернув мою увагу на маленьку мідяну дощечку з уже знайомим дивним прізвищем.

— Їй уже кілька років, Ватсоне, — зауважив він, розглядаючи потемнілу мідь. — Прізвище, в усякому разі, справжнє. На це слід зважати.

В будинку були тільки одні сходи, й на стіні передпокою висів список з переліком установ та прізвищ приватних мешканців. Родинних помешкань тут не було; це більше скидалося на пристановище прихильників богемного життя. Наш клієнт сам відчинив нам двері, попросивши вибачення за те, що покоївка о четвертій годині вже йде додому. Містер Натан Гаррідеб виявився довготелесим, сухим і лисим джентльменом років шістдесяти. Обличчя його здавалося неживим, через потемнілу шкіру, як у кожної людини, що веде малорухливий спосіб життя. Великі круглі окуляри й козяча борідка разом з похилими плечима видавали в ньому цікаву й надзвичайно допитливу людину. Взагалі він справляв враження дивака, до того ж симпатичного.

Кімната мала такий самий химерний вигляд, як і її власник. Вона нагадувала невеличкий музей: простора, з полицями й шафами біля стін, набитими всілякими речами, що стосувалися геології та анатомії. Обабіч дверей висіли скриньки з метеликами та іншими комахами. Посеред кімнати на широкому столі лежала купа різноманітних камінців, з яких стриміла бронзова трубка мікроскопа. Озирнувшись навколо, я був вражений широтою захоплень господаря. Тут були скриньки зі старовинними монетами та велика колекція кремінного знаряддя. Навпроти, під стіною, в кутку стояла велика шафа з якимись закам'янілими кістками, а вгорі на ній вишикувалися зліпки з черепів з написами: "неандерталець", "гайдельберзька людина", "кроманьйонець" і так далі. Цей джентльмен, мабуть, студював одразу кілька наукових

дисциплін. Стоячи зараз перед нами, він шматочком замші полірував якусь монету.

— Сиракузька, періоду розквіту, — пояснив він, показуючи на неї. — Пізніше їхня якість дуже занепала... Найкращі зразки я вважаю неперевершеними, хоча дехто й віддає перевагу александрійській школі... Зараз я знайду стілець для вас, містере Холмсе. Дозвольте мені забрати з нього ці кістки. А ви, сер... так, докторе Ватсоне... будьте такі ласкаві, пересуньте сюди цю японську вазу. Тут ви бачите все, що стало сенсом мого скромного життя. Хоч лікар і картає мене, що я майже ніколи не виходжу з кімнати, але навіщо я залишатиму те, що так вабить мене до себе? Запевняю вас, що ретельне упорядкування кожної з цих шаф забирає в мене щонайменше три місяці.

Холмс із цікавістю роззирнувся на всі боки.

— Ви й справді ніколи не виходите з дому? — запитав він.

— Часом виїжджаю на аукціони до Сотбі[42] чи до Крісті[43]. А взагалі дуже рідко залишаю свою кімнату. Здоров'я моє не таке вже й міцне, а досліді поглинають усі мої сили. Уявіть собі, містере Холмсе, як мене вразила — приємно, але все ж таки вразила — звістка про такий щасливий поворот долі! Потрібен лише один Гаррідеб, щоб довести справу до кінця, і ми, звичайно, відшукаємо його. Я мав брата, однак він помер, а сестри до уваги не беруться. Але в світі мають бути й інші Гаррідеби. Я чув, що ви розгадали найскладніші загадки, й вирішив звернутися до вас по допомогу. Цей американський джентльмен, звичайно, має слухність: слід було спершу порадитися з ним, проте я зробив, як вважав за краще.

— Гадаю, ви вчинили досить обачно, — сказав Холмс. — Але невже вам і справді хотілося б стати власником земель в Америці?

— Звичайно ж, ні, сер. Ніщо не примусить мене розлучитися з моїми колекціями. Та цей джентльмен пообіцяв мені викупити мою частку, коли нас затвердять як спадкоємців. Сума, яку дістане кожен з нас, — п'ять мільйонів доларів. Нині я маю змогу придбати декілька цікавих речей, які заповнили б прогалини в моїх колекціях, однак мені не вистачає на це кількох сотень фунтів. Ви тільки уявіть собі, скільки я зможу купити за п'ять мільйонів доларів! Я створю основу нового національного музею, стану Гансом Слоуном[44] нашого століття!

Очі його блищали за великими скельцями окулярів. Зрозуміло було, що містер Натан Гаррідеб не пошкодує зусиль задля пошуків однофамільця.

— Я завітав до вас лише заради знайомства і в жодному разі не хотів би заважати вашим студіям, — мовив Холмс. — Я віддаю перевагу особистому знайомству з людиною, коли входжу з нею в ділові стосунки. Питань до вас у мене зовсім небагато, адже в моїй кишені лежить лист, де ви досить послідовно розповіли про все, і, до того ж, дещо я з'ясував з отим американським джентльменом. Як я зрозумів, до початку цього тижня ви й не чули про його існування?

— Саме так. Уперше цей джентльмен з'явився до мене у вівторок.

— А чи був він у вас сьогодні? Чи розповідав про свою зустріч зі мною?

— Так, він одразу прийшов до мене. Він так розлютився!

— А через що, по-вашому?

— Він чомусь сприйняв це як образу своєї честі. Але від вас повернувся веселим.

— Чи пропонував він якийсь план дій?

— Ні, сер, жодного.

— Ви давали йому якісь гроші? Або, може, він просив їх у вас?

— Ні, сер, жодного разу!

— Чи не помітили ви, що він має якусь особливу мету?

— Ні, крім тієї, про яку розповів мені.

— Ви повідомили його про нашу телефонну розмову?

— Так, повідомив.

Холмс глибоко замислився. Я бачив, що все це — дуже незрозуміла для нього загадка.

— Ви маєте якісь цінні речі в своїй колекції?

— Ні, сер. Я людина небагата. Це добра колекція, але нічого коштовного вона собою не являє.

— І ви не боїтеся грабіжників?

— Анітрохи.

— Як довго ви мешкаєте в цих кімнатах?

— Близько п'яти років.

Холмсів допит перервав енергійний стукіт у двері. Тільки-но наш клієнт відчинив їх, як до кімнати стрімко увійшов американський адвокат.

— Ось, подивіться! — вигукнув він, розмахуючи над головою газетою. — Я так і знав, що зустріну вас тут. Містере Натане Гаррідебе, вітаю вас! Ви тепер багаті, сер. Наша справа дійшла до щасливого кінця. Усе залагодилося... Що ж до вас, містере Холмсе, то нам залишається лише попросити вибачення за те, що ми завдали вам зайвого клопоту.

Він передав газету нашому клієнтові, який здивовано став читати окреслене в ній оголошення. Ми з Холмсом нахилилися вперед і, зазирнувши через плече старого, прочитали:

"Говард Гаррідеб.

Конструктор сільськогосподарських машин.

Снопов'язалки, жатки, ручні та парові плуги,

сівалки, борони, фургони та інше знаряддя.

Розрахунки за артизіанські свердловини.

Гровнер-Білдінг, Астон, Бірмінгем"

— Чудово! — задихаючись, вигукнув господар. — Ми знайшли третього!

— Я збирав відомості в Бірмінгемі, — сказав американець, — і мій тамтешній агент надіслав мені місцеву газету з цим оголошенням. Ми мусимо негайно закінчувати цю справу. Я написав тому чоловікові й попередив, що ви будете у його конторі завтра о четвертій годині.

— Ви хочете, щоб до нього поїхав саме я?

— А ви, містере Холмсе, як гадаєте? Чи не здається вам, що так буде розумніше?

Уявіть собі — я, якийсь американець, з'являюся до нього з отакими казочками. З якої причини він мені віритиме? А от ви — англієць із солідною репутацією, вас він, звичайно, вислухає. Я міг би вирушити разом з вами, якщо бажаєте, але завтра в мене багато всякого клопоту, та я відразу приїду до вас, якщо виникнуть якісь непорозуміння.

— Гаразд, але я вже багато років не їздив так далеко...

— Дарма, містере Гаррідебе. Я вже все з'ясував для вас. Виїдете о дванадцятій годині й після другої будете на місці. Надвечір встигнете повернутися додому. Єдине, що ви повинні зробити, — то це зустрітися з тим чоловіком, познайомити його з нашою справою й дістати письмове підтвердження, що він насправді існує. Боже мій! — із запалом додав він. — Якщо подумати, що я подолав таку відстань із самісінького серця Америки, то з вас вимагають не так уже й багато — поїхати лише за якусь сотню миль, аби владнати нашу справу!

— Безперечно, — погодився Холмс. — Як на мене, цей джентльмен має цілковиту рацію.

Містер Натан Гаррідеб знизав плечима й зітхнув.

— Що ж, як ви наполягаєте, то я поїду. — Я, звичайно, не можу ні в чому відмовити вам, адже ви принесли в моє життя радість надії...

— Тоді згода, — мовив Холмс, — і одразу повідомте мене про все, тільки-но матимете таку змогу.

— Неодмінно, — відповів американець. — Гаразд, — додав він, поглянувши на годинник, — я мушу йти. А завтра, містере Натане, я проведу вас до бірмінгемського потяга. Нам не по дорозі, містере Холмсе, ні? Тоді на все добре, і завтра ввечері ви, напевно, вже матимете про нас новини.

Я помітив, що обличчя мого друга проясніло, тільки-но американець вийшов із кімнати, й вираз розгубленості миттю зник.

— Я хотів би оглянути ваші колекції, містере Гаррідебе, — мовив він. — Мені в моїй професії все може придатися, а ваша кімната — справжнє джерело знань.

Наш клієнт аж засяяв від задоволення, очі його зблиснули за скельцями великих окулярів.

— Я не раз чув, сер, про вашу високу інтелігентність, — сказав він. — Я готовий не відкладаючи показати вам усе, що вас цікавить.

— На жаль, зараз я не маю часу. Але всі ці предмети підписані й старанно впорядковані, тож я обійдуся і без ваших пояснень. Ви не будете заперечувати, якщо я відвідаю вашу кімнату завтра й огляну всі ці скарби без вас?

— Ні, що ви, прошу. Помешкання буде, звичайно, зачинено, але я залишу ключ у покоївки, місіс Сандерс. До четвертої години вона буде тут, унизу, й відчинить вам.

— Гаразд, саме завтра вдень я буду вільний. Було б непогано, якби ви переговорили з місіс Сандерс щодо ключа. До речі, хто ваші житлові агенти?

Це несподіване запитання здивувало нашого клієнта:

— Голловей і Стіл, на Еджвер-Роуд. А навіщо це вам?

— Я сам непоганий знавець архітектури, — сміючись, сказав Холмс, — але ніяк не можу визначити час спорудження цього будинку. Це доба Анни чи перших Георгів?

— Георгів, безперечно.

— Можливо. Але мені здається, що він давніший. А втім, це неважко з'ясувати. На все добре, містере Гаррідебе, й бажаю вам щасливої дороги до Бірмінгема.

Житлове агентство містилося поряд, але контора була вже зачинена, і ми подалися додому на Бейкер-стрит. Лише після обіду Холмс повернувся до цієї теми.

— Нашу нескладну загадку майже розгадано, — сказав він. — Ви, напевно, вже уявляєте собі подальший розвиток подій.

— Але я не бачу тут ні початку, ні кінця!

— Початок уже досить чітко окреслений, а кінець побачимо завтра. Вам нічого не здалося дивним у цьому оголошенні?

— Так, слово "артезіанські" було надруковано з помилкою.

— То ви теж помітили? Вітаю, Ватсоне, це вже успіх. Але то не друкарська помилка: оголошення надруковане так, як його написано. Калічена англійська мова, але чиста американська говірка. До речі, артезіанські свердловини більше поширені в Америці, ніж в Англії. Так само й фургони. Це типові американське оголошення, подане начебто англійською фірмою. Що ви гадаєте з цього приводу, Ватсоне?

— Напевно, цей американський адвокат сам склав і подав оголошення. От тільки навіщо, не розумію.

— Причини можуть бути різні. Але головне зрозуміло — він хотів випроводити до Бірмінгема нашого старенького приятеля. Це не підлягає сумніву. Можна, звичайно, сказати сердезі, що він їде шукати вітра в полі, але, з іншого боку, місце дії краще очистити. Завтра, Ватсоне, є завтра, воно все розкаже про себе.

Уранці Холмс підхопився надзвичайно рано й кудись пішов. Перед сніданком він повернувся, і як на мене, досить заклопотаний.

— Це серйозніше, ніж я гадав, Ватсоне, — сказав він. — Мушу вас про це попередити, хоча й знаю напевно, що це лише піддасть вас охоти іти на ризик. Хто краще за мене знає мого друга Ватсона? Але нагадую вам — справа ця небезпечна.

— Це не перша небезпека, на яку ми наражаємося разом, Холмсе. І, сподіваюся, не остання. У чому ж вона цього разу?

— Ця справа дуже непроста. Я встановив особу містера Джона Гаррідеба, адвоката. Він не хто інший, як Убивця Еванс, один з найжорстокіших злочинців.

— Боюся, що я й тепер нічого не розумію.

— Нічого дивного, люди вашої професії не мають звички утримувати в своїй пам'яті "Ньюґейтський довідник"[45]. Я заходив у Скотленд-Ярд до нашого приятеля Лестрейда. Іноді їм не вистачає кебеті й уяви, але щодо ретельності й методичності рівних собі вони не знають. Отож мені і спало на думку погортати їхні довідники, пошукати в них нашого американського друга. І я справді знайшов у їхній галереї шахраїв його усміхнене опецькувате обличчя. Читаю: "Джеймс Вінтер, або Моркрофт, або Убивця Еванс". — Холмс витяг із кишені конверт. — Я дещо занотував із його досьє.

"Вік — 44 роки. Уродженець Чикаго. Вчинив три вбивства в Сполучених Штатах. Завдяки впливовим політикам утік із в'язниці. 1893 року прибув до Лондона. У січні 1895 року вбив партнера під час гри в карти в нічному клубі на Ватерлоо-Роуд. Сердега сконав, але свідки підтвердили, що сварку розпочав саме він. Особу вбитого було ідентифіковано як Роджера Прескота, відомого фальшивомонетника з Чикаго. 1901 року Убивця Еванс вийшов на волю. Нині перебуває під поліційним наглядом, постійно носить при собі зброю й не вагаючись застосовує її...". Отака, Ватсоне, наша пташка, — великий спритник, правду кажучи.

— Але яку гру він веде?

— Що ж, його наміри стають мені зрозумілими. Я заходив до житлового агентства. Наш клієнт, як мені підтвердили, мешкає там п'ять років. До того кімнати порожнювали цілий рік. Останнім їхнім мешканцем був джентльмен на прізвище Волдрон. Він несподівано зник і не залишив по собі ніяких даних. Зовнішні риси Волдрона в агентстві добре запам'ятали: це був високий смаглявий чоловік із бородою. До речі, Прескот, якого застрелив Убивця Еванс, теж згідно з довідниками був смаглявим бороданем. Як робоче припущення висуваємо думку, що саме Прескот, американський злочинець, займав колись кімнату, яку наш простакуватий приятель перетворив на свій музей. Отже, першу ланку в цій історії ми вже маємо.

— А наступна?

— Нам треба вирушити на його пошуки.

Він вийняв револьвер з шухляди й простяг його мені.

— Моя зброя теж зі мною. Можливо, наш друг із Дикого Заходу спробує виправдати своє прізвисько, ото ж ми повинні бути до цього готові. Відпочиньте з годинку, Ватсоне, а тоді, мабуть, і подамося на Літл-Райдер-стрит.

Рівно о четвертій годині ми знов опинилися в дивовижному помешканні Натана Гаррідеба. Місіс Сандерс, покоївка, вже збиралася йти, але, анітрохи не вагаючись, відчинила нам; на дверях був автоматичний замок, і Холмс запевнив, що як слід перевірить його, коли ми виходитимемо.

Невдовзі ми почули, як грюкнули входні двері; потім за вікном промайнув капелюшок місіс Сандерс, — це означало, що на першому поверсі не залишилося нікого. Холмс швидко оглянув приміщення. Одна шафа стояла в темному кутку досить далеко від стіни, — за нею ми й сховались, і Холмс пошепки виклав мені свій план:

— Він, зрозуміло, хотів випроводити нашого симпатичного клієнта з цієї кімнати, але оскільки наш колекціонер ніколи звідси не виходить, довелося вигадати якийсь привід. Уся ця історія з трьома Гаррідебами не має на меті нічого іншого. Треба визнати, Ватсоне, що тут відчувається просто-таки диявольська винахідливість, навіть якщо незвичайне прізвище господаря виявилось несподіваним козирем... Свій намір він обміркував надзвичайно хитромудро.

— Але навіщо йому все це?

— Ми задля того тут і сидимо, щоб про це дізнатися. Як я зрозумів з усієї цієї ситуації, це не має жодного стосунку до нашого клієнта. Тут щось пов'язане з тим

чоловіком, якого вбив Еванс, — напевно, вони колись були спільниками. Ця кімната приховує якусь таємницю. Спершу я підозрював, що наш приятель має в своїй колекції щось дуже цінне, про що він і сам не знає, — це могло б привернути увагу хитрого злочинця. Але те, що помешкання займав колись сумнозвісний Роджер Прескот, наводить на інші, глибші роздуми... Гаразд, Ватсоне, озброїмось тепер терпінням і дочекаймося, коли проб'є вирішальна година.

Чекати цієї години довелося недовго. Ми завмерли, почувши, як відчинились і одразу ж зачинилися вхідні двері. Тоді різко клацнув ключ у дверях, що вели до кімнати, й з'явився наш американець. Він тихенько причинив за собою двері, пильним поглядом озирнув усе довкола і, переконавшись у безпеці, скинув пальто і підійшов до стола, що стояв посеред кімнати, — підійшов упевнено, як людина, котра твердо знає, що і як треба робити. Відсунувши стіл, він загорнув килим, на якому щойно стояв стіл, дістав із кишені ломик, став навколішки й заходився орудувати ним біля підлоги. Скоро ми почули, як грюкнули дошки, і в підлозі з'явилася прямокутна дірка. Убивця Еванс тернув сірником, засвітив недогарок свічки й зник з наших очей.

Настав час діяти. Холмс доторкнувся до моєї руки, подаючи знак, і ми тихо підкралися до люку в підвал. Хоч як обережно ми рухалися, старі дошки все ж рипнули в нас під ногами, і з люка несподівано висунулася голова нашого американця. Його обличчя обернулося до нас і скривилося від безсилої люті, але відразу розслабилося, навіть розцвіло сором'язливою усмішкою, коли він побачив націлені йому просто в лоб два револьвери.

— Гаразд, гаразд, — мовив він якомога спокійніше, вилазячи нагору. — Мабуть, мені вас не обдурити, Холмсе. Ви одразу розкусили мене й залишили без виграшу. Гаразд, сер, ви перемогли, а якщо так...

Він вихопив із-за пазухи револьвер і двічі вистрілив. Я відчув, як мені обпало стегно, неначе розпеченим залізом. Та тут же пролунав глухий удар — Холмс зацідив своїм револьвером по голові злочинця. А ще за мить я побачив, що Еванс розпростерся на підлозі, й з обличчя в нього тече кров, а Холмс обмацує його тіло, шукаючи зброю. Потім міцні руки мого друга підхопили мене й підтягли до стільця.

— Вас не поранило, Ватсоне? На Бога, скажіть, вас не поранило?

Так, варто було дістати рану, а може, й не одну, щоб пізнати глибину турботливості й любові, які ховалися за крижаною маскою мого друга. Його ясні очі на хвилину затуманились, суворі губи затремтіли. Я відкрив для себе, що в нього не тільки великий розум, а й велике серце. Ця мить відкриття винагородила мене за всі роки мого відданого служіння.

— Дарма, Холмсе. Маленька подряпина.

Він розрізав холошу моїх штанів своїм кишеньковим ножиком.

— Так, правда! — скрикнув він, глибоко зітхнувши з полегкості. — Лише шкіру зачепило. — Його обличчя озлобилося, він кинув гнівний погляд на нашого полоненого, що сидів і збентежено дивився просто себе. — Твоє щастя, негіднику, Господом запрясягаюся... Якби ти вбив Ватсона, то живим звідси не вийшов би. Ну,

сер, що ви тепер скажете нам?

Але той не міг уже нічого сказати. Він лише сидів і кривився. Я сперся на плече Холмса, і ми зазирнули вниз, у невеликий підвал, що ховався під лядою. Наші очі зупинилися на якійсь іржавій машині, великих сувоях паперу, цілій купі пляшок... А на невеликому столі лежало кілька маленьких білих пачок.

— Друкарський верстат... Повний арсенал фальшивомонетника, — мовив Холмс.

— Так, сер, — сказав наш полонений, поволі підводячись, і знову впав на стілець. — Тут працював найбільший лондонський фальшивомонетник... Оце — Прескотів верстат, а ці пачки на столі — дві тисячі банкнот його роботи, кожна варта сотні фунтів і цілком придатна для оплати... Що ж, забирайте, джентльмени, а мене пустіть...

Холмс засміявся.

— Ми такого не виробляємо, містере Евансе. Ні, тепер ви ніде не заховаетесь. Хіба не ви застрелили Прескота?

— Так, сер, я за те й відсидів п'ять років, але сварку затіяв він сам. П'ять років, за які мене слід було б нагородити медаллю розміром із тарілку! Жодна жива душа не змогла б відрізнити виробів Прескота від виробів Англійського банку, і якби я не застрелив його, увесь Лондон потонув би в його папірцях. Тільки я один знав, де він їх друкує. Чого ж тут дивуватися, що мене тягло до цього місця? Коли я дізнався, що цей придуркуватий збирач коماشок із чудернацьким прізвищем сидить на справжній скарбниці й не виходить із кімнати, то намагався випхнути його звідси як тільки міг! Може, розумніше було б застрелити його та й квит... Та надто вже м'яке в мене серце, не можу стріляти в людину без зброї. Скажіть-но, містере Холмсе, який злочин я вчинив? Грошей цих не брав, старого й пальцем не зачепив... До чого тут можна причепитися?

— Звичайнісінький замах на життя, — відповів Холмс. — Але це вже не наша робота. До цього візьмуться інші. Поки що нам потрібна лише ваша вельмишановна особа. Ватсоне, зателефонуйте, будь ласка, до Скотленд-Ярду. Це, напевно, не стане для них несподіванкою.

Такі факти, пов'язані з Убивцею Евансом та його хитромудрою вигадкою про трьох Гаррідебів. Пізніше ми дізналися, що наш бідолашний старенький приятель не витримав удару, коли його мрії розвіялися, мов дим. Повітряний замок упав і поховав під руїнами його самого. Останні новини про нього ми одержали з психіатричної лікарні в Брикстоні. А в Скотленд-Ярді був щасливий день, коли з підвалу дістали всі Прескотові злочинні знаряддя. Хоч поліції й було відомо про них, проте після смерті їхнього господаря відшукати їх стало неможливо. Еванс і справді зробив добру послугу шановним особам із карного розшуку й дав їм змогу спокійнісінько спати, бо фальшивомонетник — особлива небезпека для суспільства. Вони залюбки нагородили б його медаллю розміром із тарілку, про яку колись говорив цей злочинець, але невдячні судді дотримувались іншої, менш бажаної для нього думки. Убивця Еванс знову зник у світі тіней, звідки щойно був з'явився на білий світ.

Загадка Торського мосту[46]

Десь у підвалах банку "Кокс і К°" на Черинг-Крос заховано потерту кур'єрську бляшану коробку з моїм ім'ям — "Джон Г.Ватсон, доктор медицини, колишній вояк Індійської армії" на кришці. Вона повна паперів, майже всі з яких — записи справ, що їх у різні часи розслідував містер Шерлок Холмс. Деякі з них, досить цікаві, скінчилися цілковитою невдачею, тож навряд чи варто про них розповідати. Загадка без розв'язки може зацікавити хіба що студента, а звичайного читача лише роздратує. Серед таких незакінчених справ — історія містера Джеймса Філімора, який повернувся з півдороги додому, щоб узяти парасоль, і зник невідомо куди. Така ж прикметна й історія катера "Алісія", що якимось увечері ввійшов у смугу туману й пропав безслідно — ніхто більше не чув ні про нього, ні про його команду. Третя гідна згадки справа стосується Айседора Персано, відомого журналіста й дуелянта: цей чоловік схибнувся на тому, що в сірниковій коробці, яку він ні на хвилину не випускав з рук, начебто був рідкісний черв'як, невідомий науці. Крім цих "темних" справ, у бляшаній коробці є декілька таких, що зачіпають родинні таємниці — настільки делікатні, що сама лише думка про їх оприлюднення викликала б переполох у багатьох шляхетних домах. Немає потреби казати, що це неможливо, й тепер, коли мій друг має час і сили, ці записи буде відібрано й знищено. Зостається чимало справ, більш-менш цікавих, про які я міг би написати й раніше, якби не боявся набриднути публіці й тим самим зашкодити славі людини, яку шаную найбільше з усіх. Я сам був учасником окремих цих справ і можу говорити про них як свідок, тоді як у решті не виступав узагалі або відігравав таку незначну роль, що про них краще розповідати від третьої особи. Проте дальша розповідь ґрунтується на моєму власному досвіді.

Був похмурий жовтневий ранок, і я, вдягаючися, стежив, як вітер зриває й крутить останні листки платана, що прикрашав двір за нашим будинком. Сходячи вниз до сніданку, я сподівався побачити свого друга в пригніченому настрої, бо він, як і всі великі митці, глибоко переймався тим, що його оточувало. Однак він, навпаки, скінчив сніданок у доброму гуморі — щоправда, з тим дещо лиховісним відтінком, який був притаманний йому в найсвітліші хвилини.

— Ви маєте нову справу, Холмсе? — зауважив я.

— Ваша здатність робити висновки справді дивовижна, Ватсоне, — відповів він. — Вона допомогла вам розкрити мою таємницю. Так, у мене зараз є нова справа. Після місяця буденних нудних пригод колесо закрутилося знову.

— А я можу взяти в ній участь?

— Поки що мінімальну, але ми обговоримо це, коли ви умнете двоє варених яєць, якими почастувала нас нова куховарка. Їхня якість якнайтісніше пов'язана з новим числом "Фемілі Геральд", яке я помітив учора на столі у вітальні. Навіть така проста робота, як варіння яєць, потребує уваги, вміння стежити за часом і аж ніяк несумісна з читанням роману, надрукованого в цьому чудовому часописі.

За чверть години стіл прибрали й ми залишилися сам на сам. Холмс витяг із кишені лист.

— Ви чули про Нейла Гібсона, "золотого короля"? — спитав він.

— Ви маєте на увазі американського сенатора?

— Так, колись він був сенатором від якогось західного штату, але більше відомий як один з найбагатших у світі власників золотих копалень.

— Авжеж, я чув про нього. Він деякий час мешкав в Англії. Його ім'я тут добре знають.

— Ваша правда. Він купив великий маєток у Гемпширі років із п'ять тому. Ви, напевно, чули вже про трагічний кінець його дружини?

— Звичайно. Тепер я згадав. Ось чому його ім'я таке відоме. Щоправда, я не знаю жодних деталей.

Холмс поворухнув рукою в бік паперів на стільці.

Я ще не скінчив упорядковувати свої виписки, а тут ця історія, про яку я ще не склав жодної думки, — сказав він. — Річ у тім, що ця загадка пахне сенсацією, хоча розібратися в ній неважко. Докази цілком промовисті. Це думка як слідчого, так і поліційного суду. Нині справу передано до суду присяжних у Вінчестері. Боюся, що це невдячна робота. Я можу виявити якісь додаткові факти, Ватсоне, але змінити їх не в силі. Поки не з'являться нові, несподівані, дані, я не бачу, на що може розраховувати мій клієнт.

— Ваш клієнт?

— Так, я забув розповісти вам. Я, здається, перейняв вашу ненормальну звичку розповідати історії з кінця. Прочитайте спершу оце.

Він передав мені лист, написаний чітким, упевненим почерком:

"Готель "Кларідж",

3 жовтня.

Дорогий містере Шерлоку Холмсе!

Я не можу байдуже дивитися, як найкраща в світі Божому жінка іде назустріч своїй загибелі. Я зроблю все, що можу, задля її порятунку. Я не годен нічого пояснити, але переконаний, що міс Данбер невинна. Ви знаєте всі подробиці, — хто їх не знає? Про це говорить уся країна. І жоден голос не заступився за неї. Від цієї жахливої несправедливості я божеволію. Ця жінка має добре серце, вона й мухи не скривдить! Одне слово, я буду у Вас завтра об одинадцятій і ми побачимо, чи зможете ви пролити світло на цю темну історію. Може, я маю вже ключ до цієї загадки, але не знаю про це. В усякому разі я охоче поділюся з вами всім, аби лише ви врятували її. Благаю вас, докладіть усіх своїх зусиль до цієї справи.

Щиро ваш

Дж.Нейл Гібсон".

— Ось, будь ласка, — мовив Шерлок Холмс, вибиваючи попіл з люльки, яку викурив після сніданку, й знову набиваючи її. — Саме на цього джентльмена я чекаю. Щодо ж самої історії, то в нас мало часу, щоб розібрати всі ці папери, тож я переповім її вам коротко, якщо ви довіряєте офіційним звітам про слідство. Цей чоловік — один з найбільших фінансових магнатів у світі, людина — як я зрозумів — несамовита й запальна. Він одружився з жінкою, про яку я поки що не знаю нічого, окрім того, що її

молодість давно вже минула. Та найгірше, що виховання їхніх двох дітей було доручено молодій, гарненькій гувернантці. Ось вони, ці троє людей, учасники подій, що сталися в старовинній англійській садибі. Тепер щодо самої трагедії. Тіло дружини знайдено в парку, за півмилі від дому, проти ночі: вона мала на собі обідню сукню, хустку на плечах і револьверну кулю в голові. Поряд не знайшли ніякої зброї і взагалі жодних слідів убивства. Ніякої зброї, Ватсоне, запам'ятайте це! Злочин, напевно, стався пізно ввечері, а труп близько одинадцятої години побачив лісник; потім поліція і лікар оглянули тіло й перенесли його до будинку. Може, це надто вже стисло; ви все зрозуміли?

— Цілком. Але чому підозрюють гувернантку?

— Ну, по-перше, тут є певні докази. Револьвер з одним порожнім гніздом у барабані, — його калібр відповідає знайденій кулі, — відшукали на дні її шафи для одягу. — Він утупивсь очима в одне місце й повільно повторив: — На... дні... її... шафи... для одягу... — Потім я побачив, що він поринув у роздуми, отож з мого боку було б нетактовно їх переривати. Та несподівано він знову пожвавішав. — Так, Ватсоне, знайдено револьвер. Вагомий доказ, еге ж? Так гадають двоє присяжних. У вбитої виявлено цидулку з проханням зустрітися в тім самім місці, де сталося вбивство; цидулку підписала гувернантка. Як вам це? Нарешті, ось вона, справжня причина. Сенатор Гібсон — особа приваблива. Якщо дружина його помре, то хто ще займе її місце, як не молода леді, якій давно вже, за всіма свідченнями, господар приділяє настійну увагу? Кохання, багатство — і на шляху до цього якась підстаркувата жінка. Кепські справи, Ватсоне, кепські!

— Так, звичайно, Холмсе.

— І алібі в неї теж немає. Навпаки, вона змушена була визнати, що саме тієї години була біля Торського мосту — місця трагедії. Заперечувати це — марна справа.

— Виходить, що саме тут і розгадка.

— І все-таки, Ватсоне, все-таки! Цей міст має один широкий кам'яний прогін з поруччям обабіч; його збудовано для переправи через найвужчу частину довгої, глибокої, зарослої очеретом водойми, яка називається Торським ставом. Біля мосту лежала мертва жінка. Такі головні факти... А ось, якщо я не помиляюсь, і наш клієнт, хоч і прийшов раніше від призначеного часу.

Біллі відчинив двері, однак оголосив не те ім'я, яке ми сподівалися почути. Містер Марлоу Бейтс був незнайомий нам обом. Він виявився худорлявим нервовим чоловічком з переляканими очима й гарячковими, непевними рухами, — на мій професійний погляд, він перебував на межі нервового розладу.

— Ви, здається, чимось схвильовані, містере Бейтсе, — мовив Холмс. — Сідайте, будь ласка. Боюся, що не зможу приділити вам багато часу, бо об одинадцятій у мене побачення.

— Я знаю, — видихнув відвідувач; він вистрілював короткі речення, немовби йому бракувало повітря. — Сюди йде містер Гібсон. Містер Гібсон — мій хазяїн. Я управитель у його маєтку. Містере Холмсе, це негідник, справжнісінький негідник!

— Це вже занадто, містере Бейтсе.

— Я змушений так говорити, містере Холмсе, бо в мене обмаль часу. Я не хочу, щоб він побачив мене у вас, нізачо в світі! Він от-от надійде. З певних причин я не зміг прийти раніше. Його секретар, містер Фергюсон, лише сьогодні вранці розповів мені, що містер Гібсон має з вами побачитись.

— То ви його управитель?

— Я подав заяву про звільнення. За два тижні я здихаюся цього клятого рабства. Це важка людина, містере Холмсе, важка в усьому. Оте його добродійництво — тільки ширма, що ховає підлі вчинки. Дружина стала найголовнішою його жертвою. Він був жорстокий з нею — так, сер, дуже жорстокий! Не знаю, як її спіткала смерть, але я певен, що це він перетворив її життя на пекло. Вона була чистісінька креолка, бразилійка, про що ви, мабуть, знаєте.

— Ні, я це якось проминув.

— Креолка з народження й креолка за натурою. Дитина сонця й пристрасті. Вона кохала його, як можуть кохати лише такі жінки; але коли краса її зів'яла, — а вона, кажуть, колись була красунею, — ніщо вже не вабило чоловіка до неї. Ми всі її любили, співчували їй і ненавиділи його за те, як він поводився з нею. Але він хитрий і вміє викликати довіру. Це все, що я хотів сказати вам. Не судіть про нього з того, який він є зовні. Дивіться глибше. А тепер я піду. Ні, ні, не затримуйте мене! Він зараз прийде.

Перелякано позирнувши на годинник, наш дивний відвідувач прожогом вилетів з кімнати й зник.

— Ну, ну! — мовив Холмс, трохи помовчавши. — Бачу, що в містера Гібсона дуже "віддані" помічники. Проте це попередження може бути для нас корисним. А тепер зачекаймо на самого хазяїна.

Точно в призначену годину на сходах почулися важкі кроки, і славетний мільйонер переступив поріг нашої кімнати. Поглянувши на нього, я зрозумів, чому він викликав страх і відразу в управителя, й причину тих проклять, якими обкладали його комерційні суперники. Якби я був скульптором і захотів відтворити образ людини з залізними нервами та жорстокою вдачею, що досягла великих успіхів, то обрав би за натурника містера Нейла Гібсона. Його висока, худорлява постать свідчила про жадібність і зажерливість: такий собі Авраам Лінкольн[47], що спрямував свої зусилля до негідної мети, — ось як можна було б окреслити цю людину. Обличчя його, немовби вирізьблене з граніту, тверде, нещадне, було пооране глибокими зморшками — слідами колишнього бурхливого життя. Холодні сірі очі, які підступно блищали з-під кошлатих брів, оглянули кожного з нас по черзі. Коли Холмс назвав моє ім'я, він недбало вклонився, потім владним рухом хазяїна підсунув стілець до столу мого друга й сів, майже торкаючись його своїми худими колінами.

— Дозвольте мені одразу сказати, містере Холмсе, — почав він, — що гроші в даному разі для мене — ніщо. Можете хоч топити ними, якщо це допоможе вам з'ясувати істину. Ця жінка невинна й має бути виправдана, і зробити це повинні ви. Назвіть вашу ціну!

— Розмір мого гонорару постійний, — холодно мовив Холмс. — Я його не змінюю, крім тих випадків, коли зовсім не беру його.

— Ну, якщо долари не мають для вас значення, подумайте про славу. Коли ви це зробите, всі газети в Англії й в Америці прославлять вас. Про вас говоритимуть на обох континентах.

— Дякую, містере Гібсоне. Однак я не думаю, що мені потрібен такий розголос. Може, це здивує вас, але я волю працювати тихо, й такі загадки приваблюють мене лише самі по собі. Та ми гайнуємо час. Звернімося краще до фактів.

— Гадаю, що найголовніше відоме вам з газетних повідомлень. Не знаю, чи зможу додати щось таке, що вам допомогло б. Але якщо ви хочете, щоб я прояснив деякі подробиці, то будь ласка.

— Дякую. Мене цікавить лише одна річ.

— Що саме?

— Ваші справжні стосунки з міс Данбер.

"Золотий король", злякано здригнувшись, підскочив на стільці. Потім до нього знову повернувся незворушний спокій:

— Мабуть, це ваше право, й навіть, може, обов'язок — питати про такі речі, містере Холмсе.

— Що ж, згоден, — відповів Холмс.

— Тоді я можу вас запевнити, що наші стосунки нічим не відрізняються від звичайних відносин господаря з молодою леді, з якою він ніколи не розмовляє і яку бачить лише в товаристві своїх дітей.

Холмс підвівся зі стільця.

— Я досить заклопотана людина, містере Гібсоне, — сказав він, — і не маю ні часу, ні бажання вести порожні балачки. До побачення.

Наш відвідувач теж підвівся: його довготелеса постать височіла тепер над Холмсом, наче вежа. Його очі під кошлатими бровами люто спалахнули, бліді щоки залив легкий рум'янець.

— Що це, в біса, означає, містере Холмсе? Ви відмовляєтесь від цієї справи?

— Так, містере Гібсоне, відмовляюся принаймні від вас. Гадаю, я висловився цілком ясно.

— Аж занадто ясно, але що криється за вашими словами? Хочете набити собі ціну, боїтеся взятися до роботи, чи що? Я маю право зажадати пояснень.

— Звичайно, маєте, — мовив Холмс, — і я вам поясню. Справа ця вельми заплутана й без того, щоб ускладнювати її ще й хибною інформацією.

— Ви хочете сказати, що я брешу?

— Ну, я намагався висловитись якомога м'якше, але якщо ви наполягаєте на цьому слові, то я не заперечую.

Я підхопився, бо на мільйонеровому обличчі страшенно напружилися м'язи, й він змахнув величезним, міцно стиснутим кулаком. Мляво посміхнувшись, Холмс простягнув руку до люльки.

— Не галасуйте, містере Гібсоне. Я розумію: після сніданку навіть найменша суперечка дратує людину. Тож думаю, що погуляти й спокійно поміркувати на свіжому повітрі буде для вас вельми корисно.

"Золотий король" ледве стримував свою лютість. Я не міг ним не захопитися: виявивши неабияке самовладання, він за хвилину змінив спалах свого гніву на холодну, гордовиту байдужість.

— Що ж, ваша правда. Я думаю, ви самі знаєте, до чого вам слід братися. Я не можу змусити вас чинити проти вашої волі. Але цим ви собі лише нашкодите, містере Холмсе, бо я перемагав і сильніших за вас людей. Ніхто, перейшовши мені дорогу, ще не виходив переможцем.

— Багато хто говорив мені те саме, але я й досі живий і здоровий, — усміхнувшись, мовив Холмс. — Тож на все добре, містере Гібсоне. Вам не завадить іще багато чого повчитися.

Наш відвідувач вийшов, грюкнувши за собою дверима. Холмс незворушно мовчав, пускаючи кільця диму, й замріяними очима розглядав стелю.

— Що ви про це думаете, Ватсоне? — запитав він нарешті.

— Знаєте, Холмсе, мушу признатися, що коли я подумав, що цей чоловік і справді здатен змести будь-яку перепону на своєму шляху, і коли згадав, що його дружина могла бути для нього такою перепорою і викликати до себе відразу, як відверто сказав нам Бейтс, то мені здалося...

— Саме так. Мені теж.

— Але якими є його справжні стосунки з гувернанткою й чому ви запитали його про це?

— Дурниці, Ватсоне, дурниці! Коли я звернув увагу на пристрасний, зовсім не діловий тон листа, а потім порівняв його з поведінкою та зовнішніми рисами самого містера Гібсона, мені стало цілком зрозуміло, що звинувачена викликає в нього глибші почуття, ніж жертва. Ми повинні з'ясувати справжні стосунки цих трьох людей, коли хочемо докопатися до істини. Ви бачили, як я атакував його просто в лоб і як незворушно він відбив атаку. Тоді я почав залякувати його, вдаючи, ніби все знаю, хоча насправді маю лише деякі підозри.

— То, може, він повернеться?

— Він неодмінно повернеться. Мусить повернутись. Він не може отак облишити цю справу. О! Знову дзвінок? Так, це його кроки. Отож, містере Гібсоне, я тільки-но сказав докторові Ватсону, що ви припізнюєтеся.

"Золотий король" повернувся до кімнати в набагато спокійнішому настрої, ніж перед тим залишив її. В його обурених очах ще читалася ображена гордість, але здоровий глузд підказував, що він мусить поступитися, якщо хоче довести справу до кінця.

— Я трохи подумав, містере Холмсе, й зрозумів, що погарячкував, образившись на ваші зауваження. Ви маєте повне право відбирати факти, хоч би які вони були. Тепер я кращої думки про вас. Але можу вас запевнити, що наші стосунки з міс Данбер ніяк не

стосуються цієї справи.

— Це вже мені вирішувати, гаразд?

— Так, я розумію. Ви — наче лікар, який повинен знати кожен симптом, щоб поставити точний діагноз.

— Отож-бо. Це нам підходить. І коли пацієнт щось приховує від свого лікаря, він хоче його обдурити.

— Може, й так, але ви мусите погодитись, містере Холмсе, що кожен на моєму місці злякався б, якби його напрямки спитали про стосунки з жінкою, — звичайно, коли це справді щире почуття. Гадаю, що більшість людей мають глибоко в душі потаємний куточок, куди не пускають непроханих гостей. А ви раптом вдерлися туди. Однак мета виправдовує вас — нам треба спробувати врятувати дівчину. Отож ставки знижено, завісу відслонено, роздивляйтеся за нею, що хочете. Що вас цікавить?

— Правда.

"Золотий король" якусь хвилину помовчав, ніби збираючись на думці. Його похмуре, зоране глибокими зморшками обличчя стало ще понурішим і сумнішим.

— Я можу сказати вам правду кількома словами, містере Холмсе, — мовив він нарешті. — Є речі, які так само боляче пережити, як і говорити про них, тож я не заглиблюватимуся в них більш, ніж треба. Я зустрів свою майбутню дружину, коли шукав золото в Бразилії. Марія Пінто була дочкою урядового чиновника в Манаусі[48]. Це була справжня красуня. Я тоді був молодий, гарячий, але навіть зараз, коли серце моє стало холоднішим, а очі — розбірливішими, я розумію, якою рідкісною була її краса. Це була багата, глибока натура, й до того ж пристрасна, щира, анітрохи не схожа на тих американок, яких я знав. Одне слово, я покохав її й ми побралися. Лише згодом, коли захоплення минуло, — а воно тривало роки, — я відчув, що нас ніщо не поєднувало, справді ніщо. Кохання моє вмерло. Якби вона відчувала те саме, нам обом було б легше. Але ж ви знаєте жіночі дивацтва! Хоч як я намагався відштовхнути її від себе, все марно. Якщо я повадився з нею брутально, навіть жорстоко, як дехто каже, то лише заради того, щоб убити в ній кохання чи обернути його на ненависть. Але ніщо не змінило її почуття. Вона обожнювала мене серед цих англійських лісів так само, як і двадцять років тому на берегах Амазонки. Хай би що я чинив, вона була мені віддана, як раніше.

Потім з'явилася міс Грейс Данбер. Вона прийшла за оголошенням і стала гувернанткою двох моїх дітей. Ви, напевно, бачили її портрет у газетах. Усі вважають, що вона теж справжня красуня. Ні, я не вдаю з себе людину, поряднішу за інших, і мушу визнати, що, живучи з такою жінкою під одним дахом і щоденно з нею спілкуючись, не міг не мати до неї палких почуттів. Ви не осуджуєте мене, містере Холмсе?

— Я не осуджую вас за ваші почуття. Я осуджував би вас, якби ви їй відкрилися, адже ця молода леді певним чином перебувала на вашому утриманні.

— Гаразд, хай буде так, — мовив мільйонер, якого взяв за живе Холмсів докір; очі його знову гнівно зблиснули. — Я не хочу здаватися кращим, ніж є насправді. Все своє

життя я звик брати все, що мені треба, але ніколи не жадав так жіночого кохання, як тепер. Я їй про це сказав.

— Як? Ви це зробили?

Холмс міг здаватися дуже грізним, коли хвилювався.

— Я сказав їй, що одружився би з нею, якби міг, але це не в моїх силах. Сказав, що зроблю все, аби вона жила в щасті й достатку.

— Дуже шляхетно з вашого боку, — ущипливо мовив Холмс.

— Послухайте-но, містере Холмсе. Я прийшов до вас, щоб дати свідчення, а не вислуховувати ваші повчання. Вони мені не потрібні.

— Тільки заради молодой леді я беруся до цієї справи, — холодно відказав Холмс. — Я не знаю, що гірше: те, в чому її звинувачують, чи те, що ви собі дозволяєте, — зганьбити беззахисну дівчину, яка живе з вами під одним дахом. Декому з вас, багатіїв, слід би згадати, що є речі, які не купуються за гроші.

На мій подив, "золотий король" спокійно сприйняв цей докір.

— Так, тепер я це відчув. Дякувати Богові, що мої наміри не здійснилися. Вона нізащо не погодилася б. Але тоді хотіла негайно виїхати.

— І чому ж вона цього не зробила?

— Ну, по-перше, вона опікувалася рідними, тож їй нелегко було би втратити таку платню. Коли я запрягся — так, запрягся, що ніколи не займатиму її, вона погодилася зостатись. Але була й інша причина. Вона знала, що має на мене більший вплив, ніж будь-хто інший. Вона хотіла скористатися цим з доброю метою.

— Як саме?

— Ну, вона дещо знала про мої справи. Це великі справи, містере Холмсе, — такі великі, що простій людині важко в них повірити. Я здатен будувати і руйнувати, але частіше, звичайно, руйную. І це стосується не тільки людей, але й доріг, і міст, і навіть життя цілих народів. Бізнес — це жорстока гра, і слабкіший тут гине. Я вів цю гру, хай би чого вона мені коштувала. Я ніколи не пхикав сам і не зважав на того, хто пхикає. Але вона бачила це по-іншому. Гадаю, що вона мала рацію. Вважала, що це несправедливо, коли один має більше, ніж треба, а десять тисяч позбавлені навіть найменшої надії на життя. Ось як вона на це дивилася, бо бачила тут щось важливіше від доларів. Вона переконалася, що я прислухаюся до її слів, і вірила, що допомагає людям впливати на мої вчинки. Тому міс Данбер залишилася зі мною; аж тут раптом сталася ця історія.

— Чи можете ви якось пояснити її?

"Золотий король" якусь хвилину посидів мовчки, підперши голову руками й глибоко замислившись.

— Це не на користь дівчині. Я не заперечую. Але жінки живуть своїм життям, і чоловік не завжди може розтлумачити їхні вчинки. Спочатку я був такий розгублений і переляканий, що подумав: міс Данбер щось роздратувало, хоча це зовсім не в її натурі. Мені спало на думку лише одне пояснення. Хочете — вірте, хочете — не вірте, містере Холмсе. Моя дружина, безперечно, ревнувала. Є особливі, духовні ревності, які можуть

бути такими ж шаленими, як і звичайні, фізичні. Хоч моя дружина не мала жодної підстави ревнувати мене — гадаю, що вона це розуміла, — але все-таки знала, що ця дівчина-англійка впливала на мій розум і вчинки так, як їй самій ніколи не вдавалося. Те, що цей вплив був добрий, справи не поліпшувало. Вона збожеволіла з ненависті, та ще й гаряча амазонська кров далася взнаки. Може, вона задумала вбити міс Данбер чи змусити її покинути дім, погрозивши револьвером. Тоді могло дійти до бійки, револьвер вистрелив, і куля поцілила в мою дружину, яка тримала його.

— Таке вже спало на думку мені, — зауважив Холмс. — Адже це справді єдина версія, яка відкидає навмисне вбивство.

— Але міс Данбер її рішуче заперечує.

— Ну, це ще не все, хіба ні? Адже можна уявити собі, що жінка в такій ситуації могла побігти додому, безтямно затискаючи в руці револьвер. Вона могла навіть покласти його серед своєї одежі, не зовсім розуміючи, що робить; а коли револьвер знайшли, спробувала врятуватися, геть усе заперечуючи, бо будь-яке пояснення видавалося неймовірним. Хто може сказати щось проти такого припущення?

— Сама міс Данбер.

— Що ж, можливо.

Холмс поглянув на годинник.

— Я певен, що цього ранку ми дістанемо потрібний дозвіл і вечірнім потягом виїдемо до Вінчестера. Коли я побачу цю молоду леді, то, може, стану вам у більшій пригоді, хоч і не обіцятиму, що мої висновки неодмінно будуть такими, як ви бажаєте.

Справа зі службовими перепустками затяглася, тож замість Вінчестера ми того дня вирушили до Торської садиби — гемпширського маєтку містера Нейла Гібсона. Сам він з нами не поїхав, але в нас була адреса сержанта Ковентрі з тамтешньої поліції, що першим узявся за цю справу. То був довготелесий, худорлявий, мертвотно-блідий чоловік із дещо таємничим виглядом: він удавав, що знає набагато більше, ніж каже, й до того ж мав звичку говорити пошепки, неначе переказуючи щось украй важливе, хоча насправді все, про що він нам розповів, не мало для нас жодної ваги. Проте, незважаючи на всі ці витівки, він був чесний чолов'яга — не соромився визнати, що ця справа йому не під силу й що він не відмовився б від допомоги.

— В усякому разі, містере Холмсе, краще вже ви, ніж Скотленд-Ярд, — мовив він. — Коли запросиш звідти людей, то втратиш будь-яку надію на успіх, та ще й догану дістанеш. А ви, як я чув, граєте чесно.

— Я взагалі не хочу тут фігурувати, — відказав Холмс, що неабияк утішило нашого меланхолійного знайомого. — Якщо я все з'ясую, то попрошу вас, щоб моє ім'я ніде не згадувалося.

— Це дуже шляхетно з вашого боку. А докторові Ватсону довіряти можна, я знаю. А тепер, містере Холмсе, поки ми дійдемо до місця пригоди, я хочу спитати вас про одну річ. Я ще не питав про це нікого. — Він з острахом озирнувся на всі боки. — Чи не думаєте ви, що доведеться розпочати справу проти самого Гібсона?

— Я про це вже думав.

— Ви ще не бачили міс Данбер. Це дивовижна жінка з будь-якого погляду. Йому, напевно, дуже хотілося прибрати дружину зі своєї дороги. А ці американці охочіше хапаються за револьвер, ніж ми. До речі, то був його револьвер.

— Це вже точно встановлено?

— Так, сер. Один із двох, якими він володіє.

— Один із двох? А де ж другий?

— Бачте, цей джентльмен має велику колекцію всілякої зброї. Ми ніяк не можемо підібрати такий самий револьвер, хоча скриньку зроблено для двох.

— Якщо це один револьвер з пари, то відшукати другий не так складно.

— Так, ми виклали всю зброю, що була в домі, і ви можете її оглянути.

— Краще вже потім. Гадаю, нам усім разом слід подивитися на місце трагедії.

Ця розмова точилася в маленькому передпокої скромного будиночка сержанта Ковентрі, що слугував і поліційною дільницею. Стежка через пустище, золотаве й мідяно-червоне від зів'ялої папороті, привела нас до бічної хвіртки Торської садиби. Далі ми пішли через фазанячий заповідник, а потім побачили з галявини розлогий дерев'яний, у напівтюдорівському-напівгеоргівському[49] стилі будинок, який стояв на вершечку пагорба. Поряд виднів довгий, зарослий очеретом став, що звужувався посередині, де через кам'яний міст вела дорога, а по боках розширювався, утворюючи два невеличкі озерця. Наш провідник зупинився біля входу на міст і показав на землю:

— Тут лежало тіло місіс Гібсон. Я позначив місце отим каменем.

— Як я розумію, ви прийшли сюди ще до того, як тіло перемістили?

— Так, по мене одразу послали.

— Хто?

— Сам містер Гібсон. Він прибіг сюди з людьми, тільки-но зчинилася тривога, й наказав до приходу поліції нічого не чіпати.

— Він мав рацію. З газетного повідомлення я зрозумів, що постріл було здійснено з близької відстані.

— Так, сер, з дуже близької.

— Рана була біля правої скроні?

— Трохи нижче, сер.

— Як лежало тіло?

— На спині, сер. Жодних ознак боротьби. Жодних слідів. І зброї теж. У лівій руці була затиснена коротка цидулка від міс Данбер.

— Затиснена, кажете?

— Так, сер, ми ледве витягли її зі зціплених пальців.

— Це дуже важливо. Отже, версія, що хтось міг покласти записку біля померлої, аби заплутати сліди, відпадає. Записка, як я пам'ятаю, була зовсім коротка: "Буду на Торському мості о дев'ятій годині. Г. Данбер". Так чи ні?

— Так, сер.

— Міс Данбер призналася, що писала її?

— Так, сер.

— Як вона це пояснила?

— Вирішила зачекати до суду присяжних. Поки що нічого не каже.

— Це справді загадка. Зміст записки досить-таки незрозумілий, авжеж?

— Бачте, сер, — мовив наш провідник, — може, це занадто зухвало, але як на мене, то це єдина більш-менш зрозуміла річ у всій цій справі.

Холмс ствердно хитнув головою:

— Якщо припустити, що записка справжня, то її мали одержати трохи раніше, за годину чи дві. Чому ж тоді ця леді все ще стискала її в кулаці? Чому вона не випускала її до останньої хвилини? Адже їй не треба було посилатись на цю записку під час побачення. Чи не здається це вам дивним?

— Ну, якщо вас послухати, то начебто так.

— Я, мабуть, присяду на кілька хвилин і все обміркую. — Він сів на кам'яне поруччя мосту, і я помітив, що його бистрі сірі очі пильно оглядають усе довкола. Раптом він знову скочив на ноги, підбіг до протилежного поруччя, вихопив з кишені лупу і заходився його оглядати.

— Цікаво, — сказав він.

— Так, сер, ми теж бачили цю щербину на поруччі. Я гадаю, що її зробив якийсь перехожий.

Кам'яне поруччя було сіре, але в одному місці видніла біла пляма, не більша за шестипенсову монету. Оглянувши її уважно, можна було побачити, що це щербина, неначе від якогось різкого удару.

— Треба було певного зусилля, щоб таке зробити, — замислено мовив Холмс і кілька разів ударив об поруччя ціпком, але сліду там від цього не залишилося. — Так, це був різкий удар. І до того ж у дивному місці. Не згори, а знизу, — бачите, слід на нижньому краї поруччя.

— Але ж до тіла звідси щонайменше п'ятнадцять футів.

— Так, п'ятнадцять футів до тіла. Може, це й не стосується нашої справи, але варте уваги. Тут ми, мабуть, більше нічого не довідаємось. То ви кажете, що жодних слідів ви не виявили?

— Земля тут тверда, як камінь. На ній не було ані найменшого сліду.

— Тоді ми можемо йти. Спочатку огляньмо будинок і зброю, про яку ви казали. А потім їдьмо до Вінчестера: перш ніж зробити наступний крок, я хотів би побачити міс Данбер.

Містер Нейл Гібсон іще не повернувся з міста, але в будинку ми зустріли знервованого містера Бейтса, який заходив до нас уранці. Лиховісно посміхаючись, він показав нам величезний ряд револьверів усіх розмірів і зразків, які його хазяїн зібрав протягом свого сповненого пригод життя.

— Містер Гібсон має багато ворогів, що цілком природно, якщо зважити на його натуру й методи, — сказав він. — Спить він із зарядженим револьвером у шухляді біля ліжка. Це жорстока людина, ми всі його боїмося. Я певен, що бідолашна леді теж не була винятком.

— Чи бачили ви коли-небудь, щоб він жорстоко повадився з нею?

— Ні, не бачив. Але на власні вуха чув, як він ображав її, не соромлячись навіть слуг, як зневажав її, що теж було жорстоко з його боку.

— Здається, в нашого мільйонера не все гаразд в особистому житті, — зауважив Холмс, коли ми прямували до станції. — Що ж, Ватсоне, подробиць у нас помітно додалося, деякі з них — нові, але мені ще далеко до висновку. Попри відверту неприязнь містера Бейтса до господаря я все-таки дізнався від нього, що містер Гібсон, коли здійснюлася тривога, достеменно був у своїй бібліотеці. Обід скінчився о пів на дев'яту, й до того часу все було спокійно. Тривогу здійснювали трохи пізніше, це правда, але трагедія, безперечно, сталася саме о дев'ятій, як було зазначено в записці. Немає ніяких доказів, що містер Гібсон, повернувшись о п'ятій годині додому, взагалі після того виходив надвір. З іншого боку, міс Данбер, як я зрозумів, визнає, що вона мала побачення з місіс Гібсон на мості. До суду вона більш нічого не скаже, бо так порадив їй адвокат. Ми повинні спитати цю молоду леді про декілька вельми важливих речей, і я не заспокоюся, доки не побачу її. Мушу сказати, що ця справа була б для неї безнадійною, якби не одна-єдина річ.

— Яка саме, Холмсе?

— Револьвер у її шафі.

— Боже мій, Холмсе! — вигукнув я. — Це ж, мабуть, найголовніший доказ її вини!

— Ні, Ватсоне. Ще коли я тільки-но ознайомився зі справою, це видалося мені дивним; а тепер, коли я побачив усе зблизька, у мене з'явилася надія на порятунок. Треба шукати логіку. Там, де її не вистачає, можливий обман.

— Я не зовсім вас розумію.

— Усе дуже просто, Ватсоне. Уявіть на хвилину себе на місці жінки, що, спокійно обміркувавши все заздалегідь, має намір позбутися суперниці. Ви все обдумали. Написали записку. Жертва з'явилася. Зброя у ваших руках. Злочин скоєно. Все зроблено просто-таки майстерно. Скажіть мені: навіщо вам було б, учинивши все так продумано, знехтувати досвідом злочинців? Хіба ви забули б кинути зброю в ставок, щоб заховати її там навіки, і натомість принесли її додому й поклали у власну шафу — туди, де її найлегше відшукати? Навряд чи ваші друзі мають вас за злочинця, Ватсоне, але я все-таки не можу уявити собі, щоб ви вчинили отак по-дурному.

— У момент збудження...

— Ні, ні, Ватсоне, такого я навіть не припускав. Якщо злочин обмірковано заздалегідь, то було обдумано й те, як заховати кінці. Як на мене, це просто непорозуміння.

— Але ж тут потрібно дуже багато чого пояснити!

— Гаразд, спробуємо це пояснити. Варто вам лише змінити точку зору, як саме те, що здавалося доказом вини, стане ключем до розгадки. Наприклад, револьвер. Міс Данбер твердить, що нічого про нього не знає. За нашою новою теорією, цього разу вона каже правду. Виходить, хтось підкинув його у її шафу. Хто ж це був? Хтось такий, що хотів, аби її було звинувачено. Чи не ця особа — справжній злочинець? Як бачите,

наші розшуки відразу стали набагато пліднішими.

Ми мусили провести ніч у Вінчестері, бо справу з перепустками ще не було залагоджено; але другого дня вранці, в товаристві містера Джойса Камінг'са, адвоката, що мав захищати молоду леді, ми вже були в її камері. З усього, що я про неї чув, я сподівався побачити красуню, але ніколи не забуду того враження, яке міс Данбер справила на мене. Не було нічого дивного, що славетний мільйонер потрапив під її вплив, бо знайшов у ній щось сильніше від себе, здатне вести за собою. До того ж, поглянувши на її вольове, ясне й водночас ніжне обличчя, я відчув: коли вона й здатна була піти на відчайдушний вчинок, то все одно вроджена шляхетність могла спрямовувати її лише на шлях добра. Це була висока брюнетка гордовитої, величної постави; її темні очі дивилися зворушливо й безпорадно, мов у звірятка, що потрапило в пастку й не знає, як звідти вибратись. Але тепер, коли вона відчула підтримку мого друга, її бліді щоки порожевіли, а в очах зблиснули вогники надії.

— Напевно, містер Нейл Гібсон уже дещо розповів вам про наші стосунки? — запитала вона низьким, схвильованим голосом.

— Так, — відповів Холмс, — але вам не варто вдаватись у гіркі спогади. Побачивши вас, я ладен повірити свідченням містера Гібсона і про ваш вплив на нього, і про ваші стосунки. Але чому ви не сказали про все це на суді?

— Мені здавалося малоймовірним, щоб таке звинувачення можна було довести. Я думала, що коли зачекаю, то все це з'ясується без втручання суду в таємниці життя цієї родини. Тільки тепер я зрозуміла, що справа ця чимдалі заплутується.

— Люба моя леді! — вигукнув Холмс. — Благаю вас, не плекайте марних надій. Містер Камінг'с може підтвердити, що зараз усі карти грають проти вас, і ми зробимо все можливе, щоб виграти цю гру. Було б жорстокою облудою вдавати, що вам не загрожує велика небезпека. Допоможіть мені, чим тільки можете, щоб я знав правду.

— Я нічого від вас не приховуватиму.

— Тоді розкажіть нам про ваші справжні стосунки з дружиною містера Гібсона.

— Вона ненавиділа мене, містере Холмсе. Ненавиділа з усією пристрасстю своєї тропічної натури. Вона була жінкою, яка нічого не робить наполовину, і міра її кохання до чоловіка була мірою ненависті до мене. Природно, що вона не розуміла наших стосунків. Я не бажала їй нічого лихого, але вона кохала так палко й безтямно, що навряд чи могла уявити собі, що єдиним моїм бажанням, яке тримало мене під цим дахом, було бажання творити добро. Тепер я бачу, як я помилялася. Ніхто не може осуджувати мене за те, що я, залишившись там, стала причиною нещастя, бо воно, звичайно, все одно прийшло б до цього дому.

— А тепер, міс Данбер, — мовив Холмс, — прошу вас, розкажіть докладно, що сталося того вечора.

— Я можу розказати вам лише те, що знаю сама, містере Холмсе, але не здатна нічого довести. А деякі моменти, до того ж найважливіші, не тільки не можу пояснити, а навіть не знаю, чи можливе таке пояснення.

— Якщо ви повідомите факти, то інші, може, знайдуть їм пояснення.

— Ось як я опинилася того вечора на Торському мості. Уранці я одержала від місіс Гібсон записку. Вона лежала на столі в класній кімнаті, і її, мабуть, залишила там сама господиня. Вона благала мене зустрітися з нею на мості після обіду, — мовляв, має сказати мені щось дуже важливе, — й просила залишити відповідь на сонячному годиннику в садку, бо не хотіла, щоб хтось довідався про нашу таємницю. Я не бачила жодної потреби в такій конспірації, але зробила так, як вона бажала, й погодилася на побачення. Вона просила мене знищити цю записку, і я спалила її в каміні класної кімнати. Вона дуже боялася, що її чоловік, який жорстоко повадився з нею — і за що я часто дорікала йому, — дізнається про нашу зустріч.

— Проте вона дбайливо зберегла вашу відповідь?

— Так. Я була здивована, коли почула, що вона, вже мертва, стискала цидулку в руці.

— І що ж сталося далі?

— Я прийшла, як і обіцяла. Коли я підходила до мосту, вона чекала на мене. Тільки тоді я відчула, як ця бідолашна жінка ненавидить мене. Вона немовби збожеволіла — хоч я гадаю, що вона завжди була надзвичайно підступна, як це трапляється з божевільними. Як іще вона могла щодня дивитись на мене, як не з лютою ненавистю в душі? Я не можу повторити того, що вона сказала тоді мені. Вона вихлюпнула всю свою дику лютю у жахливих, запальних словах. Я не відповідала їй, бо не могла. На неї страшно було дивитися. Я затулила вуха руками й кинулася геть. Коли я тікала, вона ще стояла там, біля входу на міст, і сипала мені вслід прокльони.

— Де її потім знайшли?

— За кілька ярдів від того місця.

— І, хоч її було вбито невдовзі після того, як ви побігли геть, ви не чули пострілу?

— Ні, я нічого не чула, містере Холмсе. Я була така схвильована й перелякана від цього страшного спалаху гніву, що мерщій кинулася до своєї кімнати й довго нічого не помічала довкола себе.

— Отже, ви кажете, що повернулися до своєї кімнати. Чи виходили ви з неї до наступного ранку?

— Так, коли знялася тривога, я вибігла разом з усіма.

— Чи бачили ви містера Гібсона?

— Так, бачила саме в ту мить, коли він повернувся з мосту й викликав лікаря і поліцію.

— Він не здався вам схвильованим?

— Містер Гібсон — міцна, вольова людина. Не думаю, що він коли-небудь відверто виявляє свої почуття. Але я надто добре знаю його, тож помітила, що він був глибоко схвильований.

— Тепер перейдемо до найважливішого. До того револьвера, який знайшли у вашій кімнаті. Чи бачили ви його раніше?

— Ні, присягаюся, що ні.

— Коли його знайшли?

— Уранці другого дня, під час обшуку.

— Серед вашого одягу?

— Так, на дні моєї шафи, під сукнями.

— Ви не могли б сказати, як довго він там лежав?

— Учора вранці його там не було.

— Звідки ви знаєте?

— Я саме прибирала тоді шафу.

— Зрозуміло. Хтось зайшов до вашої кімнати й поклав туди револьвер, щоб звинуватили вас.

— Мабуть, що так.

— Коли ж?

— Це могло статися лише під час обіду або тоді, коли я була з дітьми в класній кімнаті.

— Тоді, коли ви знайшли записку?

— Так, або й трохи пізніше.

— Дякую, міс Данбер. Чи можете ви ще чимось допомогти мені в моєму розсліді?

— Гадаю, що ні.

— На поруччі мосту є слід удару — свіжа щербина, якраз навпроти того місця, де лежало тіло. Чи можете ви пояснити це?

— Мабуть, це просто збіг.

— Дивно, міс Данбер, дуже дивно. Чому ж вона з'явилася саме під час трагедії й на тому самому місці?

— Що ж могло залишити цей слід? Хіба що якийсь сильний удар.

Холмс не відповів. Його бліде, напружене обличчя несподівано набрало якогось байдужого, очужилого виразу: я знав, що в цю мить його розум осяяв геніальний здогад. Це було так помітно, що ніхто з нас не наважився заговорити, і ми всі — адвокат, міс Данбер і я — сиділи й уважно дивилися на нього в цілковитій тиші. Раптом мій друг підхопився, тремтячи від нервової напруги й жадоби негайної дії.

— Ходімо, Ватсоне, ходімо! — вигукнув він.

— Що сталося, містере Холмсе?

— Нічого, люба моя леді. Я ще напишу вам, містере Камінгсе. З ласки богині правосуддя я розплутаю справу, що прогрімить на всю Англію. Ви, міс Данбер, дістанете від мене звістку завтра, а поки що можу запевнити вас, що хмари розвіюються і світло правди, на моє сподівання, проб'ється крізь них.

Дорога з Вінчестера до Торської садиби тривала недовго, проте я не міг дочекатися, коли ми нарешті приїдемо; Холмсові ж, як я бачив, вона здавалася нескінченною — він не міг усидіти на місці й увесь час ходив по купе вагона або тарабанив пальцями по лаві. Коли ми вже під'їздили, він раптом сів навпроти мене — ми взяли купе на двох у вагоні першого класу — і, поклавши руку мені на коліно, зазирнув в очі бешкетливим, наче в бісеняти, поглядом.

— Ватсоне, — сказав він, — здається, ви взяли з собою в цю подорож зброю.

Я зробив це скоріше заради нього, бо він мало турбувався про власну безпеку, коли заглиблювався в якусь загадку, тож мій револьвер не раз ставав нам у пригоді. Я нагадав йому про це.

— Так, так, я трохи неуважний у таких справах. То ваш револьвер тут?

Я дістав з кишені штанів свій невеличкий, але зручний револьвер. Холмс відкрив замок, висипав набої й пильно його оглянув.

— Важкий, справді важкий... — сказав він.

— Авжеж, солідна штучка.

Він на хвилину замислився.

— Знаєте, Ватсоне, — сказав він, — мені здається, що ваш револьвер скоро матиме прямісіньке відношення до розкриття цієї таємниці.

— Любий мій Холмсе, ви жартуєте!

— Ні, Ватсоне, я кажу цілком серйозно. Нам треба провести дослід. Якщо він буде вдалий, то все з'ясується. І результати залежатимуть від поведінки цього маленького револьвера. Один набій — геть. Решту п'ять покладемо назад і поставимо на запобіжник. Отак! Це збільшить вагу і краще відтворить подію.

Я зовсім не уявляв собі, що в нього на думці; а він нічого мені не казав і замислено сидів, поки ми не дісталися невеличкої гемпширської станції. Там ми найняли стару двоколку і за чверть години були вже в нашого приятеля, сержанта Ковентрі.

— Ви знайшли ключ до розгадки, містере Холмсе? Де ж він?

— Усе залежатиме від поведінки револьвера доктора Ватсона, — відповів мій друг.

— Ось він. Тепер скажіть, сержанте, чи знайдеться у вас десять ярдів мотузка?

У сільській крамниці ми роздобули клубок міцного мотузка.

— Гадаю, це все, що нам знадобиться, — мовив Холмс. — А тепер, якщо ваша ласка, ходімо на те місце, і я сподіваюся, що це буде остання частина нашої подорожі.

Сонце сідало, і його проміння перетворювало довколишні гемпширські болота на чудову осінню картину. Сержант дибав поряд, раз у раз недовірливо позираючи на мого друга, немовби сумнівався у його здоровому глузді. Коли ми наблизилися до місця злочину, я помітив, що Холмс попри звичний зовнішній спокій глибоко схвилюваний.

— Так, — сказав він у відповідь на моє зауваження, — ви бачили, як я припустився помилки, Ватсоне. В мене є чуття до таких речей, але вряди-годи воно мене підводить. Здогад промайнув у моєму мозку ще у вінчестерській тюрмі, але в тому й вада надто енергійного розуму, що він часто наводить на хибний слід. І все ж таки, все ж таки... Гарзд, Ватсоне, спробуймо.

Поки ми йшли, він устиг прив'язати один кінець мотузка до руків'я револьвера. Нарешті ми дісталися місця трагедії. З допомогою полісмена Холмс ретельно позначив місце, де лежало тіло вбитої. Потім знайшов у вересових кущах великий камінь, обв'язав його іншим кінцем мотузка й перекинув через поруччя мосту так, щоб камінь вільно гойдався над водою. Тоді, тримаючи револьвер у руці, став на фатальному місці, на деякій відстані від краю мосту — так, що мотузок натягся між револьвером — з одного боку і важким каменем — з іншого.

— Готово! — вигукнув він.

Відтак він підніс револьвер до голови і розтулив пальці. Тієї ж миті револьвер під вагою каменя злетів у повітря, важко вдарився об поруччя й зник у воді. Не встиг він зануритись, як Холмс уже стояв біля поруччя навколішки; вигук задоволення дав нам зрозуміти, що все сталося так, як він і сподівався.

— Чи може щось бути кращим доказом? — сказав він. — Гляньте-но, Ватсоне, ваш револьвер розв'язав загадку! — І показав на іншу щербину, що з'явилася на нижньому краї поруччя, такого самого розміру, як і перша.

— Ми заночуємо в заїзді, — провадив він, підвівшись і позирнувши на враженого сержанта. — Ви, звичайно, кинете гак і легко дістанете револьвер мого друга. Поруч із ним знайдете інший револьвер, мотузок і грузило, за допомогою яких ця мстива жінка намагалася приховати свій злочин і звинуватити в убивстві невинну людину. Можете сказати містерові Гібсону, що я зустрінуся з ним уранці, й тоді ми вживемо заходів для виправдання міс Данбер.

Пізно ввечері, коли ми сиділи і смоктали люльки в сільському заїзді, Холмс коротко описав мені все, що сталося.

— Боюся, Ватсоне, — почав він, — що коли ви додасте до своїх записів історію з загадкою Торського мосту, то не помножите цим моєї слави. Моїй думці забракло швидкості й того поєднання уяви з реальністю, що складає основу мистецтва детектива. Мушу признатися, що та щербина на поруччі могла з самого початку стати ключем до розв'язки. Мені соромно, що я не прийшов до неї відразу.

Слід визнати, що ця нещасна жінка була надзвичайно хитра, тож розгадати її задум було не так уже й просто. Не знаю, чи траплялося нам у наших пригодах щось загадковіше за те, на що може наштовхнути жінку нестямне кохання. Вона ніяк не могла змиритися з тим, що міс Данбер — її суперниця і в фізичному, і в духовному розумінні. Безперечно, вона вважала цю безневинну дівчину причиною всіх образ із боку чоловіка, який намагався таким чином приборкати надто вже палке жінчине кохання. Спочатку вона хотіла накласти на себе руки. Потім вирішила вчинити це так, щоб завдати страждань ще й своїй суперниці.

Ми можемо чітко простежити кожен її вчинок, і всі вони свідчать про її надзвичайну підступність. Дуже майстерно було "витягнуто" в міс Данбер записку, за якою саме вона обрала місце для злочину. Прагнучи це підкреслити, місіс Гібсон трохи перестаралася, затиснувши той папірець у своїй руці. Вже саме це могло викликати мої підозри ще раніше.

Потім вона взяла один із револьверів свого чоловіка, — той має їх удома цілий арсенал, — і тримала його в себе. Такий самий револьвер вона заховала вранці в шафі міс Данбер, розрядивши перед тим один набій, що легко було зробити в лісі, не привернувши нічиєї уваги. Тоді вона придумала хитрий спосіб, як знищити зброю, і задля цього прийшла на міст. Коли з'явилася міс Данбер, вона зібралася на останній силі й вихлюпнула на неї всю свою ненависть, а потім, коли та була вже далеко, здійснила свій жахливий задум. Тепер усі ланки на своїх місцях і ланцюг цілковито

з'єднано. Газети можуть запитувати, чому одразу не обшукали дно ставу, але всі вони мудрі опісля. В усякому разі, такий величезний, зарослий очеретом став не так уже й легко прочесати, не знаючи до ладу, де й що слід шукати.

Що ж, Ватсоне, ми допомогли прекрасній жінці і водночас грізному чоловікові. Якщо в майбутньому вони об'єднують свої зусилля, — що досить імовірно, — то фінансовий світ може вважати, що містер Нейл Гібсон дечого навчився в школі, де скорбота дає нам уроки земного життя.

Людина, що рачкує[50]

Містер Шерлок Холмс завжди дотримувався тієї думки, що я мав би оприлюднити дивовижні подробиці, пов'язані зі справою професора Пресбері, — хоча б заради того, щоб покласти нарешті край темним чуткам, які літ із двадцять тому сколихнули університет і ще досі відлунювались у вчених колах Лондона. З різних причин, однак, я не мав такої змоги, й справжня історія цього курйозного випадку так і залишалася похованою на дні бляшаної коробки, разом з багатьма іншими нотатками про пригоди мого друга. І ось нарешті ми дістали дозвіл розголосити обставини цієї справи, однієї з останніх, до яких брався Холмс, перш ніж покинути свою практику. Але я й тепер ще мушу зберігати певну стриманість і обачність, передаючи їх публіці.

Якось у неділю ввечері, на початку вересня 1903 року, я одержав один з коротких Холмсових листів:

"Приходьте негайно, якщо можете. Якщо не можете, приходьте все одно.

Ш.Х."

Наші стосунки в той час були досить-таки своєрідні. Він був людиною звичок, і звичок міцних, глибоко вкорінених, і я став однією з них. Я перебував десь поряд із його скрипкою, міцним тютюном, старою чорною люлькою, довідниками та іншими, може, й менш безневинними звичками. Там, де йшлося про рішучі дії й був потрібен товариш, на допомогу якого можна було напевно сподіватися, моя роль була очевидна. Але я підходив і на іншу роль: на мені він гострив свій розум. Я підганяв його думки. Він любив міркувати вголос при мені. Навряд чи його роздуми були тоді звернені до мене, — з таким самим успіхом він міг би звертатися й до власного ліжка, — але все-таки, зробивши мене своєю звичкою, він став відчувати потребу в тому, щоб я його слухав і переривав здивованими зауваженнями. Коли я дратував Холмса методичною повільністю моїх думок, у його власному мозку яскравіше й живіше спалахували здогади й народжувалися висновки. Така була моя скромна роль у нашій спілці.

Прибувши на Бейкер-стрит, я побачив, що Холмс сидить у кріслі, підібгавши коліна, смочє люльку й задумано хмурить брови. Зрозуміло було, що він клопотався над якоюсь непростою проблемою. Він запросив мене сісти в моє старе крісло й майже півгодини не подавав більш жодного знаку, що помічає мене. Потім раптово здригнувся, немовби скидаючи з себе задуму, і, звично усміхнувшись, сказав, що радий вітати мене в домі, який був колись і моїм.

— Пробачте мені мою неуважність, любий Ватсоне, — мовив він. — Останньої доби мене повідомили про деякі цікаві факти, які дали поштовх до роздумів ширшого

характеру. І я оце думаю написати невеличку розвідку про використання собак у практиці детектива.

— Але ж, Холмсе, тут нема нічого нового, — сказав я. — Поліційні собаки, наприклад...

— Ні, ні, Ватсоне, з цього боку справа, звичайно, ясна. Але вона має й інший бік, дещо тонший. Пригадайте-но той випадок, який ви в своїй сенсаційній манері пов'язали з садибою "Мідяні буки". Пам'ятаєте, як я, спостерігаючи за дитиною, дійшов висновку про злочинні нахили її солідного й поважного батька?

— Так, дуже добре пам'ятаю.

— Так само побудований і хід моїх міркувань про собак. Собака немовби відображає життя родини. Ви бачили коли-небудь грайливого пса у похмурій родині чи сумного — в щасливій? Злі люди мають злих собак, небезпечні — небезпечних. Ба більше — зміни їхнього настрою можуть свідчити і про зміни настрою в людей.

Я похитав головою:

— Правду кажучи, Холмсе, це трохи притягнуто за вуха.

Він набив люльку й знов уместився в кріслі, не звернувши уваги на мої слова.

— Практичне застосування того, про що я говорив, має якнайтісніший зв'язок із загадкою, яку я нині вивчаю. Як на мене, це досить заплутаний клубок, і я шукаю в ньому вільного кінця. Цим кінцем для мене є питання: чому Рой, вівчарка професора Пресбері, весь час намагається вкусити свого хазяїна?

Я розчаровано засовався в кріслі. Невже через такий дріб'язок мене відірвали від роботи? Холмс позирнув на мене.

— Той самий давній Ватсон! — сказав він. — Ви ніяк не навчитеся розуміти, що найсерйозніші висновки часом випливають із маленьких дрібниць. Розміркуйте самі: хіба не дивно, коли на статечного літнього мудреця... адже ви чули, напевно, про Пресбері, славетного фізіолога з Кемфорда?[51] — коли на таку людину двічі кидається вівчарка, яка завжди була його найвірнішим другом? Що ви про це скажете?

— Той собака, видно, хворий.

— Що ж, можливо. Але він не кусає більше нікого, та й хазяїна зачіпає лише у виключних випадках. Дивина, Ватсоне, справді дивина... А ось і дзвінок! Молодий містер Беннет з'явився раніше. Я сподівався побалакати з вами трохи довше, поки він прийде.

На сходах почулася швидка хода, потім різко постукали у двері, й за мить відвідувач уже стояв перед нами. Це був високий, гарний молодик років тридцяти, ошатно й зі смаком одягнений, хоча щось у його поведінці свідчило радше про студентську сором'язливість, аніж про впевненість світської людини. Він потис руку Холмсові й трохи розгублено глянув на мене.

— Справа ця дуже делікатна, містере Холмсе, — сказав він. — Не забувайте про те, в яких я стосунках із професором Пресбері, — як приватних, так і службових. Я не хотів би вести цю розмову при третій особі.

— Не хвилюйтеся, містере Беннете. Доктор Ватсон — дуже делікатна людина; до

того ж я готовий запевнити вас, що в такій справі, як ваша, мені напевно знадобиться помічник.

— Покладаюся на ваш розсуд, містере Холмсе. Гадаю, ви розумієте, чому я виявляю деяку обережність у цій справі.

— Ви все зрозумієте, Ватсоне, коли я скажу вам, що цей джентльмен — містер Джон Тревор Беннет, асистент відомого професора, живе під одним дахом з ним і заручений з його єдиною дочкою. Звичайно, тут слід враховувати те, що професор має всі підстави сподіватися на його відданість. Але, мабуть, щоб найкраще довести її, треба зробити все можливе для розкриття цієї дивовижної таємниці.

— Я теж так вважаю, містере Холмсе. Це моя єдина мета. Чи обізнаний доктор Ватсон зі станом нашої справи?

— Ні, я не встиг нічого йому пояснити.

— Тоді я ще раз нагадаю найголовніші подробиці, перш ніж повідомити щось нове.

— Краще я зроблю це сам, — мовив Холмс, — щоб перевірити, чи добре я запам'ятав перебіг подій. Професор Пресбері, Ватсоне, має європейську славу. Він усе життя віддавав науці. З ним ніколи не траплялося ніяких скандалів. Він удівець, має одну дочку, Едіт. Як я зрозумів, він досить рішучий, свавільний, навіть войовничий. Так тривало до останнього часу.

Але раптом звичний плін такого життя було порушено. Попри поважний вік — професорові шістдесят один рік — він посватався до дочки професора Морфі, свого колеги з кафедри порівняльної анатомії. І це можна витлумачити не як розважливе залицяння підстаркуватого чоловіка, а радше як спалах юнацької пристрасті. Ніхто не зміг би зрівнятися з ним у його палкій закоханості на старі літа. Міс Аліса Морфі — чудова дівчина, розумна й гарна з себе, тож професорове захоплення цілком можна зрозуміти. Але його родина поставилась до цього не дуже прихильно.

— Нам здалося, що це вже занадто, — мовив відвідувач.

— Отож-бо. Занадто бурхливо й зовсім неприродно. Але професор Пресбері — людина багата, і батько дівчини був не проти цього шлюбу. Дочка, щоправда, мала інші наміри: в неї було вже кілька шанувальників, менш завидних із житейського погляду, але більш до пари їй за віком. Проте професор з усіма своїми дивацтвами, судячи з усього, подобався дівчині. Між ними стояла лише одна перепона — його вік.

І тут буденне професорове життя затьмарила одна невеличка таємниця. Він вчинив щось таке, чого раніше ніколи не робив: поїхав з дому, нікому не сказавши, куди саме. Повернувся за два тижні, втомлений, наче після довгої подорожі. Де він був, професор не натякнув ані словом, хоча всі мали його за найвідвертішу людину. Однак наш клієнт, містер Беннет, невдовзі одержав лист із Праги від свого колеги: той писав, що радий був бачити там професора Пресбері, хоч поговорити їм і не довелося. Лише таким чином удома стало відомо, де він був.

Тепер я переходжу до головного. З того дня з професором сталася разюча зміна. Він зробився дуже потайним. Усі навколо відчували, що перед ними не та людина, яку вони знали раніше: все найкраще в ньому немовби покрила якась тінь. Проте його

розум не постраждав нітрохи. Лекції професора були так само блискучі. Але в його поведінці час від часу проявлялося щось лиховісне й несподіване. Дочка, що не чула душі в батькові, знову й знову намагалася відновити з ним колишні стосунки, зазирнути йому в душу. Ви, сер, як я розумію, робили те саме, але марно. А тепер, містере Беннете, розкажіть нам самі про оту пригоду з листами.

— Мушу сказати, докторе Ватсоне, що в професора не було від мене таємниць. Якби я доводився йому сином чи молодшим братом, то й тоді не мав би в нього більшої довіри. До мене, як до його секретаря, потрапляли всі папери, що надходили на його ім'я; я розпечатував і розбирав його листи. Але невдовзі після його повернення все змінилося. Він сказав мені, що, можливо, одержуватиме листи з Лондона, помічені під маркою хрестиком. Ці листи треба відкладати вбік, і читатиме їх тільки він сам. І справді, кілька таких листів пройшло через мої руки: на кожному стояв лондонський штемпель і кожен був надписаний рукою малописьменної людини. Якщо професор і відповідав на ті листи, то його відповіді не потрапляли ні до мене, ні до кошика, куди ми складаємо всю нашу пошту.

— А ще ж була й скринька, — нагадав Холмс.

— Так, була скринька. З подорожі професор привіз маленьку дерев'яну скриньку. Це єдина річ, яка свідчить про те, що він побував на континенті, — одна з тих різьблених дрібничок, які нагадують про Німеччину. Він поставив її в шафу з інструментами. Одного разу, шукаючи пробірку, я взяв у руки цю скриньку. На мій подив, професор страшенно розгнівався і вилаяв мене за мою цікавість. Раніше такого не бувало, і я глибоко образився. Я спробував пояснити, що взяв скриньку ненароком, але цілий вечір бачив, як люто він на мене позирав, і знав, що ця пригода не йде йому з думки. — Містер Беннет дістав з кишені маленький записник. — Це сталося другого липня, — додав він.

— Ви справді зразковий свідок, — мовив Холмс. — Окремі з цих дат можуть стати мені в пригоді.

— Я навчився методичності, як і всього іншого, від свого славетного вчителя. З того часу, як я помітив у його поведінці щось недобре, я зрозумів, що мій обов'язок — розібратися, що ж із ним сталося. У мене записано, що того самого дня, коли професор виходив з кабінету до передпокою, на нього накинувся Рой. Таке повторилось і одинадцятого липня, а потім — це теж у мене зазначено — ще раз, двадцятого липня. Після цього Роя довелося вигнати до стайні. Милый був собака, лагідний, але... боюся, що я вже втомив вас.

Містер Беннет вимовив ці слова з докором, бо Холмс, очевидно, його не слухав. Він сидів з незворушним виразом обличчя, втупивши байдужі очі в стелю. При останніх Беннетових словах мій друг із зусиллям опанував себе:

— Цікаво! Дуже цікаво! Ці подробиці я чую вперше, містере Беннете. Гадаю, що первісну картину ми відтворили повністю, чи не так? Але ви згадували й про якісь свіжіші події.

На гарне, щире обличчя відвідувача найшла тінь сумної згадки.

— Те, про що я розповідав, сталося позаминулої ночі, — сказав він. — Я лежав у ліжку, але заснути не міг; годині десь о другій я почув у коридорі якісь глухі звуки. Я відчинив двері й визирнув. Слід сказати, що професорова спальня — у кінці коридору...

— Коли це було? — спитав Холмс.

Відвідувач явно обурився, що його перервали таким нісенітним запитанням.

— Я вже сказав, сер, що то було позаминулої ночі, отже, четвертого вересня.

Холмс кивнув, усміхаючись.

— Далі, будь ласка, — мовив він.

— Професорова спальня — в кінці коридору, і, щоб потрапити до неї, він мав проминути мої двері. То було справді жахливе видовище, містере Холмсе. Нерви в мене, гадаю, не гірші, ніж у моїх сусідів, але те, що я побачив, приголомшило мене. В коридорі було темно, й лише навпроти одного з вікон на півдорозі лежала пляма світла. Я бачив, що коридором рухається щось темне й згорблене. Раптом воно опинилося в плямі світла, і я побачив, що це професор. Він рачкував, містере Холмсе, — рачкував, низько звісивши голову! Але рухався він, як мені здалося, легко. Я заціпенів, і лише тоді, коли він добрався до моїх дверей, насмілювався ступити до нього й спитати, — може, чимось йому допомогти. Відповідь була несподівана. Він одразу скочив на ноги, сипнув мені просто у вічі лайкою й метнувся повз мене сходами вниз. Я зачекав з годину, але він не повертався. Мабуть, повернувся до своєї спальні вже на світанку.

— Гаразд. Ватсоне, що ви про це скажете? — спитав Холмс, мов патолог, що описує рідкісний випадок.

— Напевно, люмбаго. Я знав хворого, який під час нападу цієї недуги змушений був також рачкувати, і неважко собі уявити, як це його дратувало.

— Чудово, Ватсоне. Ви завжди стоїте обома ногами на землі. І все-таки навряд чи то було люмбаго, бо він умить випростався.

— Зі здоров'ям у нього все гаразд, — мовив Беннет. — Не пригадую, щоб він останнім часом на щось скаржився. Отакі факти, містере Холмсе. Це не той випадок, з яким ми могли б звернутися до поліції, і водночас ми не знаємо, як нам бути: ми відчуваємо, що на нас насувається якесь нове лихо. Едіт — тобто міс Пресбері — так само вважає, що сидіти й чекати більше не можна.

— Це справді надзвичайно дивний і цікавий випадок. Як ви гадаєте, Ватсоне?

— Як лікар, — відповів я, — можу сказати, що це скоріш проблема для психіатра. Палке кохання порушило діяльність мозку літнього джентльмена. Він подався за кордон, щоб вилікуватись від своєї пристрасті. Листи ж і скринька, можливо, стосуються якихось інших, особистих справ — отримання позички, скажімо, чи купівлі акцій, які заховано в тій скриньці.

— А вівчарка, звичайно ж, обурилася цими оборудками з грошима? Ні, ні, Ватсоне, тут щось інше. Єдине, що я міг би припустити...

Що саме Шерлок Холмс міг припустити, ми так ніколи й не дізналися, бо цієї миті двері відчинились і до кімнати увійшла молода леді. Побачивши її, містер Беннет скрикнув і з розпростертими обіймами кинувся до неї; вона теж простягла руки йому

назустріч.

— Едіт, люба! Сподіваюся, нічого не сталося?

— Я не могла не приїхати по тебе. О, Джеку, як я злякалася! Як страшно залишатися там на самоті!

— Містере Холмсе, це та молода леді, про яку я вам розповідав. Вона моя наречена.

— Ми вже й так здогадалися про це, хіба ні, Ватсоне? — усміхнено відповів Холмс.

— Як я розумію, міс Пресбері, є якісь новини і ви хочете про них повідомити?

Наша гостя, жвава й мила дівчина, справжня англійка, також відповіла Холмсові усмішкою й сіла поряд із містером Беннетом.

— Коли я дізналася, що містера Беннета немає в готелі, то подумала, що знайду його у вас. Він, звичайно, сказав мені, що хоче спитати у вас поради. Містере Холмсе, благаю вас, скажіть, чи зможете ви якось допомогти моєму нещасному батькові?

— Сподіваюся, що так, міс Пресбері, хоч у цій справі ще багато чого таємничого. Може, щось з'ясується після того, як ми вислухаємо вас.

— Це було вчора вночі, містере Холмсе. Цілий день батько повадився якось дивно. Я певна, що часом він і сам не тямить, що робить. Живе, неначе вві сні. Учора саме так і було. Людина, з якою я живу, — це не мій батько. Зовні він не змінився, але насправді це вже не він.

— Розкажіть нам, що сталося.

— Я прокинулася серед ночі від несамого собачого гавкату. Бідолашного Роя тепер держать на прив'язі біля стайні. Треба сказати, що на ніч я замикаю свою кімнату, бо ось і Джек... тобто містер Беннет може підтвердити, що всі ми живемо в очікуванні якоїсь небезпеки. Моя кімната на третьому поверсі. Цієї ночі штору на моєму вікні було піднято, а надворі яскраво світив місяць. Я лежала й дивилася на світлий квадрат вікна, слухаючи, як захлинається від гавкату собака, й раптом аж уся стрепенулася, побачивши перед собою батькове обличчя. Містере Холмсе, я мало не вмерла з подиву й страху. Так, то було його обличчя, що притулилося до шибки: він підняв руку, немовби хотів розбити вікно. Якби він це зробив, я збожеволіла б. Ні, то не було марення, містере Холмсе. Не обманюйте самі себе. Десять півхвилини я лежала, не годна й поворухнутись, і дивилася на це обличчя. Потім воно зникло, і я ніяк не могла змусити себе підвестися з ліжка й поглянути, куди воно поділося. Так я й пролежала аж до ранку, тремтячи, немов у лихоманці. За сніданком батько був різкий і сердитий, але жодним словом не обмовився про нічну пригоду. Я теж. Я лише вигадала привід, щоб поїхати до міста, і ось я тут.

Холмс явно здивувався, вислухавши розповідь міс Пресбері.

— Люба леді, ви сказали, що ваша кімната на третьому поверсі. Чи є в садку довга драбина?

— Ні, містере Холмсе, і це найдивовижніше. До вікна ніяк без драбини не дістатися, але все-таки він добрався туди.

— Це було п'ятого вересня, — додав Холмс. — Ця обставина вельми ускладнює справу.

Тепер уже леді поглянула на нього з подивом.

— Це вже ви вдруге називаєте дати, містере Холмсе, — сказав Беннет. — Невже це щось важить?

— Можливо. Проте мені поки що бракує даних.

— Може, ви пов'яжете ці напади божевілья з фазами місяця?

— Ні, аж ніяк. Напрямок моїх міркувань зовсім інший. Ви не могли б залишити мені свій записник, щоб я перевірів дати? Що ж, гадаю, Ватсоне, що план наших дій прояснився. Ця молода леді повідомила нас, — а на її чуття я цілком покладаюся, — що її батько майже не пам'ятає того, що відбувається з ним у певні дні. От ми й відвідаємо його під тим приводом, що в один із таких днів він призначив нам зустріч. Він подумає, що його підвела забудькуватість. А ми, перш ніж щось розпочинати, насамперед добре на нього роздивимось.

— Чудово, — мовив містер Беннет. — Але мушу вас попередити, що професор часом буває запальним і буйним.

Холмс усміхнувся:

— І все-таки є причини — й до того ж вагомі, якщо мої припущення справдяться, — щоб ми виїхали до нього негайно. Завтра, містере Беннете, ми вже будемо в Кемфорді. Коли не помиляюся, там у готелі "Шахівниця" непоганий портвейн і найкраща постіль. Далебі, Ватсоне, наші справи на найближчі кілька днів складаються якнайкраще.

У понеділок уранці ми вже їхали до славетного університетського містечка. Холмсу, вільному птахові, неважко було знятися з місця, тоді як мені довелося гарячково міняти свої наміри, бо моя практика тоді була солідна. Про нашу справу Холмс не прохопивсь ані словом, аж поки ми не залишили свої валізи в тому самому старовинному готелі, про який він згадував напередодні.

— Гадаю, Ватсоне, що нам пощастить застати професора ще до сніданку. Лекція у нього об одинадцятій, а в перерві, звичайно ж, він снідає вдома.

— Але як ми пояснимо свій прихід?

Холмс поглянув у записник:

— Один із нападів божевілья стався двадцять шостого серпня. Припустімо, що в такі дні він не дуже уявляє собі, що з ним відбувається. Якщо ми наполягатимемо, що домовились про зустріч із ним заздалегідь, він, гадаю, навряд чи наважиться нам заперечувати. От тільки чи вистачить у нас на це зухвальства?

— Що ж, спробуймо.

— Чудово, Ватсоне! Поеднання дитячого віршика[52] з поемою Лонгфелло[53]. "Що ж, спробуймо" — ось наше гасло. Якийсь добрий тубілець, напевно, покаже нам дорогу.

І справді, невдовзі один із них, сидячи на передку ошатного кеба, вже віз нас повз стародавні будівлі коледжів і нарешті, звернувши в алею, зупинився перед дверима гарного будинку, оточеного травниками й обплетеного пурпуровою гліцинією. Все свідчило про те, що професор Пресбері живе не лише в затишку, а й у розкошах. Тільки-но ми під'їхали, як в одному з вікон з'явилася сива голова і пара сторожких очей під кудлатими бровами оглянула нас крізь великі рокові окуляри. За хвилину ми були

вже в самому святилищі — в кабінеті, й перед нами стояв сам таємничий учений, витівки якого привели нас сюди з Лондона. Проте ані в поведінці, ані в зовнішніх його рисах не було й натяку на якесь дивацтво: то був показний, поважний, високий чоловік у сурдугі, з гордовитою поставою досвідченого лектора. Найцікавіші були його очі — пильні, спостережливі й надзвичайно розумні, щоб не сказати — хитрі.

Він поглянув на наші картки:

— Прошу сідати, джентльмени. Чим можу бути корисним?

Містер Холмс люб'язно всміхнувся:

— Саме про це я хотів би спитати вас, професоре.

— Мене, сер?

— Можливо, сталася якась помилка. Мені переказували, що професорові Пресбері з Кемфорда потрібні мої послуги.

— Он як! — Мені здалося, що в сірих насторожених очах спалахнув злий вогник. — Переказували, так? А дозвольте-но запитати — хто переказував?

— Пробачте, професоре, але то була приватна розмова. Якщо я й помилився, ніякої біди не сталося. Я можу лише попросити у вас вибачення.

— Е, ні! Я так просто не залишу цієї справи. Вона мене зацікавила. Ви маєте з собою якийсь лист або телеграму, що підтвердили б ваші слова?

— Ні, не маю.

— Сподіваюся, ви не станете стверджувати, що я сам запросив вас?

— Я волів би не відповідати на ваші запитання, — мовив Холмс.

— Отож-бо й воно, — глузливо мовив професор. — Дарма, на це запитання легко відповісти й без вашої допомоги.

Він обернувся і підійшов до дзвінка. З'явився наш лондонський друг — містер Беннет.

— Заходьте, містере Беннете. Оці двоє джентльменів приїхали з Лондона, певні, що їх сюди викликали. Ви переглядаєте все моє листування. Чи записаний у вас де-небудь адресат на ім'я Холмс?

— Ні, сер, — почервонівши, відповів Беннет.

— Питання вирішено, — мовив професор, гнівно втупившись у мого друга. — Отже, сер, — він подався вперед усім тілом, спершись на стіл обома руками, — як на мене, становище ваше незавидне.

Холмс знизав плечима:

— Я можу лише повторити прохання вибачити мені за несподіване вторгнення.

— Замало, містере Холмсе! — пронизливо скрикнув старий, аж скривившись з люті. Він перепинив нам шлях до дверей і несамовито замахав кулаками. — Не думаю, що вам пощастить так легко викрутитись! — Він розлючено кривлявся, викрикуючи недоладні погрози, і я певен, що нам довелося б пробиватися до дверей силоміць, якби не втрутився містер Беннет.

— Шановний професоре! — вигукнув він. — Згадайте про ваше становище! Подумайте про можливий скандал в університеті! Містер Холмс — відома людина. Хіба

можна поводитися з ним так нечемно?

Господар, — якщо личить так його звати, — похмуро відступив від дверей. Ми невимовно зраділи, вирвавшись із його дому й опинившись у затишку алеї. Холмса ця пригода, здавалося, неабияк потішила.

— У нашого вченого друга щось не в ладу з нервами, — сказав він. — Може, ми й справді дещо зухвало вдерлися до нього, зате дістали змогу поговорити з ним особисто, чого я й бажав. Але стривайте-но, Ватсоне, він ще не дав нам спокою! Цей негідник женеться за нами.

Було чути, як за нами хтось біжить, але, на щастя, з-за повороту алеї замість лютого професора вигулькнув його асистент. Захекавшись, він зупинився біля нас:

— Мені так шкода, містере Холмсе. Я хотів попросити у вас вибачення.

— Не треба, сер. Для моєї професії це звична річ.

— Я ніколи не бачив його таким лютим. З ним дедалі небезпечніше жити. Тепер ви розумієте, чому я і його дочка так стривожилися? Адже його розум цілком ясний!

— Аж надто ясний! — уточнив Холмс. — Це мій прорахунок. Його пам'ять працює набагато чіткіше, ніж я думав. До речі, чи можна нам, поки ми ще тут, поглянути на вікно кімнати міс Пресбері?

Містер Беннет, продаючися крізь кущі, вивів нас у таке місце, звідки будинок було добре видно збоку.

— Он воно. Друге ліворуч.

— Еге, та до нього справді важко дістатися! Але гляньте: внизу росте плющ, а вище є ринва, — хоч якась опора.

— Я, правду кажучи, не заліз би, — мовив містер Беннет.

— Цілком можливо. Це було б надто небезпечно для будь-якої нормальної людини.

— Я хотів сказати вам ще одну річ, містере Холмсе. Я дістав адресу тієї людини в Лондоні, з якою він листується. Один лист він написав сьогодні вранці, і я переписав адресу з бювара. Зрозуміло, що, як на секретаря, це був негарний вчинок, але що я мав робити?

Холмс поглянув на папірець і сховав його в кишеню.

— Дорак... цікаве ім'я. Слов'янське, здається. Що ж, це важлива ланка в нашому ланцюзі. Ми сьогодні ж повертаємося до Лондона, містере Беннете. Зоставатися тут далі нам немає рації. Заарештувати професора ми не можемо, бо він не скоїв ніякого злочину; взяти його під нагляд — так само, бо в нас немає доказів, що він збожеволів. Тож діяти поки що зарано.

— Але як же тоді бути, на Бога?

— Трохи почекаймо, містере Беннете. Події не забаряться. Якщо не помиляюся, наступного вівторка слід чекати кризи. Того дня ми, звичайно, будемо в Кемфорді. Проте настрої у домі зараз не дуже приємний, і якщо міс Пресбері зможе продовжити свій візит...

— Це зовсім неважко залагодити.

— Тоді хай вона залишається в Лондоні, поки ми зможемо запевнити її, що будь-яка

небезпека минула. А професор тим часом хай робить, що хоче, і перечити йому не варто. Аби лиш він був у добромум гуморі, а там усе буде гаразд.

— Он він! — злякано прошепотів Беннет. З-за дерев ми побачили високу, ошатну постать професора, що стояв у дверях і озирався навколо, трохи подавшись вперед, ворушаючи перед собою руками. Секретар востаннє махнув нам рукою і зник за деревами; ми побачили, як він підбіг до свого господаря, і вони обидва пішли додому, жваво щось обговорюючи.

— Наш старенький джентльмен, напевно, вже зметикував, що й до чого, — сказав Холмс дорогою до готелю. — Хоч наша зустріч і була коротка, мене вразив його розум, надзвичайно ясний і тверезий. Він запальний, це правда, але зрозуміти його можна — мимоволі розлютишся, якщо до тебе приставили детективів, та ще й, з усього видно, з волі твоєї власної родини. Боюся, що нашому другові Беннету зараз не до жартів...

По дорозі Холмс зайшов на пошту й послав комусь телеграму. Відповідь надійшла увечері, й він простяг її мені.

"Відвідав Дорака на Комершел-Роуд. Підстаркуватий чех, дуже ввічливий. Тримає велику крамницю.

Мерсер".

— Мерсера ви ще не бачили, — мовив Холмс. — Це мій головний помічник у повсякденній роботі. Для мене важливо було бодай щось довідатися про людину, з якою наш професор так потаємно листується. Він чех — тут може бути зв'язок із мандрівкою до Праги.

— Дякувати Богові, нарешті хоч якийсь зв'язок, — сказав я. — Поки що, як на мене, перед нами низка незрозумілих подій, ніяк не пов'язаних між собою. Що спільного, наприклад, може бути між розлюченою вівчаркою і мандрівкою до Праги або між тим та іншим і людиною, що рачкує ночами коридором? А оті дати — це найбільша таємниця для мене в усій цій справі.

Холмс усміхнувся й потер руки. Додам, що ми саме сиділи в старовинному готелі за пляшкою славетного портвейну, про який Холмс нещодавно згадував.

— Гаразд, тоді поговорімо про ті дати, — сказав він, стуливши кінчики пальців, як учитель, що звертається до класу. — Щоденник цього симпатичного молодика свідчить, що вся ця пригода почалася другого липня й відтоді повторюється кожного дев'ятого дня, — за одним лише винятком, як я пам'ятаю. От і останній напад, що стався в п'ятницю, припадає на третє вересня, а передостанній — на двадцять шосте серпня. Ніякого збігу тут бути не може.

Я змушений був погодитися.

— Тож давайте виходити з того, що кожного дев'ятого дня професор уживає якісь ліки, дія яких короткочасна, але сильна. Природну професорову нестриманість вони лише роз'ятрюють. Він довідався про це зілля в Празі, а тепер отримує його через посередника-чеха в Лондоні. Все збігається, Ватсоне!

— А собака, а обличчя у вікні, а людина, що рачкує коридором?

— Нічого, нічого, головне — почати, а далі піде. Не думаю, що до наступного

вівторка станеться щось несподіване. А тим часом нам залишається підтримувати зв'язки з нашим другом Беннетом і насолоджуватися затишком цього чарівного містечка.

Уранці містер Беннет завітав до нас з останніми новинами. Як Холмс і сподівався, учорашній день був для нього нелегким. Хоч професор і не докоряв йому за те, що він улаштував наші відвідини, але говорив з ним різко, неприязно і взагалі був прикро вражений. Проте цього ранку він знову був спокійний і прочитав, як і завжди, блискучу лекцію в переповненому класі.

— Якби не ці дивні напади, — мовив Беннет, — я сказав би, що сам він — бадьоріший і жвавіший, а думки його — ясніші, ніж будь-коли. І все-таки це не він — не той, кого ми знали раніше.

— Я не думаю, що зараз вам слід чогось боятися, принаймні цього тижня, — відповів Холмс. — Я — людина зайнята, а на доктора Ватсона чекають пацієнти. Тож домовимось так: ми зустрінемося тут наступного вівторка, о цій самій порі, і я більш ніж певен, що ми зможемо пояснити вам усе й покінчити з вашими проблемами, перш ніж знову розстанемося. А тим часом пишіть нам про все, що тут коїться.

Кілька наступних днів я не бачив свого друга, але в понеділок увечері одержав коротенький лист, у якому він просив мене зустрітися з ним на вокзалі. Дорогою до Кемфорда Холмс розповів мені, що там усе гаразд, спокою в будинку професора ніщо не порушувало, а сам господар повадився цілком нормально. Підтвердив це й містер Беннет, який відвідав нас увечері в тому самому номері готелю "Шахівниця".

— Сьогодні він отримав пошту від свого лондонського кореспондента: лист і невеличкий пакунок, із хрестиками під марками, — тож я їх не переглядав. Більше не було нічого.

— Можливо, цього буде цілком досить, — понуро мовив Холмс. — Містере Беннете, цієї ночі, я думаю, ми прийдемо до якоїсь розгадки. Якщо я міркую правильно, то ми зможемо прискорити розв'язання нашої справи. Але для цього треба наглядати за професором. Раджу вам не лягати спати й бути наготові. Коли почуєте, що він минає ваші двері, не зупиняйте його, а тихенько стежте за ним, тільки якомога обережніше. Ми з доктором Ватсоном будемо поряд. До речі, де ключ від тієї скриньки, про яку ви нам казали?

— Він носить його на годинниковому ланцюжку.

— Мені здається, що наш розслід має йти саме в цьому напрямі. У крайньому разі замок у скриньці, мабуть, легко буде зламати. У вас там є ще якийсь дужий чолов'яга?

— Так, візник Макфейл.

— Де він ночує?

— У кімнаті над стайнею.

— Він може нам знадобитися. А поки що нам тут більше нічого робити, — подивимось, що буде далі. На все добре, — хоча, гадаю, ми до ранку ще побачимось.

Близько півночі ми засіли в кущах якраз навпроти дверей професорового будинку. Ніч була ясна, але прохолодна, і ми раділи, що взяли з собою теплі пальта. Налетів

вітерець, і небо вкрили хмарки, то затуляючи, то відслонюючи серп місяця. Нам було б нудно сидіти в тій засідці, якби не впевненість мого друга в тому, що ланцюг химерних подій, які заволоділи нашими думками, скоро урветься.

— Якщо дев'ятиденний цикл не буде порушено, професор цієї ночі постане перед нами в усій своїй красі, — мовив Холмс. — І те, що ці дивні напади недуги почалися в нього після подорожі до Праги, і те, що він одержує таємні пакунки від лондонського крамаря-чеха, який теж, мені здається, діє за чийось дорученням із Праги, і те, що саме сьогодні професор дістав один з них, — усе це веде нас в одному напрямку. Що він приймає і навіщо, — поки незрозуміло, але ясно, що все це якимось чином присилають йому з Праги. Він приймає це зілля згідно з чітким приписом — кожного дев'ятого дня, — це відразу впало мені в око. Але напади, які воно спричинює, — найдивовижніше. Ви помітили, які в нього пальці?

Я змушений був признатися, що ні.

— Товсті, мозолясті, — у моїй практиці це щось нове. Завжди спершу дивіться на руки, Ватсоне. Далі — на рукави, коліна штанів і черевики. Такі пальці бувають лише в тих, хто рачкує... — Холмс раптом зупинився й ляснув себе долонею по лобі. — Ватсоне, Ватсоне! Який я був дурень! Це виглядає неймовірним, але це правда. Все стає на свої місця. Як це я не помітив зв'язку між подіями? А пальці! Як я міг проминути ці пальці? А собака? А плющ? Ні, мені й справді пора поселитися на маленькій фермі, про яку я давно мрію... Дивіться, Ватсоне! Ось і він! Зараз ми побачимо все самі.

Двері будинку повільно відчинились, і в освітленому прямокутнику ми побачили довготелесу постать професора Пресбері. На ньому був халат. Він стояв на дверях, ледь подавшись вперед і звісивши перед собою руки, як і минулого разу.

Та ось він ступив на доріжку, і з ним сталася дивовижна переміна. Він нахилився, став навкарачки й поповз, увесь час підскакуючи, немовби від надлишку сил та енергії. Так він прорачкував уздовж фасаду й завернув за ріг. Тільки-но він зник, як у дверях з'явився Беннет і тихенько пішов за ним.

— Ходімо, Ватсоне, ходімо! — прошепотів Холмс, і ми якомога тихше подалися кушами до того місця, звідки добре було видно бічну стіну будинку, освітлену молодиком. Скорчена професорова постать чітко видніла біля підніжжя порослої плющем стіни. Аж тут старий несподівано, з неймовірною спритністю подерся вгору. Він перестрибував з гілки на гілку без усякої мети, просто радіючи силі, що нуртувала в ньому. Поли халата маяли в повітрі, й він був схожий на велетенського кажана, що величезною темною плямою приліпився до освітленої місяцем стіни власного будинку. Невдовзі ця забава йому набридла, і він, так само перестрибуючи з гілки на гілку, спустився додолу, став, як і раніше, навкарачки й поповз до стайні. У цей час надвір, несамовито гавкаючи, вискочила вівчарка і, побачивши господаря, розлютилася ще дужче. Шаленіючи, вона рвалася з ланцюга, ладна його розшматувати. Професор підповз до неї й, присівши навпочіпки зовсім близько, але так, щоб тварина його не дістала, почав дражнити її. Він набирав у жмені камінці з доріжки й кидав їх собаці в писок, тикав у нього палицею, вимахував руками за кілька дюймів від роззявленої пащі,

— одне слово, всіляко намагався розпалити й без того знавіснілу тварину. За всі наші пригоди я не пригадаю більш дикого видовища, ніж оця байдужа постать, що не втратила ще решток гідності й по-жаб'ячому припала до землі перед розлюченою вівчаркою, з витонченою жорстокістю доводячи її до ще більшого шалу.

І раптом це сталося! Ні, то не ланцюг розірвався — то зіскочив нашійник, який витримав би й міцну шию ньюфаундленда. Почувся металевий ляскіт, і тієї ж миті собака й професор, зчепившись, покотилися по землі: перший — із лютим гарчанням, другий — із пронизливим вереском жаху. Професорове життя повисло на волосинці. Розшаленіла тварина вгризлася йому в горло, глибоко ввігнавши в нього ікла, й професор упав без тями ще до того, як ми підійшли й розчепили їх. Це було надто небезпечно, але одного Беннетового вигуку вистачило для того, щоб приборкати здоровенного пса. Почувши галас, із кімнати над стайнею вискочив сонний, переляканий візник.

— Нічого дивного тут немає, — сказав він, похитавши головою. — Я бачив таке й раніше. Я знав, що собака рано чи пізно добереться до нього.

Собаку знову припнули, а професора ми перенесли до кімнати, де Беннет, лікар за освітою, допоміг мені перев'язати його розтерзане горло. Гострі собачі ікла мало не зачепили сонну артерію. Професор утратив багато крові. Через півгодини небезпека минула, я вколов постраждалому морфій, і він поринув у глибокий сон. Тоді, і лише тоді, ми змогли глянути один на одного й оцінити ситуацію.

— Гадаю, його треба показати найкращому хірургові, — мовив я.

— Боронь Боже, ні! — вигукнув Беннет. — Поки що про цей скандал знають лише домашні. Ніхто й словом не прохопиться. Але якщо чутки про нього просочаться за стіни цього будинку, різним домислам не буде кінця. Подумайте про репутацію професора в університеті, про його європейську славу, про почуття його дочки!

— Так, справді, — погодився з ним Холмс. — Я думаю, що тепер, коли руки в нас не зв'язані, можна буде знайти спосіб запобігти всіляким чуткам і не допустити повторення чогось подібного. Зніміть-но ключ із ланцюжка, містере Беннете. Макфейл буде біля хворого і дасть нам знати, коли раптом що станеться. Погляньмо, що ж заховано в таємничій професоровій скриньці.

Заховано там було небагато, але й цього виявилось достатньо — дві пляшечки, одна порожня, друга щойно почата, шприц та ще кілька листів, надряпаних нерозбірливим почерком іноземця. Позначки на конвертах свідчили, що це ті самі листи, які заборонялося розпечатувати секретареві; усі вони були надіслані з Комершел-Роуд і підписані "А. Дорак". В одних були самі лише повідомлення про те, що професорові Пресбері надіслано нову пляшечку препарату; в інших — розписки про отримання грошей. Був тут іще один конверт — підписаний вправнішою рукою, з австрійською маркою і празьким штемпелем.

— Це те, що нам треба! — вигукнув Холмс, витягаючи з конверта лист.

"Вельмишановний колего! — писалося в тому листі. — Після ваших відвідин я багато міркував над вашою проблемою, і хоча за таких обставин є певні вагомі підстави

застосувати мій засіб, я все-таки радив би вам виявити обережність, бо дійшов до висновку, що він не зовсім безпечний.

Можливо, сироватка людиноподібного примата була б краща. Ми використали чорноголового хульмана[54], як я вам пояснював, лише тому, що була змога дістати тварину. Але хульман, як відомо, пересувається на чотирьох кінцівках і живе на деревах, тоді як людиноподібні належать до двоногих і з усіх поглядів стоять ближче до людини.

Благаю вас вжити всіх запобіжних заходів, щоб не допустити передчасного розголошу. Я маю ще одного такого пацієнта в Англії: наш посередник — той самий Дорак.

Ви зробите мені велику ласку, посилаючи щотижня звіти.

З глибокою пошаною

Г.Льовенштайн".

Льовенштайн! Це ім'я нагадало мені коротенький допис у газеті про якогось таємничого вченого, що тільки йому відомим способом намагається розкрити секрет омолодження і винайти еліксир життя! Льовенштайн із Праги! Льовенштайн з його чудодійною сироваткою, що дарує людям силу! Льовенштайн, з яким колеги розірвали всякі стосунки через відмову поділитися з ними своїм відкриттям! Кількома словами я розповів про все, що згадав. Беннет дістав з полиці довідник із зоології.

— "Хульман, — прочитав він, — велика чорноголова мавпа зі схилів Гімалаїв, найближча до людини з усіх чотириногих мавп". Далі йдуть численні подробиці. Отже, містере Холмсе, все зрозуміло: завдяки вам ми все-таки натрапили на корінь зла.

— Справжній корінь зла, — уточнив Холмс, — схований, звичайно ж, у запізнілій пристрасті, яка навіяла нашому запальному професорові думку про те, що він досягне задуманого, якщо помолодшає. Тому, хто ставить себе вище від природи, найлегше скотитися вниз. Найдосконаліший взірець людини може впасти до рівня тварини, коли зверне з дороги природного розвитку. — Він помовчав, замислено розглядаючи пляшечку з прозорою рідиною, яку тримав у руці. — Я напишу цьому чоловікові й скажу, що він чинить злочин, поширюючи свою отруту, і в нас більше не буде з цим клопоту. Але повторення можливі. Інші знайдуть зручніші способи. Ось де криється небезпека — велика небезпека для всього людства! Уявіть собі, Ватсоне: скнара, сластолюб, джиґун — кожен захоче продовжити своє нікчемне животіння. І лише натхненна людина прагнучим високі мети. Цей відбір буде протиприродним! На яку ж смердючу калюжу перетвориться тоді наш безталанний світ? — Холмс-мрійник несподівано зник, і Холмс — людина дії підхопився зі стільця. — Гадаю, нам більше нема про що говорити, містере Беннете. Усі ці події тепер легко з'єднати. Собака, звичайно ж, відчув зміну раніше від вас. На те він і має тонкий нюх. Не на професора накинувся Рой — він накинувся на мавпу, і не професор, а мавпа дразнила Роя. Лазити по гіллі — найбільша радість для цієї істоти, а до вікна молодої леді її привів чистісінький випадок. Лондонський потяг, Ватсоне, скоро рушає, але я думаю, що перш ніж поїхати звідси, ми ще встигнемо випити по чашці чаю в "Шахівниці".

Дивна річ, але одна з найскладніших і найзаплутаніших справ, які я розслідував упродовж багатьох років свого життя, дісталася мені, коли я вже облишив ними займатися; всі події, пов'язані з нею, розгорталися, так би мовити, мало не на моїх очах. Сталося це після того, як я оселився в маленькому будиночку в Сасексі й цілком зануривсь у спокійне життя на лоні природи, про яке так часто мріяв упродовж багатьох років, які провів у похмурому, туманному Лондоні. Добряга Ватсон у той період майже зовсім зник з мого обрію. Він лише зрідка відвідував мене в суботу чи неділю. Тож тепер я сам мушу бути своїм історіографом. О, він так розмалював би цей дивовижний випадок і всі труднощі, з яких я вийшов переможцем! На жаль, мені доведеться по-своєму, простими словами розповісти про кожен свій крок на важкій дорозі, що вела до розкриття таємниці "лев'ячої гриви".

Моя вілла стоїть на південному схилі височини Даунс, із якої відкривається гарний краєвид на Ла-Манш. Берег у цьому місці — суцільна крейдяна стіна, і спуститися до води можна лише довгою, звивистою стежкою, яка дуже крута й ковзка. Вона закінчується біля пляжу завширшки із сто ярдів, вкритого рінню; вода не заливає його навіть під час припливу. Але подекуди там є затоки й ковбані — добрі басейни для купання, що з кожним припливом наповнюються свіжою водою. Цей чудовий берег тягнеться на кілька миль в обидва боки й лише в одному місці переривається невеличкою бухтою, над якою розкинулося село Фулворт.

Садиба моя стоїть самотньо. Хазяйнуємо в ній лише я, моя стара економка та ще бджоли. Проте за півмилі звідти розташована відома школа Гарольда Стекгерста, що займає великий будинок під назвою "Шпиль", — у ньому живуть учні, які вивчають різні професії, а також невеликий штат учителів. Сам Стекгерст колись був чемпіоном з веслування; нині він відомий і як учений з багатьох галузей знань. Відтоді, як я оселився біля моря, ми стали такими близькими друзями, що вечорами навідувалися один до одного без запрошення.

Наприкінці липня 1907 року був сильний шторм: вітер віяв із південного заходу, й хвилі докочувалися аж до крутої крейдяної стіни, залишаючи на березі глибокі озерця. Того ранку, про який я хочу розповісти, вітер ущух і все в природі дихало чистотою та свіжістю. Працювати за такої чудової погоди був би гріх, тож я вийшов подихати перед сніданком цілющим повітрям. Я сховався крутою стежкою до пляжу. Раптом до мене хтось гукнув: то був Гарольд Стекгерст, що весело махав мені рукою.

— Який чудовий ранок, містере Холмсе! Я так і знав, що зустріну вас.

— Я бачу, ви зібралися купатися.

— Знов давні ваші жарти, — засміявся він, поплескавши по своїй відстовбурченій кишені. — Так... Мак-Ферсон пішов купатися з самого ранку, а я, напевно, зустріну його тут.

Фіцрой Мак-Ферсон, гарний, статурний молодик, викладав у школі природничі науки. Хоч у нього було хворе серце через перенесений колись ревматизм, він, дужий від природи, досягав успіху у будь-якій спортивній грі, що не потребувала надто

великих фізичних зусиль. Купався він і влітку, і взимку, а оскільки я теж люблю поплавати, то ми часто купалися разом.

І тут ми побачили й самого Мак-Ферсона. Голова його промайнула над краєм кручі, біля якої обривалася стежка. За мить він з'явився на повен зріст, хитаючись, мов п'яний. Потім здійняв руки й, страшно закричавши, впав долілиць. Ми зі Стекгерстом кинулися до нього — він був від нас ярдів за п'ятдесят — і перевернули його на спину. Одразу видно було, що він помирає. Про це свідчили його посиніле обличчя й осклянілі очі. На мить у тих очах промайнув проблеск свідомості; він силкувався промовити кілька слів, щоб застерегти нас. Слова ці були нерозбірливі, уривчасті, але я все-таки розібрав двоє з них — "лев'яча грива". Вони ні про що мені не промовляли, але я розчув їх цілком виразно. За мить він спробував підвестися, змахнув у повітрі руками й перекинувся на бік. Він був мертвий.

Мій приятель остовпів з несподіваного жаху; у мене ж, звісна річ, усі чуття загострилися. Я раптом зрозумів, що ми стали свідками якоїсь незвичайної пригоди. На Мак-Ферсоні були тільки плащ і штани, на ногах — незашнуровані парусинові черевики. Коли він упав, плащ зісковзнув з плечей, оголивши тіло. Ми зацікавилися подиву. Спина його була вкрита темно-червоними смугами, ніби його відшмагали нагаєм з тонкого дроту. Знаряддя, яким його катували, було, напевно, дуже гнучким, а довгі сині смуги обвивали плечі й боки. По підборіддю текла кров з губи, прокушеної від нестерпного болю. Скривлене обличчя свідчило, що помер він у жахливих муках.

Я став навколішки, а Стекгерст, стоячи, схилився над тілом, коли раптом на нас упала чиясь тінь; підвівши очі, ми побачили коло себе Яна Мердока. Мердок викладав у школі математику. Це був високий худорлявий брюнет, такий відлюдкуватий і мовчазний, що ніхто не міг би назвати його своїм другом. Він жив, здавалося, в якомусь відчуженому світі ірраціональних чисел та конічних перерізів, майже зовсім не цікавлячись повсякденним життям. Серед учнів цей дивак міг би легко стати посміховиськом, якби в крові його не було якогось чужинського домішку, що проявлявся не лише в чорних як вуглини очах, а й у раптових спалахах гніву, що їх можна було назвати не інакше як дикими. Одного разу, коли на нього накинувся Мак-Ферсонів песик, Мердок схопив його й викинув у вікно, розбивши шибку; за такий вчинок Стекгерст його негайно звільнив би, якби не цінував як чудового вчителя.

Таким був чоловік, що цієї хвилини підійшов до нас. Здавалося, він був прикро вражений тим, що побачив мертве тіло, хоча випадок із песиком свідчив, що великої приязні між ним і небіжчиком не було.

— Бідолаха! Бідолаха! Що я можу зробити? Чим я можу тут допомогти?

— Ви були з ним? Може, ви знаєте, що тут скоїлося?

— Ні, ні, я сьогодні пізно встав. Я взагалі ще не був на пляжі. Я саме йду зі "Шпиля". Чим я можу вам допомогти?

— Біжіть до поліційної дільниці у Фулворті й негайно розкажіть, що тут сталося.

Не промовивши ані слова, він побіг, а я заходився вивчати місце події, тим часом як Стекгерст, приголомшений трагедією, залишався біля тіла. Першим моїм завданням

було, природно, переконатися, чи немає ще когось на пляжі. З кручі увесь берег здавався зовсім безлюдним; лише дві чи три темні постаті вдалині рухалися у бік Фулворта. Закінчивши оглядати берег, я почав поволі спускатися стежкою. Грунт тут був із домішкою глини та крейди, й подекуди траплялися сліди однієї людини, що вели і вгору, і вниз. Крім цієї людини, того ранку більш ніхто не сходив на берег. В одному місці я помітив відбиток долоні, оберненої пальцями вгору. Це могло означати лише те, що бідолашний Мак-Ферсон упав, коли підіймався стежкою. Були тут і круглі западини, тож я міг припустити, що він кілька разів падав навколішки. Внизу, де стежка закінчувалася, була велика лагуна, що утворилася під час припливу. На її березі Мак-Ферсон роздягнувся. Тут на камені лежав його рушник: він був зовсім сухий, тож виходило, що Мак-Ферсон ще не встиг зайти у воду. Походжаючи туди-сюди по жорсткій ріні, я побачив кілька піщаних острівців зі слідами парусинових черевиків та босих ніг. Отже, він хотів скупатися, та зробити цього не встиг.

Отут і ховалася загадка — найдивніша з усіх, які будь-коли поставали переді мною. Чоловік перебував на пляжі щонайбільше чверть години. Тут не могло бути жодного сумніву, адже Стекгерст ішов за ним від самісінького "Шпиля". Він збирався скупатись і вже роздягнувся, про що свідчили сліди босих ніг. Потім він знов абияк накинув на себе одяг — навіть не позастібав його, так і не скупавшись. А не зміг він скупатись через те, що був жорстоко закатований, — так жорстоко, що від болю навіть прокусив губу і йому стало сили хіба на те, щоб відповзти вбік і сконати. Хто скоїв це варварське вбивство? Щоправда, біля підніжжя скель були невеличкі гроти й печери, проте їх добре освітлювало низьке ранішнє сонце, тож схованками слугувати вони не могли. Крім того, як я вже сказав, ген віддалік на березі бовваніли якісь постаті. Але вони були надто далеко, щоб можна було запідозрити їх у злочині, та й від Мак-Ферсона їх відділяла широка лагуна, яка доходила аж до підніжжя скель, — в ній він збирався купатись. Неподалік у морі видніли два-три рибальські човни, і я легко міг роздивитися на людей, що сиділи в них. Отже, мені відкривалося кілька шляхів розслідування, але жоден з них не обіцяв швидкого успіху.

Коли я нарешті повернувся до мертвого тіла, то побачив біля нього юрму цікавих. Були тут, звичайно, і Стекгерст, і Ян Мердок, що саме надійшов із сільським констеблем Андерсоном — рудовусим товстуном сасекської породи, яка під неповороткими рухами й похмурою зовнішністю приховує неабияку тямущість. Він вислухав нас, занотував наші свідчення, а тоді відвів мене вбік.

— Я був би вдячний вам за пораду, містере Холмсе. Для мене одного ця справа надто складна, а якщо я тут наплутаю, мені перепаде від Льюїса.

Я порадив йому негайно послати по свого начальника та лікаря, а поки що не чіпати ні тіла, ні речей і якомога менше тупцяти коло нього, щоб не додавати зайвих слідів. Сам я тим часом обшукав кишені небіжчика. Там були носовичок, великий ніж і маленький гаманець. Звідти випав папірець; я розгорнув його й передав констеблеві. На папірці недбалим жіночим почерком було написано:

"Не хвилюйся, чекай на мене. Моді".

Судячи з усього, це була записка від коханої жінки, але в ній не вказувалося ані часу, ані місця побачення. Констебль поклав записку назад у гаманець і засунув разом з іншими речами до кишені плаща. Оскільки нічого нового ми не знайшли, я пішов додому снідати, наказавши спершу ретельно оглянути підніжжя скелі.

Години за дві до мене зайшов Стекгерст і розповів, що тіло перенесли до школи, де вестиметься слідство. Він також повідомив мені кілька серйозних і цікавих новин. Як я й сподівався, в печерах під кручами нічого не знайшли; проте він переглянув папери в Мак-Ферсоновому столі й натрапив на кілька листів, що свідчили про сердечну приязнь між небіжчиком і якоюсь міс Мод Белламі з Фулворта. Таким чином ми з'ясували, хто написав ту записку.

— Листи забрала поліція, — пояснив він. — Я не зміг принести їх сюди. Але немає жодного сумніву, що вони свідчать про справжнє кохання. Проте я не бачу підстави пов'язувати їх із цією страшною подією, хіба те, що ця леді призначила Мак-Ферсону побачення.

— Але навряд чи воно було призначене на пляжі, де ви звичайно купаетесь, — зауважив я.

— Так, це чиста випадковість, — зауважив він, — що з Мак-Ферсоном не було жодного учня.

— Невже справді випадковість?

Стекгерст замислено насупив брови.

— Їх усіх затримав Ян Мердок, — пояснив він. — Він запланував провести перед сніданком заняття з алгебри. Бідолаха страшенно засмучений тим, що сталося.

— Але ж вони, як мені відомо, не були друзями.

— Так, попервах не були. Та минув уже рік чи й більше, як Мердок заприязнився з Мак-Ферсоном, наскільки здатен із кимось заприязнитись. Він не дуже товариський чолов'яга.

— Так я й думав. Я пригадую вашу розповідь про скандал із тим песиком.

— Ну, це вже давно минулося.

— Але цей інцидент міг викликати мстиві почуття.

— Ні, ні, я певен, що між ними була щира дружба.

— Добре, тоді поговоримо про дівчину. Ви її знаєте?

— Всі її знають. Це перша красуня в окрузі — так, справжня красуня, Холмсе, кого не спитаєш. Я знав, що вона подобається Мак-Ферсонові, але й гадки не мав, щоб у них зайшло так далеко, як видно з листів.

— А хто вона така?

— Донька старого Тома Белламі, власника всіх човнів та купалень у Фулворті. Починав він простим рибалкою, а тепер забагатів. Допомогає йому в справах син, Вільям.

— Може, нам піти до Фулворта й побачитися з ними?

— Під яким приводом?

— Привід знайти неважко. Врешті-решт цей бідолаха не міг накласти на себе руки у

такий страхітливий спосіб. Нагай, яким його відшмагали, тримала чиясь рука, якщо то справді був нагай. Коло Мак-Ферсонових знайомих у цій безлюдній місцині, звичайно ж, невелике. Тож звернімося до всіх його знайомих, і тоді ми напевно встановимо мотив убивства, а це в свою чергу виведе нас на злочинця.

Прогулянка через порослі духмяним чебрецем горби була б чудовою, якби наші думки не отруювала трагедія, свідками якої ми недавно стали. Село Фулворт лежить у невеликій заглибині, що півколом оточує затоку. Позаду небагатьох старомодних хаток на схилі виросло кілька сучасних будинків. До одного з них і повів мене Стекгерст.

— Он і "Гавань", як величає свою садибу Белламі. Отой будинок, що з башточкою вгорі, під черепичним дахом. Непогано для людини, яка починала з нічого, але... Отакої! Ви тільки гляньте!

Садова хвіртка "Гавані" відчинилась, і з неї вийшов чоловік. Його високу, незграбну постать важко було не впізнати. То був Ян Мердок, математик. За хвилину ми зустрілися з ним на дорозі.

— Привіт! — мовив Стекгерст.

Мердок кивнув, скося позирнув на нас своїми пильними чорними очима і вже хотів іти далі, але директор зупинив його.

— Що ви тут робили? — спитав він.

Мердокове обличчя спалахнуло від гніву.

— Сер, я ваш підлеглий тільки під дахом школи. А в своїх особистих справах не зобов'язаний перед вами звітувати.

Після всього пережитого Стекгерстові нерви були напружені до краю. За якихось інших умов він, може, стримався б. Але тепер утратив самовладання.

— За нинішніх умов така відповідь — справжнісіньке зухвальство, містере Мердоку.

— Таке саме зухвальство, як і ваше запитання.

— Мені вже не вперше доводиться зносити ваші грубощі. Але цей випадок — останній. Зробіть ласку якнайшвидше підшукати собі інше місце.

— Що ж, згода. Сьогодні я втратив єдину людину, що якось розраджувала мене в цьому "Шпилі".

І Мердок рішуче попрямував далі, а Стекгерст люто дивився йому вслід.

— Яка нестерпна, неможлива людина! — вигукнув він.

Мене найбільше вразило, що містер Ян Мердок скористався першим-ліпшим приводом, щоб зникнути з місця злочину. Мої неясні й туманні здогади почали прояснюватись. "Можливо, візит до родини Белламі проллє світло на цю пригоду", — подумалось мені. Стекгерст опанував себе, і ми пішли до будинку.

Містер Белламі виявився чоловіком середнього віку з вогненно-рудою бородою. Він видався мені надзвичайно схвильованим — обличчя його стало ще червонішим за бороду.

— Ні, сер, я не хочу знати жодних подробиць. І мій син, — він показав на дужого молодика з важким, понурим обличчям, що сидів у кутку вітальні, — цілком зі мною згоден, що поведінка містера Мак-Ферсона ображала Мод. Так, сер, він жодного разу

не вимовив слова "шлюб", хоча були й листи, й побачення, й багато такого іншого, чого ніхто з нас не схвалив би. Матері в неї немає, тож ми її єдині захисники. Ми вирішили...

Але подальші його слова урвала поява самої дівчини. Ніхто не став би заперечувати, що вона могла б бути окрасою будь-якого товариства. Хто б подумав, що така рідкісна квітка виросте на цьому ґрунті й у цьому повітрі? Я нечасто звертав увагу на жінок, але був певен, дивлячись на її витончене, чудове лице, що променилося рум'янцем, таким притаманним тутешнім вродливицям, що вона не залишить байдужим жодного юнака. Ось якою була дівчина, що відчинила двері й тепер з рішучим виглядом постала перед Гарольдом Стекгерстом.

— Я вже знаю, що Фіцрой помер, — сказала вона. — Не бійтеся, я готова вислухати будь-які подробиці.

— Той ваш джентльмен уже все розповів нам, — пояснив батько.

— Немає жодних підстав уплутувати в цю історію мою сестру, — пробурчав молодик.

Сестра кинула на нього нищівний, гострий погляд.

— Це вже мені судити, Вільяме. Дозволь мені, будь ласка, поводитись, як я хочу. Зрозуміло, що тут скоєно злочин. Якщо я зможу допомогти викрити вбивцю, то хоча б виконаю цим свій обов'язок перед покійним.

Вона вислухала коротке повідомлення мого супутника стримано й зосереджено, довівши цим, що відзначається не лише красою, а й вольовим характером. Я назавжди запам'ятаю Мод Белламі як найгарнішу і найдивовижнішу з жінок. Вона, мабуть, уже знала, хто я такий, бо відразу обернулася до мене:

— Притягніть їх до суду, містере Холмсе. Хоч би хто вони були, мої симпатії на вашому боці.

Мені здалося, що, сказавши це, вона задерикуватو позирнула на батька й брата.

— Дякую, — відповів я. — Я в таких справах дуже ціную жіночу інтуїцію. Але ви сказали "вони". Отже, ви гадаєте, що це справа рук не однієї людини?

— Я надто добре знала містера Мак-Ферсона й можу сказати, що він був хоробрим і дужим чоловіком. Сам на сам з ним хтось один не впорався б.

— Чи можу я сказати вам кілька слів наодинці?

— Кажу тобі, Мод, не вплутуйся в цю історію! — роздратовано вигукнув батько.

Вона безпорадно глянула на мене:

— Що ж мені робити?

— Тепер ця справа все одно набуде розголосу, тож ніякої біди не станеться, коли ми обговоримо її тут, — мовив я. — Звичайно, я волів би переговорити з вами наодинці, але якщо це не до вподоби вашому батькові, то він теж може взяти участь у нашій розмові. — І я розповів їй про записку, знайдену в кишені небіжчика. — Вона, очевидно, фігуруватиме під час розслідування. Чи можу я попросити вас, щоб ви пояснили, що то за записка?

— Мені нема чого приховувати, — відповіла дівчина. — Ми заручилися й хотіли побратися, але тримали це в таємниці через Фіцроевого дядька: він дуже старий і

хворий і міг би позбавити його спадщини, якби той одружився, всупереч його волі. Це була єдина причина.

— Ти могла б сказати нам про це раніше, — пробуркотів містер Белламі.

— Я б так і зробила, батьку, якби ви були добрішими.

— Я не хочу, щоб моя донька воловодилася з людьми не свого кола.

— Через цей ваш забобон я й не могла нічого вам розказати. А щодо тієї записки...

— Вона пошукала в кишені й дістала пожмаканий папірець. — То була його відповідь ось на це.

"Кохана! — прочитав я. — Я буду в звичному місці на березі одразу після заходу сонця, у вівторок. Це єдиний час, коли я зможу вирватись. Ф.М."

— Сьогодні вівторок, і я хотіла ввечері з ним зустрітись.

Я перевернув папірець.

— Надіслано не поштою. Як ви його одержали?

— Мені не хотілося б відповідати на це запитання. Це ніяк не стосується справи, що її ви розслідуєте. Але про все інше я охоче вам розкажу.

І вона дотримала слова, однак у її свідченнях не було нічого, що могло б нам зарадити. Дівчині й на думку не спадало, що в її нареченого були таємні вороги, проте вона призналася, що в неї було кілька залицяльників.

— Чи не належить до них містер Ян Мердок?

Вона почервоніла й помітно збентежилася:

— Часом мені здавалося, що так. Але коли він дізнався про наші стосунки з Фіцроем, почуття його змінилися.

Мої підозри проти цього дивного чоловіка набували дедалі виразнішого характеру. Треба було поцікавитися його минулим. Треба було таємно обшукати його кімнати. Стекгерст зможе допомогти мені, бо в нього виникли такі самі підозри. Ми повернулися з "Гавані" з надією, що тримаємо в руках хоча б один кінець цього заплутаного клубка.

Минув тиждень. Слідство анітрохи не прояснило цієї справи; її відклали до того часу, коли з'являться нові дані. Стекгерст потихеньку розпитав про свого підлеглого, в Мердової кімнаті зробили поверховий обшук, але нічого не знайшли. Я сам і фактично, й подумки ще раз дослідив місце події, проте жодного висновку не дійшов. З усієї моєї практики читач, мабуть, не пригадає випадку, коли б я так гостро відчував своє безсилля. Навіть уява не могла підказати мені шлях до розгадки таємниці. Аж тут невдовзі сталася пригода з собакою.

Першою про це почула моя стара економка завдяки тому своєрідному телеграфові, за допомогою якого ці люди одержують вісті з усієї околиці.

— Сумна це історія, сер, з тим собакою містера Мак-Ферсона, — сказала вона якось увечері.

Я не люблю подібної балаканини, але цього разу її слова привернули мою увагу.

— А що сталося з собакою містера Мак-Ферсона?

— Здох, сер. Здох із нудьги за хазяїном.

— Хто вам таке сказав?

— Ну що ви, сер, про це всі говорять. Собака страшенно нудьгував, цілий тиждень нічого не їв. А сьогодні вранці двоє молодих джентльменів із "Шпиля" знайшли його мертвим — отам, на березі, сер, на тому самому місці, де загинув його хазяїн.

"На тому самому місці!" Ці слова глибоко вкарбувалися в мою пам'ять. У мене з'явилося якесь неясне передчуття, що вони допоможуть розплутати справу. Собака здох — це природно для його вірної, відданої натури. Але "на тому самому місці"? Чому цей безлюдний берег такий лиховісний? Невже собака теж став жертвою чиеїсь помсти? Невже?... Так, згодом був невиразний, але в моїх думках він поволі набував чітких форм. Через кілька хвилин я вже простував до "Шпиля". Стекгерста я застав у його кабінеті. На моє прохання він послав по Садбері й Блаунта — двох учнів, що знайшли собаку.

— Так, він лежав на самісінькому краєчку лагуни, — мовив один із них. — Ішов, мабуть, слідами свого покійного хазяїна.

Я оглянув труп маленької відданої тварини з породи ердельтер'єрів, що лежав на килимку в передпокої. Він задубів, застиг, очі були вибалушені, лапи скорчилися. Усе це свідчило про жахливі передсмертні муки.

Зі школи я подався до лагуни. Сонце вже зайшло, і на воді, що тьмяно виблискувала, мов свинець, лежала чорна тінь високої скелі. Місце було пустельне, без жодних ознак життя; лише дві чайки з криками кружляли наді мною. В сутінках я неясно бачив маленькі собачі сліди на піску, довкола того самого каменя, на якому недавно лежав рушник хазяїна собаки. Я довго стояв у глибокій задумі, а тим часом навколо густішали тіні. У голові вихром кружляли думки. Так буває в кошмарному сні, коли шукаєш якусь украй потрібну річ і знаєш, що вона десь тут, а знайти її все-таки не можеш. Саме так почувався я того вечора, коли самотньо стояв на цьому березі смерті. Потім я нарешті обернувся і поволі подався додому.

Тільки-но я зійшов стежкою нагору, як мені сяйнуло: ось вона, розгадка, яку я так наполегливо й марно шукав! Якщо Ватсон писав про мене даремно, то ви, мабуть, знаєте, що в мене є великий запас сучасних наукових знань, набутих без жодної наукової системи, але дуже корисних для роботи. Пам'ять моя подібна до комори, завантаженої стількома різними сувоями, що я й сам не завжди можу дати собі з ними ради. Я знав, що там має бути щось таке, що стосується до цієї справи. Спочатку це відчуття було невиразне, але врешті я здогадався, що його підказало мені. То була химерна, неймовірна річ, але все-таки вона давала якісь надії. Я вирішив перевірити свій здогад до кінця.

В моєму будиночку є велике горище, повне книжок. У них я порпався цілу годину. Нарешті я зійшов додолу, тримаючи в руці брунатний томик зі сріблястими берегами. Я гарячково відшукав розділ, зміст якого неясно пам'ятав. Так, мій здогад справді був малоймовірний, неправдоподібний, але я вже не міг заспокоїтись, доки не переконаюся, правда це чи ні. Було вже пізно, коли я пішов спати, з нетерпінням чекаючи на завтрашню роботу.

Проте ця робота наштовхнулася на прикру перешкоду. Тільки-но я встиг випити чашку чаю і зібрався вже йти на берег, як до мене завітав інспектор Бердл із Сасекського поліцейного управління — кремезний, міцний чоловік із задуманими очима, що стурбовано дивилися на мене.

— Мені відомий ваш величезний досвід, сер, — мовив він. — Я прийшов, звичайно, цілком неофіційно, тож про мої відвідини ніхто не повинен знати. Але я зовсім заплутався в цій справі Мак-Ферсона. То заарештувати мені його чи ні?

— Ви говорите про містера Яна Мердока?

— Так, сер. Тут більше нікого запідозрити. Це безлюддя — велика перевага для нас. Воно звужує коло наших розшуків. Якщо це зробив не він, то хто ж іще?

— Що ви маєте проти нього?

Він, виявилось, ішов тим самим шляхом, що і я. Враховував і Мердокову потаємну вдачу, і гарячковість, виявлену в пригоді з песиком. І давні сварки з Мак-Ферсоном, і небезпідставні здогади про їхнє суперництво в стосунках із міс Беллами. Він назвав усі мої версії, але не додав до них нічого нового, за винятком хіба того, що Мердок начебто готується звідси виїхати.

— Що я тоді робитиму, якщо я, маючи проти нього всі ці докази, дозволю йому вислизнути?

Гладкий, неповороткий інспектор був неабияк стривожений.

— Зважте самі, — мовив я, — де у ваших міркуваннях суттєві помилки. Він, звичайно, зможе легко довести свою непричетність. Того ранку Мердок до останньої хвилини був зі своїми учнями і підійшов до нас майже одразу після того, як знайшли тіло Мак-Ферсона. Візьміть до уваги й те, що він сам-один не міг би впоратись із людиною, не слабкішою за нього самого. І, нарешті, виникає ще одне питання: яким знаряддям було скоєно вбивство?

— Що ж то могло бути, коли не нагай чи батіг?

— Ви оглядали шрами? — спитав я.

— Так, оглядав. І лікар теж.

— А я старанно роздивився на них у лупу. Це особливі шрами.

— Тобто як, містере Холмсе?

Я підійшов до свого письмового столика й дістав збільшену фотографію.

— Ось мій метод у таких випадках, — пояснив я.

— Ви справді не проминаєте жодної подробиці, містере Холмсе.

— Я не був би сам собою, якби працював інакше. А тепер погляньмо на цю смугу, що оперізує праве плече. Вам нічого не впадає в око?

— Та начебто нічого...

— Але ж дуже добре видно, що смуга нерівна. Отут — глибше поранення, тут — так само. Є такі місця й на іншій смузі, нижче. Що це могло б означати?

— Уявлення не маю. А ви?

— Може, маю. А може, й ні. Незабаром я зможу сказати більше. Якщо ми встановимо, чим завдано ці рани, то суттєво наблизимось до викриття вбивці.

— Може, це й безглузда думка, — мовив полісмен, — але якби йому на спину кинули розпечену дротяну сітку, то ці глибші поранення з'явилися б у місцях перетину дротин.

— Дуже дотепне порівняння. А може, то був жорсткий дев'ятихвостий нагай із вузликами на кінцях?

— Їй-бо, містере Холмсе, ви, здається, маєте рацію.

— А може, це було щось зовсім інше, містере Бердле. Хоч як би там було, ваших здогадів для арешту замало. До того ж не забувайте про останні слова небіжчика — "лев'яча грива".

— Я подумав, що він хотів назвати ім'я...

— Так, я теж думав про це. Але якби ці слова були хоч трохи схожі на "Ян Мердок"... проте ні. Я певен, що він вигукнув: "лев'яча грива".

— А інших припущень у вас немає, містере Холмсе?

— Може, й є. Але я не хочу обговорювати їх, поки не матиму вагоміших доказів.

— А коли вони з'являться?

— Через годину, а може, й раніше.

Інспектор потер підборіддя, недовіжливо позирнувши на мене:

— Хотів би я відгадати ваші думки, містере Холмсе. Може, оті рибальські човни?..

— Ні, ні, вони були надто далеко.

— То, може, це Беллами та його син-здоровань? Вони не дуже любили Мак-Ферсона. Чи не могли вони його вбити?

— Ні, ні, ви нічого не випитаєте в мене, поки я не буду готовий, — сказав я, посміхаючись. — А тепер, інспекторе, нам час повертатися до роботи. Якщо ви завітаєте до мене опівдні...

Але тут нас перервали найнесподіванішим чином, і це стало початком кінця справи Мак-Ферсона.

Вхідні двері відчинилися, в передпокої почулися непевні кроки, й до кімнати ввірвався Ян Мердок — блідий, скуйовджений, у накинутім абияк одязі; щоб утриматись на ногах, він чіплявся кістлявими пальцями за меблі.

— Бренді! Бренді! — прохрипів він і, застогнавши, впав на канапу.

Він був не сам. Слідом за ним убіг Стекгерст — простоволосий, засапаний, майже в такому самому стані, як і його супутник.

— Так, так, бренді! — вигукнув він. — Він ледь живий. Я доволік його сюди. Дорогою він двічі непритомнів.

Півсклянки бренді повернули Мердока до тями; він сперся на лікоть і скинув з плечей піджак.

— Заради Бога, олії, опію, морфію! — простогнав він. — Чого-небудь, щоб угамувати цей пекельний біль!

Ми з інспектором приголомшено скрикнули. Плече його було помережане такою самою сіткою червоних, запалених смуг, як і тіло Фіцроя Мак-Ферсона.

Страшний біль, напевно, пронизував груди бідолахи; його дихання раз по раз

уривалося, обличчя чорніло, й він гарячково хапався за серце, з його чола котився рясний піт. Він міг померти першої-ліпшої миті. Але ми вливали йому до рота бренді, й кожен новий ковток повертав його до життя. Жмутки вати, вмочені в оливу, вгамовували нестерпний біль. Урешті-решт голова його важко впала на подушку. Змучене тіло поринуло в сон — останнє джерело життєвих сил. Тільки тоді біль, на щастя, покинув його — напівсонного, напівзомлілого.

Розпитувати Мердока було ніяк неможливо, але тільки-но ми переконалися, що життя його в безпеці, Стекгерст обернувся до мене.

— О Боже! — скрикнув він. — Що це таке, Холмсе? Що це таке?

— Де ви його підібрали?

— Униз, на пляжі. На тому самому місці, де загинув бідолашний Мак-Ферсон. Якби Мердок мав таке ж слабке серце, він нізащо б не вижив. Поки я дотяг його до вас, мені не раз здавалося, що він помирає. До "Шпиля" було надто далеко, тож я й приволік його сюди.

— Ви бачили його на пляжі?

— Я був на вершку кручі, коли почув його крик. Він стояв біля води, хитаючись, мов п'яний. Я збіг униз, накинув на нього якусь одержу й витягнув нагору. Благаю вас, Холмсе, зробіть усе, що можете, не пошкодуйте сил, щоб звільнити ці місця від прокляття, бо жити тут буде неможливо. Невже ви з усією вашою світовою славою не можете нам допомогти?

— Гадаю, що можу, Стекгерсте. Ходімо зі мною! І ви, інспекторе, теж! Сподіваюся, нам пощастить віддати вбивцю до ваших рук.

Залишивши непритомного Мердока під наглядом моєї економки, ми втрех вирушили до фатальної лагуни. На ріні купою лежав одяг, кинутий пораненим. Я повільно йшов понад самісінькою водою, а мої супутники — за мною. Лагуна була зовсім мілка, і лише під скелею сягала чотирьох-п'ятьох футів завглибшки. Саме сюди, до цієї чудової, чисто-прозорої, мов кришталь, зеленої водойми сходилися купальники. Біля підніжжя скелі вздовж лагуни тягся ряд кам'яних брил; я пішов по них, уважно вглядаючись у глиб води. Коли я нарешті дійшов до найглибшого місця, мої очі побачили те, що я шукав, і в мене вихопився переможний вигук.

— Ціанея![56] — закричав я. — Ціанея! Ось вона, "лев'яча грива"!

Дивна істота, що на неї я показав, справді була схожа на жмут волосся, вирваний із лев'ячої гриви. Вона лежала під водою на кам'яному виступі, на глибині якихсь трьох футів, — ця химерна кошлата потвора, що коливалася й тремтіла; в її жовтих патлах виблискували сріблясті пасма. Вона повільно, важко розтягувалася й стискалася.

— Досить лиха вона тут накоїла. Тепер їй кінець! — вигукнув я. — Допоможіть мені, Стекгерсте! Час покарати вбивцю!

Над кам'яним виступом лежала велика брила, і ми зіштовхнули її у воду. Здійнявся фонтан бризок. Коли хвилі вляглися, ми побачили, що брила впала куди слід. Жовта тремтяча оболонка, що видніла під каменем, свідчила, що ми влучили в ціль. Густа масляниста піна сочилася з-під брили, каламутячи воду й поволі спливаючи на

поверхню.

— Здорово! — вигукнув інспектор. — Але що це було, містере Холмсе? Я народився й виріс у цих місцях, але ніколи не бачив чогось подібного. Таке в Сасексі не водиться.

— На щастя для Сасекса, — зауважив я. — Її, мабуть, занесло сюди штормом із південного заходу. Ходімо до мене, і я покажу вам, як описала цю потвору людина, що одного разу зіткнулася з нею й надовго запам'ятала цю зустріч.

Коли ми повернулися до мого кабінету, то побачили, що Мердок настільки оговтався, що вже міг сісти. Він і досі ще не прийшов до тями і раз у раз здригався від нападів болю. Недоладними словами він розповів, що й гадки не має, що з ним сталося, і пригадує лише те, як відчув нестерпний біль і ледве виповз на берег.

— Ось книжка, — мовив я, беручи невеликий томик, — яка першою пролила трохи світла на цю пригоду, що навіки могла залишитися в мороці. Це "Зустрічі на морі й на суходолі" славного дослідника природи Дж. Дж. Вуда. Він сам трохи не загинув від зустрічі з цією морською потворою, тож знає про неї все. Повна її наукова назва — *Suanea capillata*, й вона така ж небезпечна, як кобра, а її опіки ще болісніші за зміїні укуси. Дозвольте, я прочитаю вам короткий її опис

"Якщо купальник помітить великий круглий жмут рудих плівок та волокон, що нагадує лев'ячу гриву зі смужками сріблястого паперу, то ми радимо йому бути насторожі, бо перед ним страхітливе чудовисько — *Suanea capillata*".

Чи можна ясніше змалювати нашу лиховісну знахідку? Далі він розповідає про особисту зустріч із цією почварою під час купання на Кентському узбережжі. Він виявив, що ця істота випускає тонкі, майже невидимі нитки на відстань до п'ятдесяти футів, і кожного, хто опиниться у радіусі дії цих смертоносних ниток, чекає неминучий кінець. Навіть на такій відстані від них ця зустріч ледве не стала для Вуда фатальною.

"Її численні тонесенькі щупальця залишають на шкірі криваві смуги, що при уважнішому розгляді складаються з дрібних цяточок або плямок, наче від розпеченої голки, яка проникає аж до нервів".

Як пояснює автор, локальне відчуття болю не вичерпує цих витончених тортур.

"Я впав від страшного болю, що звалив мене, наче куля. Пульс майже пропав, але серце стиснулося шість чи сім разів, ніби вся кров хотіла вихлюпнутися з грудей".

Вуд ледь не загинув, хоча й наштотхнувся на це чудовисько у морських хвилях, а не в мілкій спокійній лагуні. Він пише, що потім сам себе не впізнав, — таке бліде, спотворене й пооране зморшками було його обличчя. Він випив цілу пляшку бренді, й тільки це, напевно, врятувало його. Ось ця книжка, інспекторе. Передаю її вам, і можете не сумніватися в тому, що тут правдиво описано трагедію, яку пережив бідолашний Мак-Ферсон.

— І яка трохи не знищила мою репутацію, — зауважив Ян Мердок, мляво усміхнувшись. — Я не звинувачую ні вас, інспекторе, ні вас, містере Холмсе, — адже ваші підозри були цілком природними. Я відчував, що мене от-от заарештують, і своїм виправданням завдячую лише тому, що трохи не розділив долю мого нещасного друга.

— Ні, містере Мердоку. Я вже натрапив на слід, і якби сьогодні не затримався

вдома, то, можливо, врятував би вас від цієї страшної пригоди.

— Але як ви здогадалися, Холмсе?

— Я "всеїдний" читач і маю дивовижну пам'ять на дрібниці. Слова "лев'яча грива" не давали мені спокою. Я знав, що вже десь зустрічав їх, причому в найнесподіванішому контексті. Ви бачили, як точно описують вони цю істоту. Я не маю сумніву, що вона спливла на поверхню, де Мак-Ферсон і побачив її, і ніякими іншими словами він не міг застерегти нас від створіння, що спричинило його смерть.

— Отже, мене, в усякому разі, виправдано, — мовив Мердок, поволі підводячись із канапи. — Я теж повинен дещо пояснити вам, бо знаю, що ви розпитували про мене. Я справді кохав цю леді, але з того дня, як вона вибрала мого друга Мак-Ферсона, у мене було єдине бажання — допомогти їхньому щастю. Я зійшов з їхнього шляху і задовольнився роллю посередника. Вони часто передавали мною свої листи, й саме я поспішив повідомити її про смерть мого друга — саме через те, що кохав її й не хотів, щоб про це сказала їй якась чужа, бездушна людина. Вона не хотіла розповідати вам, сер, про наші взаємини, бо ви могли хибно їх зрозуміти і витлумачити не на мою користь. А тепер прошу вас відпустити мене до "Шпиля": мені хочеться швидше лягти в ліжку.

Стекгерст подав йому руку.

— У нас усіх розхитані нерви, — мовив він. — Забудьмо минуле, Мердоку. Надалі ми краще розумітимемо один одного.

Вони пішли, узявшись попідруч, мов давні друзі. Інспектор зостався й мовчки вступив у мене свої волячі очі.

— Ну ви й мастак! — вигукнув він нарешті. — Я читав про вас, але ніколи не вірив. Це ж просто диво!

Я похитав головою. Прийняти таку хвалу означало б принизити власну гідність.

— Напочатку я надто вагався — непросто вагався. Якби тіло знайшли у воді, я здогадався б швидше. Мене збив з пантелику рушник. Бідоласі Мак-Ферсону не довелося ним витертись, а я вирішив, що він не встиг навіть пірнути. Звичайно ж, мені й на думку не спало, що на нього напала якась морська тварина. Отут я й дав хука. Так, так, інспекторе, я часто кепкував з вас — джентльменів із поліції, але тепер *Suavea capillata* помстилася мені за Скотленд-Ярд.

Квартирантка під вуаллю[57]

Містер Шерлок Холмс працював двадцять три роки, і протягом сімнадцяти з них мені пощастило допомагати йому й записувати його справи, тож зрозуміло, що нині в мене зібралося чимало матеріалу, і найважче — не знайти, а вибрати з нього потрібне. Довга низка щорічних хронік зайняла вже цілу полицю, а ще є теки, повні паперів, і все це — неоціненне джерело для людини, що студіює не лише злочини, а й різні скандальні випадки пізньої вікторіанської доби. Та я можу запевнити всіх, хто пише мені сповнені відчаю листи, бажаючи не ганьбити честі їхніх родин та славетних предків, що їм нема чого боятися. Розважливість і високе розуміння професійної честі, що завжди були притаманні моєму другові, найважливіші для мене під час добору

спогадів, і зловживати його довірою я не стану. Щоправда, я рішуче засуджую нещодавні спроби викрасти ці папери й знищити їх. Нам відомо, хто це вчинив, і містер Холмс уповноважив мене повідомити, що коли це повториться, історія з політиком, маяком та вченим бакланом негайно буде опублікована. Особа, якої все це стосується, добре мене зрозуміє.

Несправедливо вважати, що кожна така справа давала Холмсові змогу проявити свою дивовижну інтуїцію й спостережливість, на чому я вже наголошував у цих спогадах. Часом він мусив докладати великих зусиль, щоб зірвати нарешті плід істини, а вряди-годи розв'язання саме приходило до нього. Проте якщо йому доводилося стикатися з найжахливішими людськими трагедіями, він не завжди демонстрував увесь свій талант, і про одну з таких справ я нині розповім. Переказуючи її, я змінив лише деякі імена й місця дії, а решту подій залишив такими, як вони були.

Якось перед полуднем — було це наприкінці 1896 року — я одержав написаний поспіхом лист від Холмса, у якому він викликав мене до себе. Коли я приїхав, він сидів, огорнений хмарою тютюнового диму, а навпроти нього в кріслі я побачив літню, лагідну жінку, схожу на огрядну господиню помешкання.

— Це місіс Мерілоу з Саут-Брикстона, мовив мій друг, зробивши жест рукою в її бік. — Місіс Мерілоу не заважає дим, тож паліть, Ватсоне, якщо й ви не годні подолати своїх шкідливих звичок. Місіс Мерілоу розповість нам цікаву історію, яка може призвести до такої ситуації, коли ваша участь у справі може стати вельми корисною.

— Я зроблю все, що зможу...

— Розумієте, місіс Мерілоу, якщо я все-таки надумаю завітати до місіс Рондер, то хотів би зробити це в присутності свідка. Гадаю, ви розтлумачите це їй, перш ніж ми приїдемо.

— Хай благословить вас Господь, містере Холмсе, — мовила клієнтка, — вона так хоче побачитися з вами, що ви можете привести з собою хоч цілий натовп свідків!

— То ми відвідаємо її одразу після полудня. А тепер поглянемо, чи в усьому я розібрався до ладу. Та й докторові Ватсону це допоможе краще зрозуміти ситуацію. Отже, ви сказали, що ця місіс Рондер живе у вас уже сім років, але ви лише раз бачили її обличчя?

Краще б я не бачила його зовсім! — відповіла місіс Мерілоу.

— Так. Як я зрозумів, воно в неї дуже спотворене.

— Знаєте, містере Холмсе, його взагалі важко назвати обличчям, таке воно страшне. Наш молочар одного разу побачив її у вікні й перекинув свій бідон, молоко розлилося по всьому садку. Отаке потворне те обличчя. Коли я ненароком побачила її, то вона одразу ж затулилася, а тоді сказала: "Тепер ви знаєте, місіс Мерілоу, чому я ніколи не скидаю вуалі".

— Вам щось відомо про її минуле?

— Нічогосінько.

— Хтось вам її рекомендував?

— Ні, сер, однак вона мала добрі гроші й заплатила за три місяці наперед. У наш

час така бідна жінка, як я, ніколи не погребувала б такою нагодою.

— Чи пояснила вона вам, чому обрала саме ваш будинок?

— Він стоїть далеко від дороги, окремо від інших. До того ж, я беру лише одного квартиранта, а своєї родини у мене немає. Гадаю, вона оглянула й інші будинки, але мій сподобався їй найбільше. Вона шукає самотності й готова за неї платити.

— То ви кажете, що вона жодного разу не показувала вам свого обличчя, крім того єдиного випадку? Так, цікава історія, вельми цікава, й мені зовсім не дивно, що ви врешті надумали в ній розібратися.

— Ні, містере Холмсе. Для мене досить і того, що вона добре мені платить. Спокійнішого квартиранта, — а вона не завдавала мені жодного клопоту, — годі й знайти.

— То що ж вас турбує?

— Її здоров'я, містере Холмсе. Вона в'яне просто на очах. Її щось мучить уві сні. "Убивство, — кричить вона, — убивство!" А одного разу я почула: "Жорстокий звір! Чудовисько!" Це було вночі, й ці вигуки було чути по всьому будинку. Вранці я зайшла до неї. "Місіс Рондер, — сказала я, — коли вашу душу щось турбує, покличте священика чи поліцію. Хтось із них допоможе вам". — "Заради Бога, ніякої поліції! — мовила вона. Священик теж тут не зарадить. Але мені стане набагато легше, — вела вона далі, — якщо я розповім комусь усю правду перед смертю". — "Гаразд, — відповіла я, — якщо ви не хочете поліції, то є ще детектив, про якого ви читали". Прошу вибачення, містере Холмсе, але вона одразу пожвавішала. "Це саме та людина, що треба, — мовила вона. — Як я раніше не згадала про нього! Благаю, приведіть його до мене, місіс Мерілоу, а якщо він не захоче йти, скажіть, що я дружина Рондера, приборкувача хижаків. Скажіть це і додайте: "Абас-Парва". Ось вона написала власною рукою: АБАС-ПАРВА. "Це примусить містера Холмса прийти, якщо він і справді такий, як я про нього думаю".

— Так, так, — зауважив Холмс. — Гаразд, місіс Мерілоу. А зараз мені треба дещо обговорити з доктором Ватсоном. На це в нас піде весь час до полудня. А о третій чекайте нас у себе вдома в Брикстоні.

Тільки-но наша клієнтка викотилася з кімнати, — іншого слова, щоб змалювати ходу місіс Мерілоу, я не підберу, — як Шерлок Холмс заходився гарячково гортати купи зошитів, звалених у кутку. Кілька хвилин він перекидав папери і раптом полегшено вигукнув: "Знайшов!" Не підводячись, він умостився тут-таки на підлозі, схрестивши ноги, мов Будда; грубі зошити були розкидані навколо, а один, розгорнений, лежав у нього на колінах.

— Свого часу ця історія привернула мою увагу, Ватсоне. Ось мої нотатки, які свідчать про це. Правду кажучи, мені так і не пощастило знайти її розгадки. Проте я був певен, що слідчий теж помиляється. Невже ви нічого не пам'ятаєте про трагедію в Абас-Парві?

— Ні, Холмсе.

— Але ми тоді ще жили разом. Хоча й мої особисті враження не досить глибокі.

Відомостей виявилося замало, і жодна зі сторін не захотіла скористатись моїми послугами. Тож, якщо хочете, прочитаєте ці записи самі.

— А може, ви нагадаєте мені подробиці?

— Це дуже просто зробити. Сподіваюся, моя розповідь розворушить вашу пам'ять. Рондєрове ім'я, гадаю, вам відоме. Колись він суперничав із Вомбвеллом та Сенджером — директорами найбільших англійських цирків. Однак він почав випивати, й відтоді і він сам, і його справи поволі занепадали, що й призвело до цієї великої трагедії. Його цирк зупинився тоді на ніч в Абас-Парві — маленькому селі в Беркширі; там і сталося це страхиття. Вони їхали до Вімблдона й стали в селі на ніч, але вистави не влаштували, бо село було дуже мале й не дало б великого збору.

Серед інших тварин у них був чудовий північноафриканський лев на прізвисько Король Сахари. Рондєр з дружиною мали звичку виступати з ним у його клітці. Ось гляньте на цю фотографію їхнього виступу і побачите, яким бридким чудовиськом був сам Рондєр і якою красунею — його дружина. Під час слідства вдалося з'ясувати, що останнім часом лев став небезпечний, але, як і завжди, звичка ризикувати притупила пильність, і ніхто не звернув на це уваги.

Годували лева ночами або сам Рондєр, або його дружина; іноді приходив хтось із них, іноді — обоє, але більш нікому це не доручалося, бо хижак повинен знати своїх годувальників, щоб не сталося біди. Тієї ночі, сім років тому, вони обоє увійшли до клітки, й тоді сталася та жахлива пригода, подробиць якої вже ніхто, мабуть, не з'ясує.

Близько півночі увесь цирковий табір прокинувся від гарчання звіра й жіночого крику. Всі конюхи та служники повибігали з ліхтарями зі своїх наметів, і їхнім очам відкрилося страшне видовище: Рондєр лежав ярдів за десять од відчиненої клітки, з пробитим черепом і глибокими подряпинами на потилиці. Біля прочинених дверцят клітки лежала горілиць місіс Рондєр, і звір розлючено рвав їй обличчя. Здавалося, його вже не зупинити. Кілька артистів на чолі з силачем Леонардо та клоуном Грігсом якось відігнали лева кийками, загнали його назад до клітки й там зачинили. Як усе це сталося, залишилося таємницею. Дехто, щоправда, припускав, що коли господарі збиралися увійти до клітки, її вже було відчинено й звір гуляв на волі. Більше ніхто не засвідчив чогось вартого уваги, хіба те, що жінка кричала в шоку: "Боягуз, боягуз!", коли її переносили до фургона. Минуло шість місяців, перш ніж вона сама змогла посвідчити, але слідство на той час уже завершилося, зрозуміла річ, з висновком: смерть через нещасний випадок.

— Хіба воно могло завершитись чимось іншим? — мовив я.

— Звичайно ж, ви маєте рацію. Але один чи два моменти насторожили тоді молодого Едмундса з беркширської поліції. Кмітливий чоловіча! Згодом він переїхав до Аллахабада[58]. Від нього я й почув про цей випадок, коли він якось зайшов до мене викурити люльку.

— Це отой худорлявий блондин?

— Так. Сподіваюся, невдовзі ви пригадаєте і все інше.

— Але що його насторожило?

— Це насторожило нас обох. Відтворити події було вкрай важко. Уявіть собі цього лева, який опинився на волі. Що він робить? Кілька стрибків — і звір поряд з Рондером. Рондер тікає, — адже подряпини від пазурів виявлено в нього на потилиці, — та лев збиває його з ніг. Потім, замість того, щоб бігти далі, він повертається до жінки, яка стоїть біля самої клітки, кидається на неї й роздирає їй обличчя. На додачу до цього, ще й оті вигуки жінки, коли вона була в шоку, мали означати, що чоловік її чимось зрадив... Як ви гадаєте, є тут щось насторожливе?

— Авжеж, є.

— Але тут був ще один момент, і це щойно спало мені на думку. Дехто зі свідків говорив, що тієї ж хвилини, коли загарчав лев і скрикнула жінка, вони почули ще й зляканий чоловічий крик.

— Це, безперечно, був Рондер.

— Ну, якщо в людини пробито череп, вона навряд чи зможе кричати. Однак щонайменше двоє свідків підтвердили, що водночас із жіночим чули ще й чоловічий крик.

— Мабуть, тоді кричав уже весь табір. А щодо всього іншого, то я певен, що можу запропонувати свій варіант розгадки трагедії.

— Буду радий його почути.

— Подружжя перебувало ярдів за десять від клітки, коли лев вирвався на волю. Чоловік кинувся тікати, і лев збив його з ніг. Жінка вирішила сховатися в клітці, зачинивши за собою дверцята, — це було для неї єдиним порятунком. Вона вже майже добігла до клітки, коли звір стрибнув на неї й звалив її додолу. Вона розгнівалася на чоловіка, який своєю втечею розлютив звіра. Удвох вони могли б його приборкати. Тому вона й закричала: "Боягуз!"

— Блискуче, Ватсоне! Щоправда, в діаманті вашого здогаду є одна тріщина.

— Яка саме, Холмсе?

— Якщо вони обоє перебували за десять кроків від клітки, як звір міг вирватися на волю?

— А може, в них був ворог, який відчинив дверцята клітки?

— І до того ж чому лев так люто накинувся на них, коли вже звик працювати з ними й виконувати різні трюки в клітці?

— Напевно, цей їхній ворог чимось і розлютив звіра.

Холмс замислено подивився на мене й на кілька хвилин замовк.

— Так, Ватсоне, дещо й справді промовляє на користь вашого здогаду. Ворогів у Рондера було-таки чимало. Едмундс розповідав мені, яким несамовитим він ставав, коли пив. Наче роз'ярілий бугай, накидався на кожного, хто траплявся йому на дорозі. Я підозрюю, що оті вигуки "чудовисько", які чула наша відвідувачка, були навіяні саме нічними спогадами про небіжчика. Одначе зараз, коли ми ще не маємо всіх фактів, будь-які наші припущення безпідставні. Отам на буфеті, Ватсоне, холодна куріпка й пляшка монтраше[59]. Тож підкріпімо трохи свої сили, перш ніж вирушати в дорогу.

Коли наш кеб під'їхав до будинку місіс Мерілоу, ми побачили, що огрядна

господиня вже чекає нас на порозі. Було очевидно, що їй не дуже хотілося втрачати вигідну квартирантку, тож, перш ніж провести нас нагору, вона попросила нас не казати й не робити нічого такого, що могло б призвести до небажаного кінця. Заспокоївши її, ми піднялися за нею сходами, застеленими простеньким килимом, і опинилися в кімнаті таємничої квартирантки.

Це була похмура, задушлива комірчина, яка наводила на думку про те, що жінка, яка тут мешкає, нечасто звідси виходить. Раніше ця жінка виступала в цирку з хижаками, а тепер волею долі сама опинилася в ролі тварини, загнаної до клітки. Вона сиділа в продавленому кріслі, що стояло в темному кутку. Від довгих років бездіяльного життя постать її згорбилася, а колись це була красуня, сповнена гарячих людських почуттів. Щільна чорна вуаль затуляла все її обличчя; відкритими залишалися тільки уста й витончене округле підборіддя. Так, колись це була вродлива жінка. І голос її теж був мелодійний і приємний.

— Моє ім'я вам відоме, містере Холмсе, — мовила вона. — Я знала, що ви до мене прийдете.

— Так, мадам, хоч я й не розумію, звідки ви знаєте, що я цікавлюся вашою справою.

— Я дізналася про це, коли після одужання мене допитував містер Едмундс, сільський детектив. Я тоді сказала йому неправду. Бо хіба казати правду було б розумніше?

— Розповісти всю правду ніколи не зашкодить. Але навіщо ви збрехали йому?

— Бо від цього залежала доля іншої людини. Він був нікчема, я знаю, але я не бажала йому зла. Ми були такі близькі з ним, такі близькі!

— Хіба тепер на це можна не зважати?

— Так, сер. Особа, про яку я кажу, вже померла.

— То чому ж ви не повідомите поліцію?

— Бо мені треба подумати про ще одну особу. Про себе саму. Я не знесу тих поголосів і пліток, які неминуче з'являться після нового поліційного розслідування. Жити мені залишилося недовго, і я хочу померти спокійно. Якби лише знайти розважливу людину, якій можна було б розповісти свою страхітливую історію і яка змогла б усе пояснити іншим, коли мене не стане!

— Ви мені лестите, мадам. Але в мене є свої принципи. Не обіцятиму заздалегідь, що після вашої розповіді не передам цю справу до поліції.

— Гадаю, що ні, містере Холмсе. Я добре знаю вашу вдачу і методи роботи, бо вже кілька років стежу за хронікою злочинів. Читання — єдина втіха, яку ще дарує мені доля, тож я цікавлюся всім, що діється в світі... Та хай би як там було, я таки розповім вам про свою трагедію.

— Ми з другом раді вас вислухати.

Жінка підвелася й дістала з шухляди фотографію чоловіка. То був професійний акробат — людина чудової статури, зі схрещеними на могутніх грудях дужими руками й усмішкою, що проглядала крізь пишні вуса, — самовдоволеною усмішкою переможця.

— Це Леонардо, — мовила вона.

— Леонардо? Силач, що виступав на суді як свідок?

— Так, він. А це... це мій чоловік.

То було жахливе обличчя — писок кабана, чи радше дикого вепра, такі чіткі були його звірячі риси. Його огидний рот легко було уявити собі з піною люті на вустах, а з маленьких недобрих очей дивилася відверта ненависть до всього живого. Негідник, мерзотник, чудовисько — усе це прочитувалось на його набряклому обличчі.

— Ці два знімки допоможуть вам, джентльмени, зрозуміти все. Я була бідною цирковою дівчинкою, яка зростала на арені і в десять років уже стрибала крізь обруч. Коли я подорослішала, цей чоловік покохав мене, якщо його пристрасть можна назвати коханням, і в лиху годину я стала його дружиною. Відтоді я жила неначе в пеклі з дияволом, що мучив мене, як міг. Усі в цирку знали про це. Він кидав мене заради інших жінок. Зв'язував мені руки й ноги і сік нагаєм, коли я намагалася боронитися. Мене потай жаліли, але нічого не могли вдіяти — боялися. Він залякував усіх, а коли п'янів, то прагнув крові. Його раз по раз штрафували за образи, погрози та жорстоке поводження з тваринами, однак грошей у нього вистачало, і ці штрафи нічого для нього не важили. Від нас пішли найкращі артисти, й слава цирку потроху згасала. Лише Леонардо, я та ще клоун, малий Джімі Гріґс, якимсь підтримували цю славу. Бідолашній Гріґс веселив публіку, як міг, хоч у нього теж не було підстав до веселощів.

З часом Леонардо ставав мені все ближчим і ближчим. Ви бачите, яким він тоді був. Тепер я знаю, що за мізерна душа ховалася в цьому пишному тілі, але поряд із моїм чоловіком він здавався мені архангелом Гавриїлом. Він жалів мене, допомагав, і врешті це переросло в кохання — глибоке, пристрасне, таке кохання, про яке я до того могла хіба що мріяти. Чоловік підозрював нас, та Леонардо був єдиний, кого він боявся. Він шукав зачіпки, щоб помститися, й мордував мене більше, ніж до цього. Якось увечері Леонардо почув мій крик і підбіг до дверей нашого фургона. Нещастю ледве вдалося запобігти, але незабаром мій коханий і я зрозуміли, що іншого порятунку немає — мій чоловік не вартий жити далі. Ми вирішили, що він має померти.

Леонардо мав світлу, тямущу голову. Саме він усе це й придумав. Я кажу це не заради того, щоб звинуватити лише його, бо й сама тоді ладна була піти з ним на що завгодно. Просто в мене не вистачило б уяви придумати таке... Ми зробили... тобто Леонардо взяв важкий кийок і до його свинцевого кінця прикріпив п'ять довгих залізних цвяхів, що стирчали, мов пазурі на лев'ячій лапі. Ним ми й мали вбити мого чоловіка, а сліди цвяхів свідчили б про те, що все це скоїв лев, якого ми збиралися потім випустити на волю.

Була вже темна ніч, коли ми з чоловіком, як звичайно, пішли годувати звіра. Ми несли з собою сире м'ясо у відрі. Леонардо причаївся за великим фургоном, повз який ми проходили до клітки. Він чомусь завагався і не встиг ударити його одразу, але потім навшпиньках пішов за нами, і я почула, як кийок пробив голову моєму чоловікові. Серце моє радісно забилося. Я хутко підбігла до великої лев'ячої клітки й зняла зачіпку на дверцятах.

А потім сталося найстрашніше. Ви, мабуть, знаєте, як швидко ці тварини реагують

на людську кров, як вона їх збуджує. Якесь дивовижне чуття одразу підказало звірові, що тут є здобич. Тільки-но я відімкнула клітку, як він вискочив на волю й накинувся на мене. Леонардо міг би мене врятувати, якби підбіг ближче. Зі своїм кийком він легко упорався б зі звіром. Але він розгубився. Я почула, як він закричав з жаху, і побачила, як він кинувся геть. Тієї самої миті лев'ячі ікла вп'ялись у моє обличчя. Я спробувала відштовхнути долонями цю величезну закривавлену пащу, яка пашила смердючим диханням, і покликала на допомогу. Потім почула, що прокинувся весь табір, і до мене підбігло кілька людей. Серед них були Леонардо, Гріґс та інші, і вони вирвали мене зі звірячих лап. Це останній мій спогад за багато довгих місяців, містере Холмсе. Коли ж нарешті я одужала й побачила себе в дзеркалі, то прокляла того лева — о, як я проклинала його! — не за те, що він понівечив мою красу, а за те, що залишив мене живою. У мені жило одне бажання — бажання самотності, містере Холмсе, — і я мала досить грошей, щоб задовольнити його. Більш нічого мені не залишалося, і я більш нічого не зробила. Жалюгідна поранена тварина, що чекає в клітці на свою смерть, — отакий кінець Юджинії Рондер.

Ми довго сиділи мовчки, коли нещасна жінка скінчила свою розповідь. Потім Холмс поклав їй на плече свою довгу руку з таким співчуттям, яке я нечасто бачив у нього.

— Бідолашна дівчино, — мовив він, — бідолашна дівчино! Зигзаги долі часто важко зрозуміти. Якщо вона нічим не винагороджує нас, то весь світ здається нам жорстоким... Але що сталося з Леонардо?

— Я більш ніколи не бачила його і не чула про нього. Але не судила його, бо бачила, на що мене обернув звір. Жіноче кохання — річ непроста. Він покинув мене в звірячих пазурах, він покинув мене в злиднях, і все ж я не змогла послати його на каторгу. І зовсім не тому, що сама боялася покарання. Хіба є щось страхітливіше, ніж моє теперішнє життя? Але доля Леонардо була в моїх руках.

— А тепер він мертвий?..

— Так, місяць тому він утопився, купаючись неподалік від Марґейта. Я прочитала в газеті про його смерть.

— А що він зробив з тим кийком із п'ятьма цвяхами, такою незвичайною і дивовижною річчю в усій цій історії?

— Не можу сказати, містере Холмсе. Біля табору була крейдяна копальня з глибоким зеленкуватим ставком. Може, на дні цього ставка...

— Гаразд, гаразд, це вже не має значення. Справу закрито.

— Так, — мовила жінка, — справу закрито.

Ми підвелися, щоб іти, але щось у голосі місіс Рондер насторожило Холмса. Він швидко обернувся до неї.

— Ваше життя належить тільки вам, — сказав він. — Бережіть його.

— А кому воно потрібне?

— Як вам сказати? Взірець терпіння, з яким переносять страждання, — ось найкращий з уроків для нашого неспокійного світу.

У відповідь на ці слова місіс Рондер підняла вуаль і ступила до світла.

— Не знаю, чи змогли б ви це перенести, — мовила вона.

Це було щось жахливе. Жодними словами не описати те обличчя, яке ми побачили. Двоє живих, чудових карих очей дивилися на нас з огидної руїни, що колись була чарівним личком. Холмс із жалем зробив заперечливий жест рукою, і ми вийшли з кімнати.

* * *

Двома днями пізніше, коли я завітав до свого друга, він з гордістю показав мені маленьку синю пляшечку на полиці каміна. Я взяв її до рук. На ній була червона наліпка з написом "отрута". Відкривши її, я відчув приємні пахощі мигдалю.

— Синильна кислота? — запитав я.

— Так. Надійшла поштою. З листом: "Надсилаю вам свою спокусу. Послухаюсь вашої поради". Гадаю, Ватсоне, нам відоме ім'я тієї хороброї жінки, яка прислала її.

Пригода в садибі Шоскомб[60]

Шерлок Холмс уже тривалий час сидів, схилившись над мікроскопом. Нарешті він випроставсь і переможно глянув на мене.

— Це клей, Ватсоне, — сказав він. — Безперечно, клей. Подивіться на ці кульки!

Я нахилився до окуляра й підкрутив чіткість.

— Оці волоски — ворсинки з твідового пальта. Сірі грудки — звичайно, пил. А бурі кульки посередині — не що інше, як клей.

— Гаразд, — мовив я, усміхнувшись, — повірю вам на слово. Що ж із цього випливає?

— Та це ж чудовий доказ! — відповів він. — У Сент-Панкраській справі, яку ви, напевно, пам'ятаєте, поряд з убитим полісменом знайшли кашкет. Обвинувачений заперечує, що це його річ. Але він майструє рами до картин і раз у раз бере до рук клей.

— Хіба ви бралися за цю справу?

— Ні, мій приятель Мерівейл із Скотленд-Ярду попросив, щоб я допоміг йому в ній розібратись. Відтоді, як я викрив отого фальшивомонетника, виявивши цинкові й мідяні ошурки на швах його манжетів, поліція почала цінувати вагу дослідів з мікроскопом. — Холмс нетерпляче позирнув на годинник. — До мене має завітати новий відвідувач, але щось запізнюється. До речі, Ватсоне, чи знаєтеся ви на перегонах?

— Авжеж. Я віддав за це захоплення половину своєї військової пенсії.

— У такому разі прошу вас бути моїм підручним консультантом. Чи говорить вам про щось ім'я сера Роберта Норбертона?

— Звичайно ж, говорить. Він мешкає в старовинній садибі Шоскомб, а я чудово її знаю, бо колись провів там літо. Баронет Норбертон цілком міг би потрапити в коло ваших зацікавлень.

— Як саме?

— Він одшмагав батогом Сема Брюера, відомого лихваря з Керзон-стрит, що біля Ньюмаркетського пустища. Мало його не вбив.

— О, це вже цікаво. Він часто дозволяє собі таке?

— Так, узагалі він має славу неврівноваженої людини. Він — один з найзавзятіших конярів Англії. Належить до тих людей, що народилися з запізненням. За доби Регентства[61] з нього був би справжній світський джигун — боксер, атлет, верхівець, шанувальник жіночої краси і при цьому так заплутаний у боргах, що навряд чи виборсається коли з їхніх тенет.

— Чудово, Ватсоне! Гарний портрет. Я немовби побачив цю людину навіч. А чи могли б ви розповісти мені щось про саму садибу Шоскомб?

— Хіба те, що вона стоїть посеред Шоскомбського парку і в ній є відома тренувальна стайня.

— І головний тренер там — Джон Мейсон, — додав Холмс. — Ні. Не дивуйтеся моїй обізнаності, Ватсоне, бо я оце тримаю лист від нього. Але краще балакаймо далі про Шоскомб. Здається, що ми натрапили на цікаву тему.

— Варто згадати й про шоскомбських спанієлів, — мовив я. — Про них можна почути на всіх собачих виставках. Найкраща порода в Англії. І до того ж справжня гордість господині садиби.

— Тобто дружини сера Роберта?

— Сер Роберт ніколи не був одружений. І поки що, наскільки мені відомо, не має такого наміру. Він живе разом зі своєю овдовою сестрою, леді Беатріс Фолдер.

— Тобто ви хочете сказати, що вона живе в нього?

— Ні, ні. Садиба належала її покійному чоловікові, серу Джеймсу. Норбертон не має на неї жодних прав. Садиба приносить господині невелику щорічну ренту.

— І ці гроші розтринькує її брат Роберт?

— Мабуть, так. У цього чолов'яги пекельний норов, і жити з ним їй нелегко. Проте я чув, що вона дуже прихильна до свого брата. Але що ж усе-таки сталося в Шоскомбі?

— Про це я й сам хотів би дізнатися. А ось, здається, і той, хто зможе нам усе розповісти.

Відчинилися двері, і хлопчина-служник провів до нас високого, чисто поголеного чоловіка з суворим обличчям, яке трапляється лише в тих людей, що приборкують коней або вишколюють юнаків. Містер Джон Мейсон, звичайно, мав владу й над кіньми, й над конюхами, тож і повадився з ними, напевно, однаково. Він холодно вклонився й сів у крісло, яке запропонував йому Холмс.

— Ви одержали мій лист, містере Холмсе?

— Так, але він нічого не пояснює.

— Це надто дражлива річ, щоб розписувати її подробиці на папері. І надто заплутана. Я волів би переговорити з вами про це сам на сам.

— Чудово, ми до ваших послуг.

— Насамперед, містере Холмсе, я думаю, що мій господар, сер Роберт, збожеволів. Холмс здивовано звів брови.

— Але ж це Бейкер-стрит, а не Гарлі-стрит[62], — відказав він. — Чому ви так гадаєте?

— Бачте, сер, якщо людина робить дивні речі раз або двічі, це ще можна якось пояснити; але коли це повторюється безперестану, то сам почнеш насторожуватися. Скидається на те, що Шоскомбський Принц і захоплення дербі зовсім звели його з розуму.

— Ви маєте на увазі коня, якого тренуєте?

— Це найкращий кінь в Англії, містере Холмсе. Кому ж іще про це знати, як не мені. Буду з вами щирим, бо знаю, що ви порядні джентльмени і жодне моє слово не вийде за межі цієї кімнати. Сер Роберт просто зобов'язаний виграти на дербі. Він загруз у боргах, і це його останній шанс. Усе, що він зумів заощадити й позичити, поставлено на цього коня. І ставки ці непогані — один проти сорока, хоча раніше, здається, вони були один проти ста.

— То чому ж вони впали, якщо кінь такий чудовий?

— Публіка поки що нічого про це не знає. Сер Роберт перехитрив усіх нишпорок. Він виводить на прогулянки Принцового брата-близнюка. Зовні їх відрізнити неможливо. Але Принц уже через ферлонг[63] переганяє свого брата на два корпуси, коли переходить на галоп. Сер Роберт не хоче думати більш ні про що, крім коня й перегонів. У них усе його життя. Він умовив лихварів зачекати до дербі, але якщо Принц програє, то для нього все буде скінчено.

— Так, гра справді ризикована, але до чого тут божевілля?

— Ну, передусім варто лише подивитись на нього. Він, мабуть, не спить ночами. Цілісінькі дні просиджує в стайні. Очі палають, мов у дикуна. А ще його стосунки з леді Беатріс!

— Он як! А що сталося?

— Вони завжди були добрими друзями. Мали однакові смаки й пристрасті: вона так само обожнювала коней, як і він. Щодня тієї самої години приїздила подивитись на них і Принца теж любила найбільше за всіх. Кінь нашорошував вуха, коли чув стукіт коліс на доріжці, й вибігав назустріч, аж до коляски, щоб одержати неодмінну грудку цукру. Але тепер усьому кінець.

— Чому?

— Вона втратила будь-який інтерес до коней. Уже тиждень проїздить повз стайню і навіть "доброго ранку" нікому не скаже!

— То ви гадаєте, що вони посварилися?

— Ще й як посварилися! Інакше навіщо йому викидати на вулицю її улюбленого спанієля, якого вона пестила, мов дитину? Кілька днів тому сер Роберт віддав його старому Барнесові — власникові заїзду "Зелений дракон" у Крендалі, за три милі від садиби.

— Це справді дивно.

— Звичайно, через своє хворе серце й водянку вона не могла гуляти з братом, але він щовечора просиджував зо дві години в її кімнаті. Намагався зробити для неї все, що міг, і вона була його найвідданішим другом. І раптом усе це скінчилося. Він більше не заходить до неї. Це розбило їй серце. Вона страждає, навіть почала пити, містере

Холмсе, — щодня сидить п'яна, як чіп.

— А раніше за нею такого не помічали?

— Бувало, вип'є чарку-другу, а нині частенько цілу пляшку за вечір вихиляє. Це розповів мені Стівенс, ключник. У нас багато що змінилося, містере Холмсе, і щось у цьому насторожує. До того ж навіщо йому щонаочі лазити до склепу під старою церквою? З ким він там зустрічається?

Холмс потер руки:

— Далі, містере Мейсоне. Ваша розповідь стає дедалі цікавішою.

— Ключник бачив, як він туди ходив. Опівночі, під заливним дощем. Наступної ночі я сховався за будинком і, слово честі, бачив, як господар знову пішов туди. Ми зі Стівенсом подалися за ним, але нишком, бо якби він помітив нас, то нам було б непереливки. Господар — чоловік несамовитий: коли гнівається, то не щадить нікого. Тож ми не підходили до нього близько, але помітили, що він поліз до склепу. Там на нього чекав якийсь чоловік.

— А що це за склеп?

— У парку, сер, є стара зруйнована каплиця. Вона така давня, що ніхто вже не пам'ятає, коли її побудовано. А під нею — склеп, що має серед людей недобру славу. Там темно, вогко й незатишно навіть удень, а вночі й поготів мало хто наважиться навіть наблизитись до нього. Але господар не боїться. Він ніколи в житті нічого не боявся. Та все одно — що йому там робити поночі?

— Постривайте, — мовив Холмс. — Ви сказали, що там був іще якийсь чоловік. Мабуть, один із ваших конюхів або слуг. Ви справді не знаєте, хто це був?

— Ні, я його не знаю.

— Чому ви так певно про це говорите?

— Бо я його бачив, містере Холмсе. Це було вже позаминулої ночі. Сер Роберт саме пішов додому, а ми зі Стівенсом сиділи в кущах і тремтіли зі страху, мов ті кролики, — адже ніч була така місячна. І раптом ми почули кроки того, іншого. Його ми, звісна річ, не боялися. Тож коли сер Роберт був уже далеко, ми підвелися, вдали, що гуляємо при місяці, й начебто ненароком підійшли до нього. "Здоров був, приятелю! — кажу я. — Ти хто такий?" Він, мабуть, не почув, як ми підійшли, й дивився на нас із таким переляком, ніби самого сатану побачив. Тоді скрикнув і кинувся тікати — так швидко, як тільки міг. А бігати він умів, ого-го! За хвилину вже й духу його не було, тож ми так і не дізналися, хто це був... чи що це було.

— Але ви добре розгледіли його при місяці?

— Так. Заприсягаюся, що зразу впізнав би цю жовту пику. Що йому було до сера Роберта?

Холмс замислився й кілька хвилин посидів мовчки.

— Хто служить у леді Беатріс Фолдер? — запитав він нарешті.

— Покоївка, Кері Еванс. Вона в неї вже п'ять років.

— І, звичайно ж, служить віддано?

Містер Мейсон неспокійно засовався в кріслі.

— Атож, віддано, — нарешті сказав він. — Тільки невідомо кому.

— Отакої! — здивувався Холмс.

— Мені не хотілося б виносити сміття з хати...

— Я вас розумію, містере Мейсоне. Ситуація справді надто вже дразлива. Судячи з опису сера Роберта, який зробив доктор Ватсон, перед ним не встоїть жодна жінка. Чи не здається вам, що саме це могло посварити брата з сестрою?

— Стосунки сера Роберта з покоївкою вже давно були всім відомі.

— Але сестра могла раніше цього не помічати. Припустімо, що це їй стало відомо зовсім несподівано. Вона вирішила вигнати покоївку. Та брат не дозволив їй це зробити. Немічна леді з її хворим серцем не змогла наполягти на своєму. Ненависна покоївка залишилася. Леді перестає розмовляти з братом, сумує, запиває. Сер Роберт у гніві забирає в неї улюбленого спанієля. Хіба це не логічно?

— Еге ж, мабуть, це схоже на правду.

— Саме так! Схоже. Але як бути з нічними відвідинами старого склепу? Вони не вкладаються в нашу версію.

— Так, сер, і тут є ще одна суттєва обставина. Навіщо серу Роберту знадобилося викопувати мертве тіло?

Холмс рвучко випростався.

— Ми знайшли його лише вчора, після того, як я написав вам. Учора сер Роберт поїхав до Лондона, а ми зі Стівенсом спустилися до склепу. Там було все, як має бути в склепі, лише в одному кутку лежали рештки трупа.

— Сподіваюся, ви повідомили поліцію?

Відвідувач сумно всміхнувся:

— Мені здається, сер, що це навряд чи зацікавить їх. Там був лише голий череп і кілька кісток. Їм, мабуть, уже з тисячу років. Але раніше там їх не було. Я ладен у цьому заприсягнутися, так само, як і Стівенс. Кістки лежали в кутку, прикриті дошкою, — в тому кутку, що завжди був порожній.

— І що ж ви вчинили?

— Залишили все як було.

— Мудро. То ви кажете, що сер Роберт учора поїхав до Лондона. Він ще не повернувся?

— Ми чекаємо на нього сьогодні.

— А коли сер Роберт забрав у сестри собаку?

— Рівно тиждень тому. Бідолашна тварина цілу ніч вила біля старого колодязя, і сер Роберт уранці зовсім розлютився. Схопив собаку, й, здавалося, от-от уб'є його. Але потім він оддав його Сенді Бейну, нашому жокеєві, й звелів відвезти до старого Барнеса в заїзд "Зелений дракон", бо не хотів більше його й бачити.

Холмс знову трохи посидів мовчки, курячи одну зі своїх старезних і закіптюжених люльок.

— Я не зовсім розумію, чого ви од мене хочете, містере Мейсоне, — відповів він. — Може, ви це мені поясните якось краще?

— Найкраще пояснення, містере Холмсе, мабуть, оце, — мовив відвідувач.

Він дістав з кишені папірець, обережно розгорнув його і витяг звідти обгорілий шматок кістки.

Холмс із цікавістю оглянув кістку:

— Де ви це взяли?

— У підвалі, якраз під кімнатою леді Беатріс, є піч для опалення будинку. Якийсь час нею не користувалися, але сер Роберт якось поскаржився, що в будинку холодно, і наказав її розпалити. Зазвичай це робить Гарвей — один з моїх хлопців-конюхів. Сьогодні вранці саме він приніс мені цю кістку, — знайшов її в печі, коли вигрібав попіл. Це йому не сподобалось, і він...

— Мені теж, — мовив Холмс. — Що ви на це скажете, Ватсоне?

Кістка дуже обгоріла, але сумнівів щодо неї в мене не було.

— Це горішня частина людського стегна, — відповів я.

— Так! — Холмс посерйознішав. — А коли цей хлопчина розпалює піч?

— Щовечора, а потім іде спати.

— Отже, вночі до підвалу може зайти будь-хто?

— Так, сер.

— А чи можна потрапити туди з двору?

— Так, там є двері, що виходять надвір. Інші виходять на сходи, які ведуть у коридор, де є кімната леді Беатріс.

— Ця справа зайшла надто далеко, містере Мейсоне, й стає чимдалі бруднішою. Ви казали, що сера Роберта тієї ночі не було в садибі?

— Ні, сер.

— Виходить, що кістки в печі спалював не він.

— Так, сер.

— Як називається той заїзд, про який ви розповідали?

— "Зелений дракон".

— А чи є де порибалити в тамтешній частині Беркшира?

З виразу вельмишановного тренера було добре видно, що він переконаний: примхлива доля звела його з іще одним божевільним.

— Так, сер, я чув, що там біля млина є ставок, де водиться форель, а в озері Холл — щука.

— От і гаразд. Ми з Ватсоном завзяті рибалки, чи не так, Ватсоне? В разі потреби ви зможете знайти нас у "Зеленому драконі". Ми будемо там ще цього вечора. Сподіваюсь, ви розумієте, містере Мейсоне, що приходити вам туди не слід, — краще передайте лист. А якщо мені треба буде побачитися з вами, я сам знайду вас. Тільки-но нам пощастить просунутися в цій справі трохи далі, я повідомлю вас про свою думку.

Отже, чудового травневого вечора ми з Холмсом їхали у вагоні першого класу до маленької станції Шоскомб, де потяги зупинялись лише на вимогу пасажирів. У сітці над нами гойдалася ціла купа вудок, катушок жилки та підсак. Прибувши на місце, ми швидко доїхали до старомодного невеликого заїзду, де спритний господар Джозія

Барнес охоче взявся допомагати нам складати план винищення всієї риби в околиці.

— А як щодо озера Холл і щуки? — спитав Холмс.

Обличчя господаря спохмурніло:

— Нічого не вийде, сер. Там, на тому озері, дуже небезпечно.

— А чому?

— Через сера Роберта. Він страшенно ненавидить нишпорок. Якщо ви, двоє незнайомців, опинитесь біля його стайні, він неодмінно накинеться на вас. Сер Роберт не хоче ризикувати, нізащо не хоче.

— Я чув, що його кінь братиме участь у дербі.

— Так, і це чудовий кінь. На нього поставлено всі наші грошенята й сера Роберта теж. До речі, — він з тривогою позирнув на нас, — ви самі, бува, не приїхали сюди заради того, щоб побачити перегони?

— Ні, аж ніяк. Просто двом натовленим лондонцям треба вдихнути трохи свіжого беркширського повітря.

— Тоді ви правильно обрали місце. Свіжого повітря тут вистачає для всіх. Тільки пам'ятайте, що я сказав вам про сера Роберта. Він із тих, хто спочатку орудує кулаками, а тоді вже словами. До парку краще не підходьте.

— Добре, містере Барнесе! Згоден. До речі, який гарний спаніель дзявкоче у вашій залі!

— Якщо хочете, я розкажу трохи про нього. Це справжня шоскомбська порода. Кращої не знайдете в усій Англії.

— Я дуже люблю собак, — мовив Холмс. — Дозвольте мені запитати про одну не дуже скромну річ. Скільки може коштувати такий собака?

— Набагато більше, ніж я міг би заплатити, сер. Його подарував мені сам сер Роберт. Я увесь час тримаю його на прив'язі, інакше він утече додому, тільки-но я відпущу його.

— У нас уже є козирі, Ватсоне, — сказав Холмс, коли господар пішов. — Щоправда, грати ними непросто, але ми ще маємо день чи два. Як я чув, сер Роберт досі в Лондоні. Ми могли б уже цієї ночі спокійно податися до того склепу. Є кілька моментів, які мені хотілося б з'ясувати.

— Ви вже маєте якусь версію, Холмсе?

— Я знаю лише те, що десь із тижднів тому в Шоскомбі сталося щось таке, що різко змінило життя всієї садиби. Але що саме? Можемо лише припускати. Мені здається, що ця справа вкрай заплутана. Проте саме це нам і допоможе. Нема нічого безнадійнішого за найбуденніші пригоди... Звернімося ще раз до наших фактів. Брат перестає відвідувати свою любу хвору сестру. Викидає з дому її улюбленого собаку. Її собаку, Ватсоне. Хіба це ні про що вам не говорить?

— Ні, хіба що про братову злість.

— Що ж, цілком можливо. Або... однак це вже інша версія. Проаналізуймо події, які відбулися після сварки, якщо то справді була сварка. Леді майже не виходить із кімнати, лише зрідка прогулюючись у дворі з покоївкою й не заглядаючи до стайні,

щоб бачити свого улюбленого коня. До того ж вона починає пити. Я правду кажу чи ні?

— Так, окрім того, що ви не згадали про склеп.

— Це вже інша лінія подій. Їх тут дві, і я просив би вас не плутати їх. Лінія "А", пов'язана з леді Беатріс, досить лиховісна, хіба ні?

— Я не можу зрозуміти...

— Гаразд, перейдемо до лінії "Б", пов'язаної з сером Робертом. Він просто божеволіє від думки про виграш на дербі. Він потрапив до рук лихварів, і щомиті його майно, разом з кіньми і стайнею, може бути описане. Він рішучий, відчайдушний чоловік, звик жити на сестрині кошти. Сестрина покоївка стала слухняним знаряддям у його руках. Поки що все логічно, так чи ні?

— Але ж склеп...

— Так, склеп! Припустімо, Ватсоне, — лише припустімо, без будь-яких доказів, — що сер Роберт убив свою сестру.

— Любий мій Холмсе, це виключається!

— Ні, Ватсоне. Сер Роберт — виходець із шляхетної родини. Але навіть серед таких орлів може знайтися крук. Тож не варто відкидати цієї думки, не перевіривши її. Не діставши грошей, він не може втекти з Англії, а дістати їх він може лише в тому разі, якщо вдасться здійснити його задум стосовно Шоскомбського Принца. Через те він поки що залишається вдома. Вчинивши вбивство, він повинен сховати десь тіло своєї жертви, а також знайти людину на роль покійної сестри. Для цього дуже придалася б покоївка — тут немає нічого неможливого. А тіло старої леді можна перенести до склепу, куди майже ніхто не заглядає, або проти ночі таємно спалити в печі, не залишивши жодних слідів, крім хіба що тієї кістки. Що ви на це скажете, Ватсоне?

— Таке цілком можливе, якщо погодитись із вашим жахливим припущенням.

— Здається, я придумав один невеличкий хід. Завтра ми спробуємо з'ясувати цю справу. А тим часом, щоб не викликати підозри до себе, запросімо сюди нашого господаря й заведемо з ним бесіду про вугрів та красноперок за келихом найкращого його вина, — ось найкоротша дорога до його серця. А за цією бесідою ми можемо почути якусь цікаву з тутешніх пліток.

Другого дня вранці Холмс виявив, що ми забули взяти з собою блешню, тож замість риболовлі вирушили на прогулянку. Вийшли об одинадцятій годині, і Холмсові дозволили взяти з собою чорного красеня спанієля.

— Ось і садиба, — сказав він, коли ми наблизилися до великих паркових воріт із геральдичними грифонами вгорі. — Опівдні, як повідомив містер Барнес, леді виїздить на прогулянку; її екіпаж має тут зупинитися й зачекати, поки відчинять ворота. Коли він зупиниться, спробуйте, Ватсоне, затримати візника якимось запитанням. На мене не зважайте. Я сховаюся в отих падубових кущах і спостерігатиму за вами.

Чекати довелося недовго. За чверть години ми побачили велику відкриту жовту коляску, запряжену двома чудовими сірими кіньми, що їхала головною алеєю. Холмс разом із собакою заховався в кущах. Я став посеред дороги, байдуже помахуючи ціпком. Воратар підбіг, і ворота швидко відчинилися.

Коляска їхала дуже повільно, і я міг розгледіти всіх, хто в ній був. З лівого боку сиділа рум'янолиця молода жінка з золотавим волоссям і рішучими очима. Праворуч від неї згорбилася літня леді, щільно закутана в цілу низку хусток, що закривали її обличчя й немічні плечі. Коли коні вибігли на дорогу, я підняв руку й спитав у візника, що зупинив екіпаж, чи вдома зараз сер Роберт.

Тієї ж миті Холмс вискочив з кушів і відпустив спанієля. Пес із радісним дзявкотом кинувся до коляски й стрибнув на підніжку. Але його веселий гавкіт раптом змінився лютим гарчанням, і він вчепивсь у чорну спідницю леді.

— Їдьмо! Їдьмо! — пролунав хрипкий голос.

Візник стьобнув батогом коней, і ми залишилися посеред дороги самі.

— Тепер усе зрозуміло, Ватсоне, — мовив Холмс, пристібнувши повідок до нашійника роздратованого спанієля. — Він подумав, що це його господиня, а побачив незнайомця. Собаки ніколи не помиляються.

— Але ж голос був чоловічий! — вигукнув я.

— Саме так! До наших козирів, Ватсоне, додався ще один, та грати все одно треба обережно.

На цей день мій друг не мав більше ніяких планів, і ми зі своїми вудками подалися до ставу біля млина й наловили на вечерю форелі. Лише повечерявши, Холмс знову почав виявляти ознаки жвавості. Невдовзі ми вже були на тій самій дорозі, що й уранці, і вона привела нас до паркових воріт. Там на нас чекав високий похмурий чоловік — тренер Джон Мейсон, з яким ми познайомилися в Лондоні.

— Добрий вечір, джентльмени, — привітався він. — Я одержав ваш лист, містере Холмсе. Сер Роберт іще не повернувся, але я чув, що він має приїхати сьогодні ввечері.

— А чи далеко від дому той склеп? — спитав Холмс.

— За добру чверть милі.

— Тоді, гадаю, ми зможемо піти туди разом.

— Боюся, що ні, містере Холмсе. Тільки-но він приїде, як одразу візьметься розпитувати мене про останні новини щодо Шоскомбського Принца.

— Так! Тоді ми діятимемо без вас, містере Мейсоне. Ви лише покажіть нам склеп і йдіть собі.

Ніч була темна, але Мейсон упевнено вів нас через пасовище, аж поки попереду забовваніли темні обриси старовинної каплиці. Коли ми наблизилися до неї, наш провідник, спотикаючись об купи каміння, знайшов дорогу до того кутка, де були сходи, що вели вниз, до склепу. Тернувши сірником, він освітив понуре, зловісне місце з потрісканими, порослими мохом стінами і рядами свинцевих та кам'яних домовин під стрілчастим склепінням, яке ледве видніло у темряві над нашими головами. Холмс засвітив свій ліхтар, і сніп жовтавого світла оживив цю похмуру сцену. Світло відбивалось від металевих дощочок на віках домовин, оздоблених малюнком грифона й корони — гербом старовинного роду, що зберігав свою велич навіть за порогом смерті.

— Ви казали про якісь кістки, містере Мейсоне. Чи можете показати нам їх, перш ніж підете?

— Вони тут, у цьому кутку. — Тренер ступив кілька кроків і зупинився в німому подиві, коли світло Холмсового ліхтаря осяяло віддалений куток. — Вони зникли! — ледве промовив він.

— Так я й сподівався, — мовив, усміхнувшись, Холмс. — Гадаю, що попіл із них можна знайти в тій самій печі, яка ще раніше поглинула частину цих кісток.

— Але навіщо було комусь палити кістки людини, яка померла тисячу років тому? — здивувався Джон Мейсон.

— Для того ми і прийшли сюди, щоб з'ясувати це, — відповів Холмс. — До ранку ми знайдемо відповідь. А вас ми більше не затримуємо.

Коли Мейсон покинув нас, Холмс заходився якнайретельніше оглядати всі домовини, почавши від найдавніших, мабуть, іще саксонських, просуваючись від середини склепу вздовж довгого ряду норманів — усіляких Х'юґо та Одо, поки не дійшов нарешті до сера Вільяма й сера Деніса Фолдерів з вісімнадцятого століття. Минула година, а може, й більше, перш ніж Холмс зупинився біля свинцевої домовини, що стояла біля самого входу до склепу. Я почув тихий задоволений вигук. З гарячкових, але впевнених його рухів зрозумів, що мій друг натрапив на те, що шукав. Крізь лупу він пильно оглянув краї важкого віка. Тоді витяг з кишені невеликий ломик, яким відкривають сейфи, просунув його в щілину й почав підважувати віко, що кріпилося лиш двома скобами. Почувся металевий скрегіт, але тільки-но віко трохи відсунулося, як нашу роботу несподівано перервали.

Згори, з каплиці, долинула чиясь хода. То була рішуча, хоч і швидка, хода людини, яка йде сюди з певною метою й добре знає дорогу. На сходах заструменіло світло, й за мить в отворі готичної арки з'явився чоловік. Постать його була дужа й страшна. Великий гасовий ліхтар, що його він тримав перед собою в руці, освітлював сердите заросле обличчя і гнівні очі, які уважно оглядали кожен закуток склепу й нарешті спинилися на моєму другові й мені.

— Хто ви такі, до біса?! — grimнув чоловік. — Чого вам тут треба в моєму маєтку?

Холмс нічого не відповів. Господар ступив зо два кроки вперед і замахнувся важкою палицею.

Ви чуєте мене?! — загорлав він, не випускаючи палиці з рук. — Хто ви такі? Що ви тут робите?!

Однак Холмс, замість того, щоб тікати, підійшов до нього.

— Я теж хочу запитати вас, сер, — суворим тоном вимовив він. — Хто це? І що ви тут робите?

Він обернувся й зірвав з домовини віко. При світлі ліхтаря я побачив загорнуте в простирадло тіло й бліде, зморщене обличчя з жахливими, відьомськими рисами, довгим гострим носом і немовби скляними очима.

Баронет скрикнув, відсахнувся й припав до кам'яної домовини.

— Як ви про це довідалися?! — вигукнув він. І відразу розлючено додав: — Що вам до цього?

— Мене звуть Шерлок Холмс, — мовив мій друг. — Можливо, вам знайоме це ім'я. В

усякому разі, мій обов'язок, як і обов'язок кожного громадянина, стояти на сторожі закону. А як на мене, відповідати вам доведеться за багато речей.

Сер Роберт розгнівано глипнув на нас, але тихий Холмсів голос і впевнена поведінка пом'якшили його гнів.

— Богом присягаюся, містере Холмсе, я нічого лихого не робив, — мовив він. — Усе нібито свідчить проти мене, але я просто не міг вчинити інакше.

— Я радий був би вам повірити, але боюся, що вам усе-таки доведеться пояснити це поліції.

Сер Роберт знизав широкими плечима:

— Гаразд, хай буде так. Ходімо до будинку. Там ви зможете самі у всьому переконатися.

За чверть години ми вже сиділи в кімнаті, яка, судячи з ряду начищених рушниць за склом, слугувала в старовинному будинку збройовою. Обстановка тут була досить затишна, і сер Роберт на кілька хвилин залишив нас самих. Коли він повернувся, з ним були ще двоє: молода красуня, яку ми вже бачили вдень у колясці, й невисокий чоловік із шурячим лицем і дратівливою обережністю в поведінці. Вираз подиву на їхніх обличчях свідчив, що баронет не встиг до ладу пояснити їм, що сталося.

— Це містер і місіс Норлет, — мовив сер Роберт, показавши рукою в їхній бік. — Місіс Норлет під своїм дівочим прізвиськом Еванс кілька років служила покоївкою в моєї сестри. Я привів їх сюди, щоб краще пояснити вам своє становище. Це єдині люди, які можуть підтвердити мої слова.

— Чи треба це, сер?! Ви добре подумали, що робите?! — скрикнула жінка.

— Щодо мене, то я взагалі ні за що не відповідатиму, — мовив її чоловік.

Сер Роберт кинув на нього зневажливий погляд.

— Відповідатиму за все я, — сказав він. — А тепер, містере Холмсе, вислухайте головні факти. Вам, зрозуміло, добре відоме моє становище, бо інакше ви не опинилися б там, де я вас знайшов. Напевно, ви вже знаєте й про те, що я хочу виставити на дербі свого коня і від мого успіху багато що залежатиме. Якщо я виграю, то врятуюся. Якщо ж ні... то про це краще й не думати!

— Що ж, становище ваше зрозуміле, — мовив Холмс.

— Я цілком залежу від своєї сестри, леді Беатріс. Але всі знають, що ця садиба перебуває в її довічному володінні. Що ж до мене, то я добряче заплутавсь у лихварських тенетах. Тож уявіть собі, що сестра моя помирає й кредитори накидаються на моє майно, мов зграя стерв'ятників! Усе потрапляє до їхніх рук — моя стайня, мої коні, — все! І знаєте, містере Холмсе, моя сестра справді померла тиждень тому.

— І ви нікому про це не сказали?

— Що мені було робити? На мене чекало цілковите розорення. Якби я зміг приховати це хоча б на три тижні, все було б гаразд. Чоловік покоївки — оцей джентльмен — за професією актор. Тож нам, — цебто мені, — спало на думку, що він протягом короткого часу може виконувати роль моєї сестри. Для цього слід було лише виїздити щодня на прогулянку в колясці, а до сестриної кімнати ніхто не заглядав, крім

покоївки. Розіграти все це було дуже просто. Сестра ж померла від водянки, на яку давно вже слабувала.

— Це має підтвердити судовий експерт.

— Її лікар теж підтвердить, що останні кілька місяців перебіг хвороби свідчив про швидкий кінець.

— І що ж ви робили далі?

— Її тіла не можна було залишати тут. Першої ж ночі ми з Норлетом перенесли його під старий колодязь, з якого ніколи не беруть воду. Але слідом за нами прибіг її спанієль і почав вити біля колодязя, тож я вирішив пошукати безпечнішого місця. Позбувшись спанієля, ми занесли тіло до склепу під каплицею. Я не бачу в цьому жодної зневаги чи блюзнірства, містере Холмсе. Я певен, що не образив цим пам'ять небіжчиці.

— Але вашої поведінки все одно не можна виправдати, сер.

Баронет роздратовано хитнув головою.

— Вам добре тут проповідувати, — сказав він. — Але на моєму місці ви б не так думали. Бачити, як усі твої надії руйнуються в останню мить, і не докласти жодного зусилля, щоб урятувати їх, неможливо. Як на мене, тут немає нічого недостойного — покласти сестрині тіло на деякий час в одну з домовин, у яких спочивають предки її чоловіка. Ми відкрили домовину, викинули з неї рештки, що там були, й поклали туди тіло моєї сестри, — саме так, як ви бачили. Викинуті рештки не можна було залишати в склепі так просто на підлозі. Ми з Норлетом забрали їх і спалили в печі у підвалі. Ось і вся моя історія, містере Холмсе, більш мені нічого додати.

Холмс кілька хвилин сидів у задумі.

— З вашої розповіді, сер, мені незрозуміло лише одне, — сказав він нарешті. — Якби кредитори забрали все ваше майно, хіба це могло б зірвати ваш виграш на перегонах і всі ваші надії на нього?

— Але ж кінь — теж частина майна. Що тоді було б із моєю ставкою? Напевно, його взагалі не виставили б на перегони. А мій головний кредитор, як на те, — найзапекліший мій ворог, отой негідник Сем Брюер, якого я колись відшмагав батогом біля Ньюмаркетського пустища. Невже ви думаєте, що він зласкавився б наді мною?

— Бачте, сер, — мовив Холмс, підводячись, — про цю справу треба все-таки повідомити поліцію. Моїм обов'язком було лише пролити на неї світло, і це я зробив. Що ж до морального боку вашого вчинку, то не мені вас судити. Скоро північ, Ватсоне, і як на мене, нам слід повертатися до нашого скромного прихистку...

Нині вже всім відомо, що ця неймовірна пригода для сера Роберта скінчилася навіть щасливіше, ніж він заслуговував. Шоскомбський Принц виграв дербі, а його власник заробив на цьому вісімдесят тисяч фунтів, тож кредитори, в полоні яких він перебував аж до кінця перегонів, дістали все сповна і в сера Роберта залишилося ще досить грошей, щоб повернути собі добре ім'я у вищому світі. І поліція, й судовий експерт поблажливо поставилися до його вчинків і лише дорікнули йому за несвоєчасну реєстрацію смерті старої леді; хоча ця дивовижна пригода й кинула легку

тінь на баронетову репутацію, вона анітрохи не зашкодила його кар'єрі, що обіцяє бути вдалою у такому поважному віці.

Відставлений фарбар[64]

Того ранку Шерлок Холмс був у меланхолійному, задумливому настрої. Щиро кажучи, його жвавій, діяльній натурі були притаманні такі різкі зміни.

— Ви бачили його? — спитав він.

— Ви маєте на увазі того дідка, що тільки-но вийшов від вас?

— Так, його.

— Авжеж, я зустрівся з ним біля дверей.

— Що ви думаєте про нього?

— Жалюгідна, нікчемна особа.

— Отож-бо й воно, Ватсоне. Жалюгідна й нікчемна. Але хіба все наше життя не жалюгідне й нікчемне? Хіба доля людини — не доля всього людства в мініатюрі? Ми до чогось прагнемо. За щось хапаємося. Але що врешті-решт залишається у наших руках? Тінь. Або гірше, ніж тінь, — страждання.

— Це один з ваших клієнтів?

— Можна назвати його й так. Його прислали до мене зі Скотленд-Ярду. Так само, як лікарі посилають, бува, невиліковних хворих до знахаря. Міркують вони так: "Самі ми більш нічого зробити не можемо, тож хворому однаково гірше не буде".

— Що ж із ним сталося?

Холмс узяв зі стола засмальцьовану візитну картку.

— Джозія Емберлі. В минулому, за його словами, — молодший партнер фірми "Брікфол і Емберлі", що виробляє малярське знаряддя. Ви могли бачити ці імена на коробках із фарбами. Він надбав невеликий капітал, покинув роботу у шістдесят один рік, купив у Люїшемі будинок і оселився там, щоб нарешті відпочити після довгих років невтомної праці. Кожен може сказати, що його майбутнє цілком забезпечене.

— Так, певна річ.

Холмс продивився свої нотатки на зовнішньому боці конверта.

— Пішов на спочинок 1896 року, Ватсоне. На початку 1897 року одружився з жінкою, на двадцять років молодшою за нього, — причому жінкою досить гарною, якщо фотографія правдива. Багатство, дружина, дозвілля — чого ще треба для спокійного щасливого життя? Але не минуло й двох років, як він перетворився на зламану й нещасну істоту, найжалюгідніше створіння під сонцем, у чому ви й самі могли переконатися.

— Але що з ним сталося?

— Давня історія, Ватсоне. Зрадливий друг і легковажна дружина. У цього Емберлі в житті було лише одне захоплення — шахи. Недалеко від нього в Люїшемі мешкає молодий лікар, такий же завзятий шахіст. Я занотував собі його ім'я: доктор Рей Ернест. Цей Ернест частенько бував у нього вдома, і природно, що між ним та місіс Емберлі зав'язалися досить близькі стосунки, — адже ви погодитеся, що наш нещасливий клієнт не може похвалитися привабливою зовнішністю, хоч би які були

його душевні чесноти. Минулого тижня ця парочка втекла невідомо куди. До того ж невірна дружина прихопила з собою скриньку старого, де зберігалася добряча сума його заощаджень. Чи можна відшукати її? Чи можна повернути гроші? На перший погляд ця проблема дуже банальна, але для Джозії Емберлі вона має неабияку вагу.

— І що ж ви збираєтеся робити?

— Передусім, мій любий Ватсоне, нам треба вирішити, що робитимете ви. Адже ви знаєте, що я нині цілком заклопотаний тією справою з двома коптськими патріархами й саме сьогодні чекаю на її завершення. Я справді не можу знайти час, щоб поїхати до Люїшема, але докази, зібрані по свіжих слідах, мають особливу цінність. Старий Емберлі умовляв мене приїхати, як тільки міг, але я йому пояснив, чому не можу це зробити. То замість мене він готовий прийняти в себе вас.

— Тоді я до ваших послуг, — відповів я. — Правду кажучи, не думаю, що стану вам у великій пригоді, але радий буду зробити для вас усе, що тільки зможу.

Отак і сталося, що одного літнього дня я вирушив до Люїшема, навіть не підозрюючи, що менше ніж за тиждень про справу, яку їхав розслідувати, жваво заговорить уся Англія.

Був уже пізній вечір, коли я повернувся на Бейкер-стрит, щоб відзвітувати про свою подорож. Холмс спочивав у глибокому кріслі; з його люльки повільно вилися кільця їдконого тютюнового диму, очі були заплющені, — здавалося, що він дрімає, але варто було мені затнутися чи збитися в своїй розповіді, як його заплющені повіки зводились і двоє сірих очей, блискучих і гострих, пронизували мене своїм допитливим поглядом.

— Садиба містера Джозії Емберлі зветься "Затишок", — пояснював я. — Гадаю, вона зацікавила б вас, Холмсе. Цей будинок схожий на збіднілого аристократа, що змушений ховатися в юрмі простолюду. Вам відомі такі місця: одноманітні цегляні будинки, похмурі містечкові вулиці — і раптом посеред них такий собі острівець старовинної культури й затишку, цей давній будинок за високим, потрісканим від сонця муром, порослим лишайником та мохом, муром, що...

— Облиште поезію, Ватсоне, — суворо мовив Холмс. — Мені все зрозуміло: високий цегляний мур.

— Саме так. Я й не здогадався б, що це "Затишок", але, на щастя, запитав якогось роззяву, що кутив поруч на вулиці. Я добре його запам'ятав. Цей чорнявий довгань із пишними вусами, схожий на вояка, у відповідь кивнув головою в бік одного з будинків і чомусь зміряв мене уважним, допитливим поглядом; це пригадалося мені трохи пізніше.

Тільки-но я ввійшов у ворота, як побачив містера Емберлі, що поспішав алеєю до мене. Ще вранці я помітив у ньому щось незвичайне, хоча й бачив його лише мигцем; але тепер, при денному світлі, його зовнішні риси здалися мені ще дивовижнішими...

— Я, звичайно, й сам це помітив, але мені цікаво, якими були ваші враження від нього, — зауважив Холмс.

— Він справляє враження людини, яку тягар турбот зігнув аж до землі. Спина його згорбилася, мов під важкою ношею. Але він не такий немічний, як здається спершу;

плечі й груди в нього, як у велетня, хоча цю міцну статуру підтримує пара висохлих ніг.

— Лівий черевик у нього зморщений, а правий цілком новий.

— Я цього не помітив...

— Звичайно, ні. Але я помітив, що в нього штучна нога. Далі, будь ласка.

— Пасма сивого волосся вилися, мов змії, з-під старого бриля. Мене вразив розлючений, несамопитий вираз обличчя, поораного зморшками.

— Дуже добре, Ватсоне. Що він казав вам?

— Він із запалом почав розповідати мені історію своїх нещасть. Ми разом ішли алеєю, і я, звичайно, уважно придивлявся довкола. Я ніколи не бачив такого занедбаного місця. В садку не прибрано, здається, що дерева ростуть тут за велінням природи, а не садівничого мистецтва. Як порядна жінка могла таке терпіти, не розумію. Будинок так само вкрай занедбаний, і бідолаха, напевно, сам це відчуває й намагається якось цьому зарадити, бо в руках у нього був великий квач, а посеред кімнати стояла велика бляшанка з зеленою фарбою. Він саме фарбував двері й вікна.

Містер Емберлі завів мене до своєї кімнати з облупленими стінами, й почалася тривала розмова. Звичайно ж, він був засмучений, що не приїхали ви самі. "Я й не дуже сподівався, — казав він, — особливо після того, як зазнав таких збитків, — що моя скромна особа зможе привернути увагу такої уславленої людини, як містер Шерлок Холмс".

Я запевнив його, що гроші тут ні до чого. "Так, — мовив він, — для нього головне — любов до мистецтва, але в моїй історії він міг би знайти дещо цікаве для себе. Взяти хоча б людську натуру, докторе Ватсоне, — яка чорна невдячність! Хіба я колись відмовив їй у чому-небудь? Хіба є ще в світі жінка, яку б так пестили? А цей молодик... та він був мені за рідного сина! Він почувався тут як удома. А тепер погляньте, як вони повелися зі мною! О, докторе Ватсоне, який жахливий, жахливий цей світ!"

Отаку пісеньку він наспівував мені десь із годину, а може, й довше. Виявляється, він не мав жодного уявлення про ту інтрижку. Жили вони з дружиною самотньо, лише служниця приходила до них щоранку й залишалася до шостої години. Того пам'ятного вечора старий Емберлі вирішив потішити свою дружину й замовив два квитки до театру "Геймаркет" на балкон. Але в останню мить дружина поскаржилася, що їй болить голова, й відмовилася їхати. Він поїхав сам. Нема ніякого сумніву, що все це правда, бо він показав мені квиток, куплений для дружини.

— Цікаво, вельми цікаво, — мовив Холмс, що слухав, здавалося, дедалі уважніше. — Кажіть далі, Ватсоне. Ваша відповідь мене просто захопила. Ви бачили той квиток на власні очі? Чи не запам'ятали випадково номер місця?

— Уявіть собі, що так, — відповів я з гордістю. — Це був той самий номер, яким я користувався колись у шкільній роздягальні: тридцять перше місце. Через те він мені й запам'ятався.

— Чудово, Ватсоне! Отже, у нього самого було тридцять або тридцять друге місце?

— Так, безперечно, — трохи задумано підтвердив я. — У ряді "Б".

— Чудово. Що іще він вам сказав?

— Нічого. Тільки показав свою "комору", як він її називає. Комора — як у банку: з залізними дверима, залізною шторою на вікні, проти всякого грабіжника, як він запевняє. Але його дружина мала підроблений ключ, і вони разом з коханцем винесли звідти близько сімох тисяч фунтів у банкнотах та цінних паперах.

— У цінних паперах? Але як вони зможуть обернути їх на гроші?

— Він казав, що передав до поліції опис цих паперів і сподівається, що продати їх викрадачам не вдасться. Того дня він повернувся з театру близько півночі й побачив, що "комора" пограбована, двері й вікна відчинені, втікачів нема й сліду. Вони не залишили ні листа, ні будь-якої записки, і відтоді про них немає жодної звістки. Він одразу ж повідомив поліцію.

Кілька хвилин Холмс міркував:

— То ви кажете, він щось тоді фарбував. А що саме, не знаєте?

— Він саме фарбував коридор. А двері й вікна в кімнаті, про яку я розповідав, були вже пофарбовані.

— Чи не здається вам, що для людини в такому становищі така поведінка принаймні дивна?

— "Треба до чогось узятися, щоб душа не нудилася", — це його власне пояснення. Звичайно, такий спосіб заспокоєння досить дивний, але така вже в нього дивакувата натура. На моїх очах він порвав фотографію своєї дружини, — порвав люто, нестямно, вигукнувши: "Не хочу навіть бачити її кляте обличчя!"

— І більш нічого, Ватсоне?

— Ні, є ще одна річ, яка вразила мене найбільше. Додому я повертався зі станції Блекхіс, і тільки-но мій потяг рушив, побачив, що вже на ходу до сусіднього вагона вскочив якийсь чоловік. Ви знаєте, Холмсе, що в мене добра пам'ять на обличчя. Це безперечно був той самий чорнявий довгань, до якого я звернувся на вулиці. На Лондонському мості я побачив його ще раз, а потім загубив у натовпі. Але я певен, що він за мною стежив.

— Безперечно, безперечно! — погодився Холмс. — Чорнявий довгань із пишними вусами, в димчастих окулярах?

— Та ви просто чарівник, Холмсе. Я вам цього не казав, але він справді був у димчастих окулярах!

— Із масонською шпилькою в краватці?

— Холмсе!

— Усе дуже просто, любий Ватсоне. Але перейдемо краще до суті справи. Мушу визнати, що ця історія, яка спершу здавалася не вартою уваги, буквально з кожною хвилиною набуває зовсім інших обрисів. Щоправда, під час подорожі ви не помітили найголовнішого, але навіть те, що впало вам в око, наводить на серйозні роздуми.

— Чого ж я не помітив?

— Не ображайтеся, любий друже. Ви знаєте, що я — людина цілком безстороння. Зі своїм завданням ви впоралися якнайкраще. Багато хто й цього не зумів би. Але деяких суттєвих дрібниць ви справді не помітили. Що думають сусіди про цього Емберлі та

його дружину? Хіба це не має значення? А доктор Ернест, — невже він і справді такий легковажний бабій? З вашими природними даними, Ватсоне, будь-яка жінка може стати вашим помічником і співником. Що про це думає поштова служниця чи дружина зеленяра? Уявляю собі таку картину: ви нашіптуєте ніжні слівця молоденькій служниці з "Блакитного якоря" й дістаєте за це потрібні відомості. І все пропало марно!

— Це ще не пізно зробити.

— Ба ні, ви вже запізналися. З допомогою телефону та Скотленд-Ярду я маю звичку дізнаватися про найпотрібніше, не залишаючи цієї кімнати. До речі, відомості, які я зібрав, підтверджують слова старого. У містечку він має славу скнари, для дружини був вимогливим і суворим чоловіком. Те, що в "коморі" він тримав велику суму грошей, — чистісінька правда. Так само, як і те, що доктор Ернест, чоловік нежонатий, грав з Емберлі в шахи, а з дружиною його, напевно, крутив фіглі-міглі. Все це ясно як Божий день, і до цього нічого додати, але все ж таки, все ж таки!..

— То в чому ж тут заковика?

— Можливо, в моїй уяві. Нехай вона там і залишається, Ватсоне. А ми з вами врятуємось від сірих буднів цього світу за дверцятами музики. Сьогодні в Альберт-Холлі[65] співає Каріна[66], і ми ще встигнемо переодягтися, пообідати, а тоді віддамося насолоді...

Другого дня я прокинувся рано, але крихти від грінок та шкаралупа від двох яєць на столі свідчили про те, що мій друг підхопився ще раніше. Тут-таки на столі я знайшов папірець, на якому було надряпано:

"Любий Ватсоне!

Є ще кілька моментів щодо містера Джозії Емберлі, які я хотів би з'ясувати. Коли я про них дізнаюся, ми зможемо спокійно закінчити цю справу або ж ні. Прошу вас бути поруч зі мною близько третьої години, бо цілком можливо, що ви станете мені в пригоді.

Ш.Х."

Цілий день я не бачив Холмса, але в зазначений час він повернувся замислений, стривожений і заклопотаний. У такі хвилини найрозумніше було не зачіпати його.

— Емберлі ще не приходив?

— Ні.

— Я на нього чекаю.

Він не помилився: старий швидко з'явився в кімнаті. Похмуре обличчя його відбивало подив та тривогу.

— Я одержав телеграму, містере Холмсе, і ніяк не второпаю, що тут до чого.

І він простяг Холмсові телеграму. Той прочитав її вголос:

"Негайно приїздіть. Маю відомості щодо вашої зниклої дружини.

Елман. Садиба пастора".

— Надіслано о чотирнадцятій десятій із Літл-Перлінгтона, — мовив Холмс. — Літл-Перлінгтон, якщо не помиляюся, — це село в Есексі, неподалік від Фринтона. Звичайно, треба негайно їхати. Пише поважна особа, — як-не-як пастор... Де мій довідник

Крокфорда?[67] Ага, ось: "Дж.К.Елман, магістр мистецтв, об'єднана парафія Мосмур — Літл-Перлінгтон". Подивіться, коли відходить потяг, Ватсоне.

— О сімнадцятій двадцять з Ліверпуль-стрит.

— Чудово. Вам не завадило б поїхати з ним, Ватсоне. Йому може знадобитися допомога або порада. В усій цій історії настає вирішальний момент.

Але наш клієнт не виявляв ані найменшого бажання кудись їхати.

— Це цілковита нісенітниця, містере Холмсе! — сказав він. — Що цей пастор може знати про те, що в мене скоїлося? Марна трата часу й грошей!

— Він не телеграфував би, якби чогось не знав. Негайно повідомте його, що приїдете.

— Та ні, я таки не поїду.

Холмс подивився на нього якомога суворіше:

— Ви справите якнайгірше враження і на поліцію, і на мене, містере Емберлі, якщо знехтуєте можливістю, що сама йде до ваших рук. Нам може здатися, що ви не зацікавлені в успіхові розшуку.

Це припущення, очевидно, злякало клієнта.

— Та ні, якщо ви так вважаєте, то я поїду! — сказав він. — Широ кажучи, мені мало віриться, що цей пастор щось знає, але якщо ви гадаєте...

— Так, гадаю, — з притиском мовив Холмс, і ми вирушили в дорогу.

Перед тим Холмс покликав мене до себе й дав короткі настанови, з яких я зрозумів, що він надає величезної ваги цій подорожі.

— У будь-якому разі простежте за тим, що він справді поїхав, — мовив він. — Якщо він раптом спробує кудись зникнути або повернутися з півдороги, знайдіть найближчий телеграф і передайте мені лише одне слово: "Втік". Я накажу, щоб мене повідомили про це, хоч би де я був.

Добратися до Літл-Перлінгтона нелегко: туди веде бічна вітка залізниці. Спогади про цю подорож у мене залишилися досить-таки неприємні: погода була спекотна, потяг ішов повільно, а мій супутник був похмурий, мовчазний і лише вряди-годи щось ущипливо зауважував про наш задум. Коли ми нарешті прибули на невелику станцію, довелося їхати ще дві милі, перш ніж ми опинилися біля садиби пастора, де нас прийняв у своєму кабінеті високий, статечний і дещо бундючний панотець. Наша телеграма лежала перед ним.

— Чим можу стати вам у пригоді, джентльмени? — спитав він.

— Ми приїхали, — пояснив я, — отримавши вашу телеграму.

— Мою телеграму? Я не посилав ніякої телеграми.

— Я маю на увазі телеграму, яку ви надіслали на ім'я містера Джозії Емберлі щодо його зниклої дружини.

— Якщо це жарт, сер, то вельми недотепний, — роздратовано мовив пастор. — Я ніколи не чув про джентльмена, якого ви назвали, й нікому не посилав телеграми.

Ми з Емберлі здивовано презирнулися.

— Можливо, сталася помилка, — сказав я, — можливо, тут є дві парафії? Ось

телеграма, підписана "Елман", адреса — "Садиба пастора".

— Тут лише одна парафія, сер, і лише один пастор. Ця телеграма — ганебна фальшивка, походженням якої, безперечно, зацікавиться поліція. А тим часом не бачу підстави продовжувати нашу розмову.

Так ми з містером Емберлі опинилися на узбіччі дороги в найглухішому селі на всю Англію. Ми пішли до телеграфної контори, але її було вже зачинено. На щастя, в маленькому залізничному готелі був телефон, і я зателефонував до Холмса.

— Просто дивно! — почувся в слухавці. — Неймовірно! Боюся, любий Ватсоне, що сьогодні ввечері потягів уже не буде. Попри своє бажання я прирік вас на ночівлю в сільському заїзді. Але зрештою, Ватсоне, ви хоча б побудете на природі. Природа і Джозія Емберлі — насолоджуйтеся на здоров'я спілкуванням з ними. — Перш ніж нас роз'єднали, я почув у слухавці його звичний сухий сміх.

Я швидко переконався в тому, що мій супутник даремно має славу скнари. Він скаржився на дорожні витрати, наполягав, щоб ми їхали в третьому класі, а тепер уголос обурювався тим, що доведеться платити ще й за готель. Наступного ранку, коли ми нарешті прибули до Лондона, важко було сказати, хто з нас був у гіршому настрої.

— Нам варто по дорозі зайти на Бейкер-стрит, — мовив я. — Містер Холмс, можливо, дасть нам якісь нові настанови.

— Якщо від них буде стільки ж користі, як від попередніх, то вони нічого не варті, — злісно відповів Емберлі, однак усе-таки пішов зі мною.

Я вже попередив Холмса телеграмою про наше прибуття, але він залишив мені короткий лист, що їде до Люїшема й чекатиме нас там. Це було для мене несподіванкою, але ще більшою несподіванкою було те, що у вітальні нашого клієнта ми застали його не самого. Поряд із ним сидів суворий чорнявий чоловік у димчастих окулярах та з масонською шпилькою в краватці.

— Мій друг містер Баркер, — відрекомендував його Холмс. — Він теж зацікавився вашою справою, містере Джозіє Емберлі, хоч і працював незалежно від мене. Але обидва ми хочемо запитати вас про одну річ.

Містер Емберлі важко сів на стілець. Він відчув небезпеку. Я побачив, як у нього забігали очі й пересмикнулось обличчя.

— Про що саме, містере Холмсе?

— Нас цікавить лише одне: що ви зробили з трупами?

Хрипко скрикнувши, чоловік скочив на ноги й замахав у повітрі руками. Рот у нього був розтулений, і він нагадував якогось страхітливого птаха-хижака. За мить перед нами постав справжній Джозія Емберлі — чудовисько з такою ж потворною душею, як і його тіло. Він упав на стілець і підніс долоню до вуст, немовби тамуючи кашель. Холмс стрибнув, як тигр, вчепився йому в горлянку й силоміць пригнув голову додолу. З розімкнутих уст Емберлі випала біла пігулка.

— Не вкорочуйте собі віку, Джозіє Емберлі. Всякі справи треба робити чесно й до ладу. Що ви скажете, Баркере?

— Я залишив кеб біля воріт, — мовив наш мовчазний спільник.

— До дільниці лише кількасот ярдів. Їдьмо вдох. Ви можете зостатися тут, Ватсоне. Я повернуся через півгодини.

У міцному тілі старого фарбаря таїлася лев'яча сила, але в руках двох таких досвідчених конвоїрів він виявився безпорадним. Хоч як він викручувався, виривався, його все-таки затягли до кеба, і я залишився сам вартувати цей лиховісний будинок. Не минуло й півгодини, як Холмс повернувся в товаристві молодого хвацького поліційного інспектора.

— Я залишив Баркера, щоб він закінчив усі формальності, — сказав він. — Адже ви ще не мали приємності бачити Баркера, Ватсоне. Це мій запеклий суперник з того боку Темзи. Коли ви згадали про чорнявого довгання, мені неважко було домалювати картину. На його рахунку кілька відомих справ, чи не так, інспекторе?

— Так, він вряди-годи траплявся нам на дорозі, — стримано відповів інспектор.

— Методи його, безперечно, бувають недозволеними, як і деякі з моїх власних. Проте недозволене, як ви знаєте, іноді буває й корисним. Вам, наприклад, із вашим неодмінним попередженням: "Усе, що ви скажете, може бути використано проти вас", нізачо не вдалося б вирвати зізнання в цього негідника.

— Може, й так. Але ми все одно домагаємося свого, містере Холмсе. Невже ви гадаєте, що ми не мали власної думки про цю справу й не спіймали б злочинця? Вибачайте, але хіба ми можемо не сердитись на вас, коли ви з вашими методами, які нам не підходять, вириваєтесь наперед і присвоюєте собі всю славу!

— Цього разу такого не станеться, Мак-Кінноне. Запевняю вас, що з цієї миті я триматимусь тільки осторонь. А щодо Баркера, то він робив лише те, що я йому наказав.

Інспектор помітно повеселішав:

— Це дуже шляхетно з вашого боку, містере Холмсе. Осуд чи похвала для вас не мають ніякої ваги, але ми — зовсім інша річ, коли нас починають розпитувати газетярі...

— Звичайно. Та оскільки розпитувати вас будуть усе одно, то вам не завадило б мати відповіді наготові. Що ви скажете, наприклад, коли якийсь дотепний і спритний репортер запитає, які саме докази викликали у вас підозру і врешті дали змогу встановити істину?

Інспекторове обличчя прибрало задумливого вигляду:

— Незаперечних фактів у нас поки що немає, містере Холмсе. Ви кажете, що заарештований намагався при трьох свідках вчинити самогубство й тим самим визнав себе винним у вбивстві дружини та її коханця. Які ще факти ви маєте в своєму розпорядженні?

— Чи наказали ви зробити обшук?

— Так, сюди вже виїхало троє полісменів.

— Тоді ви незабаром одержите найпромовистіший з усіх доказів. Труп має бути десь недалеко. Обшукайте льохи та садок. На перевірку підозрілих місць часу знадобиться небагато. Водогінні труби в будинку новіші за сам будинок. Десь тут має

бути покинутий колодязь. Пошукайте свого щастя там.

— Але як ви про все це довідалися і як він це скоїв?

— Спершу я розповім вам, як він це скоїв, а тоді вже дам решту пояснень, яких чекаєте не лише ви, а й мій терплячий друг, що надав мені неоціненну допомогу. Передусім я хотів би змалювати натуру цієї людини. Це незвичайний тип — такий незвичайний, що на нього, гадаю я, чекає не шибениця, а психіатрична лікарня в Бродмурі[68]. Він наділений такими рисами, які більш притаманні середньовічному італійцеві, ніж нинішньому британцеві. Цей жалюгідний скнара так замучив дружину своєю скупістю, що вона стала легкою здобиччю для будь-якого шукача пригод, який не забарився з'явитися на сцені в особі цього лікаря-шахіста. Емберлі чудово грав у шахи — це, Ватсоне, прикмета хитромудрої вдачі. Як і всі скнари, він був ревнивцем, і його ревності врешті переросли в божевілья. Чи були на те підстави, чи ні, я не знаю, але він підозрював дружину в зраді. Він вирішив помститися і вигадав цю помсту з диявольською винахідливістю. Ходімо зі мною!

Холмс повів нас коридором упевнено, мов у власному будинку, й зупинився біля відчинених дверей "комори".

— Пхе! Як тут жахливо смердить фарбою! — вигукнув інспектор.

— Це й послужило першим доказом, — мовив Холмс. — Можете подякувати докторові Ватсону за те, що він це відчув, хоч і не зміг зробити належного висновку. Це й спрямувало мене на правильний шлях. Навіщо було цій людині такої пори фарбувати коридор? Напевно, заради того, щоб приховати якийсь запах, що міг би збудити підозру. Далі в мене з'явилася думка про цю кімнату з залізними дверима й шторою — кімнату, яку можна зачинити якнайщільніше. Порівняйте ці два факти — до якого висновку вони ведуть? Це я міг би визначити, лише оглянувши будинок особисто. А що справа ця серйозна, я був певен, бо встиг уже перевірити касу театру "Геймаркет" і знову-таки завдяки спостережливим очам доктора Ватсона встановити, що того вечора і тридцять, і тридцять друге місце в ряді "Б" порожнювало. Отже, Емберлі в театрі не був, і це вщент розбивало його алібі. Він необачно припустився помилки, дозволивши моему далекоглядному другові помітити номер місця, яке мала зайняти його дружина. Тоді виникло питання, яким чином оглянути будинок. Я вислав свого агента до найглухішого села, яке лише знав, і викликав туди Емберлі такої пори, щоб він не зміг швидко звідти повернутися. Про всяк випадок я вирідив з ним доктора Ватсона. Ім'я ж шановного пастора я взяв, звичайно, з довідника Крокфорда. Ви розумієте мене?

— Ви проявили неабияку майстерність, — із пошаною мовив інспектор.

— Тепер я вже не потерпав, що мені хтось завадить, і спокійнісінько проник до будинку. Фах грабіжника мене завжди приваблював, і якби я його опанував, то був би в ньому не останнім. І що ж я виявив? Бачите газову трубу отам, уздовж плінтуса? Чудово. Вона йде попід стіною, а там, у кутку, є кран. Труба, як ви бачите, веде до "комори" і закінчується біля он тієї гіпсової троянди на стелі. Цей кінець труби не заглушено. Крутнувши кран, кімнату будь-якої миті можна наповнити газом. Якщо крутнути кран до упору, зачинити двері й опустити штору, то не мине й двох хвилин, як

кожен, хто перебуватиме в цій кімнаті, знепритомніє. Якими диявольськими хитрощами він заманив дружину з коханцем сюди, я не знаю, але тільки-но вони опинилися за цими дверима, як потрапили до нього в полон.

Інспектор зацікавлено оглядав трубу.

— Хтось із наших офіцерів зауважив, що в домі пахне газом, — мовив він. — Але вікно й двері були вже відчинені, та й запах фарби забивав запах газу. Емберлі запевняв, що почав фарбувати напередодні тієї події. Що ж було далі, містере Холмсе?

— А далі сталася пригода, якої я не сподівався. Уранці я вже вилазив з вікна будинку, як раптом відчув, що чиясь рука схопила мене за комір і чийсь голос питає: "Стій, злодюго! Що ти тут робиш?" Обернувшись, я побачив димчасті окуляри свого друга й суперника містера Баркера. Зустріч була така несподівана, що ми обидва всміхнулися. На прохання родини доктора Рея Ернеста він теж проводив розшук і теж дійшов висновку, що справа тут нечиста. Він уже кілька днів спостерігав за будинком і прийняв доктора Ватсона за якогось підозрілого типа, що вештається біля садиби. Він не міг його заарештувати, але коли якийсь чоловік на його очах виліз з вікна, він не витримав. Я, звичайно, розповів йому про те, як у мене йдуть справи, й ми продовжили розшук удвох.

— Чому з ним? Чому не з нами?

— Бо я хотів ще влаштувати це невеличке випробування, яке закінчилося так блискуче. Боюся, що ви не пішли б так далеко.

Інспектор усміхнувся:

— Може, й ні. Якщо я добре вас зрозумів, містере Холмсе, то ви категорично відмовляєтесь від участі в цій справі й віддаєте нам усі матеріали своїх розшуків.

— Саме так. Це моя постійна звичка.

— У такому разі дякую вам від імені поліції. Ця справа, як ви її тлумачите, цілком зрозуміла, а групи ми знайдемо без особливих зусиль.

— Я дам вам ще один невеличкий, але страшний доказ, — мовив Холмс, — і я певен, що Емберлі його не помітив. Щоб досягти успіху, інспекторе, треба поставити себе на місце іншої людини й подумати, як би вчинили ви самі. Тут потрібна деяка фантазія, але це винагороджується. Припустімо, що вас зачинили в цій маленькій кімнатці, що вам залишилося жити щонайбільше дві хвилини, але ви хочете поквитатися з мерзотником, який, напевно, глузує з вас за дверима. Що б ви зробили?

— Залишив би записку.

— Так. Ви захотіли б розповісти людям про те, як ви померли. Писати на папері немає рації — вбивця його побачить. А якщо написати на стіні, це хтось зможе прочитати. Тож дивіться сюди! Над плінтусом червоним хімічним олівцем написано: "Нас уб..." — і все.

— Що ж це означає?

— Від напису до підлоги відстань щонайбільше фут. Бідолаха писав це, лежачи на підлозі й помираючи. Він зустрів свій кінець, не встигнувши дописати.

— Він хотів написати: "Нас убито".

— Саме так я й прочитав цей напис. Якщо ви знайдете в небіжчика хімічний олівець...

— Постараємось, не сумнівайтеся. А як щодо цінних паперів? Адже зрозуміло, що ніякого пограбування не сталося. А папери в нього справді були. Ми все перевірили.

— Не хвилюйтеся, він заховав їх у надійному місці. Коли ця історія стала б забуватися, він витяг би їх і оголосив, що винуватці покаялись і прислали крадене назад, а може, й загубили десь по дорозі.

— У вас, звичайно, є відповідь на будь-яке запитання, — сказав інспектор. — Але я не доберу лише одного: до нас він звернувся б так чи інакше, а що його змусило прийти до вас?

— Чистісіньке честолобство! — відповів Холмс. — Він уявив себе таким розумником, так пишався собою, що вирішив нікого не боятися. А тоді й сказав би якомусь недовірливому сусідові: "Подивіться-но, що я тільки не робив! Звертався не лише до поліції, а навіть до самого Шерлока Холмса".

Інспектор засміявся:

— Доведеться вибачити вам це "навіть", містере Холмсе, — мовив він. — Такої тонкої роботи я не пригадую.

Кількома днями пізніше мій друг кинув мені на коліна число двотижневика "Норт-Суррей Обсервер". У ньому під низкою страхітливих заголовків — від "Жахливих подій у "Затишку" до "Блискучого успіху поліції" — йшла ціла колонка, у якій уперше подавався послідовний виклад цієї справи. Показовими були останні рядки:

"Рідкісна проникливість, яку виявив у цій справі інспектор Мак-Кіннон, припустивши, що запах фарби має забити якийсь інший запах, — можливо, запах газу, смілива думка про те, що "комора" могла бути камерою смерті, а також подальші розшуки, внаслідок яких знайдено трупи в покинутому колодязі, замаскованому під собачу буди, залишатимуться в історії мистецтва розкриття злочинів як переконливий доказ високої майстерності наших поліційних детективів".

— Дарма, дарма, Мак-Кіннон — чудовий хлопець, — мовив Холмс, поблажливо всміхнувшись. — Можете додати це до наших архівів, Ватсоне. Колись цю історію можна буде розповісти з усіма подробицями.